

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İMAM NEVEVÎ VE FETVA ANLAYIŞI

Ahmet DOĞAN

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÖZDEMİR

ADİYAMAN-2019

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Recep ÖZDEMİR danışmanlığında, Ahmet DOĞAN tarafından hazırlanan “İmam Nevevî ve Fetva Anlayışı” başlıklı çalışma 24 /07 / 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Recep ÖZDEMİR İmza:

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Recep ÖZDEMİR İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Alpaylan AKK İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hakan MANGİ İmza:

Jüri Üyesi : İmza:

07/08/2019

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İmam Nevevî ve Fetva Anlayışı” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24.07.2019
Tarih

Ahmet DOĞAN

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
İmam Nevevî ve Fetva Anlayışı
Ahmet DOĞAN
Adıyaman Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
İslâm Hukuku Bilim Dalı
Haziran, 2019

Müslümanların, rablerine karşı taşıdıkları kulluk bilinci ve diğer insanlarla olan münasebetlerinin netice ve yansımalarından olan ibadet, muamelât ve ukubât'ın (cezalar) işlendiği ilim dalına Fıkıh denmiştir. Fıkıh ilminin üzerine bina edildiği temel esası oluşturan ise Kur'ân, Sünnet, İcmâ ve Kıyastır.

İnsanların yaratılış tabiatındaki farklılık ve yaşam içerisinde edindikleri bilgi ve tecrübe çeşitliliği sebebiyle asıl kaynaklardan aynı ölçüde yararlanması doğal olarak mümkün olmamıştır. Ancak tarih boyunca birinci kaynaklardan yararlanan ve diğer insanlara rehberlik eden âlimler sürekli var olmuştur. Bu âlimlerin hepsi kaynaklardan aynı ölçüde istifade edebilmiş değildir. Kimileri tam anlamıyla bağımsız yararlanırken kimileri de diğer âlimlerin ortaya koyduğu usûl ve belirlemiş olduğu kaide ve kurallara bağlı kalarak yararlanabilmiştir. Bu da âlim derecelerini ya da çalışmamızda ifade ettiğimiz gibi müftî tabakalarını ortaya çıkarmıştır.

Bahsi geçen âlimlerden fetva usûl ve âdâbına uygun yararlanabilmek için müftî ve müsteftî arasında gerçekleşen iftâ olayının anlaşılması ve müftî tabakalarının bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca bu alanda bizlere rehberlik etmiş önderlerin tanınması da büyük bir önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nevevî, Fetva Âdâbı, Müsteftî, Müftî Tabakaları.

ABSTRACT
Master thesis
İmam Nevevî and Mentality of Fatwa
Ahmet DOĞAN
Adıyaman University
The Institute of Social Sciences
The Department of Basic Islamic Sciences
İslamic Law
June, 2019

It is called Fiqh in the branch of science in which the worship, treat and ukulele which are the results and reflections of the relations of Muslims with their lords against the people and the results and reflections of their relations with other people. The basic principles built on the science of fiqh are Qur'an, Sunnah, Icma and Kıyas.

Naturally, it was not possible for people to benefit equally from the actual sources because of the diversity in the nature of creation and the diversity of knowledge and experience they gained in life. However, scholars / masters / muctehids who benefited from the first sources and guided other people throughout history have always existed. However, not all of these scholars have benefited from the resources equally. Some have benefited from resources in an independent way, while others have been able to benefit from these sources by adhering to the rules and rules set by other scholars. This has led to the emergence of degrees of acceptance or of mufti layers as we have stated in our study.

In order to be able to benefit from the above-mentioned scholars in a manner that is appropriate and appropriate to the person, it is necessary to understand the incident between the inspector and the founder and to know the layers of mufti. In addition, the recognition of the leaders who have guided us in this field is of great importance for us.

Keywords: Nevevî, Fatwa Morals, Müsteftî, Mufti's Category

ÖN SÖZ

بسم الله الرحمن الرحيم

İslâm ve Müslümanlar tarih boyunca çeşitli saldırılara maruz kalmış, tarihin her döneminde âlimler ve ilimde önder şahsiyetler işkenceler görmüş, mescid ve medreseler yakılıp yıkılmış, kitaplara ve kütüphanelere zarar verilmiştir. Buna rağmen Allah (c.c) her zaman İslâm dinini değiştirmekten ve tahrif edilmekten koruyacak âlimleri var etmiş ve bu âlimlerle bugüne kadar dini ayakta tutmuştur.

İslâm âlimleri bütün gayretlerini ve çabalarını İslâm dinini korumak ve şer'î delillerden, şer'î hükümleri çıkarabilmek için sarf etmişlerdir. Âlimlerin göstermiş oldukları çaba ve gayretlerinin sonucu olarak ortaya konan ürüne ictihad, bu ictihadları soru soran kişiye aktarma vazifesine iftâ, vazifeyi üstlenen âlimlere de müftî/müctehid denmiştir.

Son yıllarda hızla artan teknolojik ve sosyal gelişmelerle birlikte ilim dünyasını etkileyen hem olumlu hem de olumsuz birtakım hadiseler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin olumlu neticelerinden biri dünyanın neredeyse her yerinden, istenilen vakitte istenilen kitap, dergi, makale ve benzeri bilimsel çalışmalara ulaşmanın kolaylaşmış olmasıdır. Bunun olumsuz yanı ise yetkin bir kimsenin rehberliği ve eşliğinde alınması ve hayata geçirilmesi gereken ilmin, usûl ve tabiri caiz ise staj eğitimi alınmadan yalnızca kitaplara ya da daha vahimi bazen kimin yazdığı dahi belli olmayan internet siteleri üzerindeki yazılara bağlı kalınarak elde edilmeye çalışılmasıdır.

İlme ve bilgiye ulaşmak rahat olunca da âlim ile avamın, işe ehil olanla olmayanın ayırt edilmesi bir hayli zorlaşmıştır. Çünkü isteyen herkes oturduğu yerden, istediği bilgiyi kopyalayıp istediği yere yapıştırabilmekte ya da rasgele açtığı bir kitaptan hoşuna giden bir pasajı paylaşarak, kitap okuduğu ve ilmî araştırmalar yaptığı izlenimi verebilmektedir.

Sosyal medya ve internet üzerinden yapılan bu bilgi kazanımı ve paylaşımı bazen sadece güzel nasihatlerden oluşurken çoğu kez de ayet ve hadislerden ve bunlardan çıkarılan hükümlerden oluşabilmektedir.

Fetva verme işlemi olarak adlandırabileceğimiz bu olayın, usûlüne ve âdâbına uygun olmadığını düşünüyoruz. Çünkü her şeyden önce bunu yapan bireylerin işe ehil

olmadığı kanaatindeyiz. Dolayısıyla ehil olmayan birinin yapacağı şeyin de hakikate aykırı düşmesi uzak bir ihtimal değildir. Oysa Allah ve Rasûlüne muhalefet etmekten sakınmak isteyen Müslüman biri, ondan talep edileni en doğru ve sahih bir şekilde İslâm dinine uygun olarak yerine getirmek durumundadır.

Bu sebeple fetva âdâbı ve usûlünün işlendiği eserlere dönme, onları inceleme ve kaleme alan zatları tanıma ihtiyacı oluşmaktadır. Fetva usûlü ile alakalı meseleler hem konuyla alakalı müstakil eserlerde genişçe işlenmiş hem de fıkıh ve fıkıh usûlü eserlerinde yer bulmuştur. Bu tür eserlerden kaleme alan bilginlerden biri de Yahya b. Şeref en-Nevevî'dir. Nevevî kendisinden önce bu konuda yazmış âlimlerden de yararlanarak meseleyi tahlil ve tetkik etmiştir.

Biz de fetva usûlü konusunun geniş ve önemli olması sebebiyle meseleyi sadece İmam Nevevî özelinde tutarak onun hem hayatını ve ilmî kişiliğini hem de eserlerinden yararlanarak fetva usûlünü ortaya koymaya çalıştık.

Giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan tezin giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, yöntemi ve kaynaklarını zikredildi. Birinci bölümünde İmam Nevevî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri, ikinci bölümde ise onun fetva anlayışı ve bunun alt başlıkları olan fetva, müsteftî ve müftîyle alakalı hükümler ve müftînin derecelerini işlendi. Sonuç kısmında da elde edilen bilgiler ve yapılan tespitler aktararak bitirildi.

Tez konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar devam eden zorlu süreçte yardımlarına başvurduğum ve değerli görüş ve tenkitlerinden yararlandığım sevgili danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Recep ÖZDEMİR ve ders döneminde kendilerinden usûl ilmine dair önemli mülâhazalar dinlediğim ve teknik destek aldığım Dr. Öğretim Üyesi Hasan MAÇİN hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Nizamiye Medreseleri'nin iki kıymetli üstadı Âdem TÜRK ve Muhammed ICCE hocalarıma genel anlamda yıllardır yetişmemiz ve gelişmemiz için harcadıkları çaba ve gösterdikleri ihtimamdan ötürü özelde de bu çalışma sürecinde kaynaklara ulaşmamda ve anlamamda yardım sağladıkları için kendilerine ve medresedeki öğrenci kardeşlerime teşekkür etmemeyi bir vefasızlık addederim.

Klasik kaynakları tarama ve tercüme etmede yardımcı olan Muhammed Mahmud ABDULKADİR hocama ve Mustafa NEBHEN kardeşime, Çalışmanın tashihini yapan Recep ve Enes DOĞAN'a, son olarak da destek ve dualarını her an

yanımda hissettiğim anne ve babam başta olmak üzere bütün aileme ayrı ayrı teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Adıyaman, Haziran, 2019

Ahmet Doğan

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

İslâm medeniyetinin gelişmesi ve ilerlemesi sürecinde halkın dini ve sosyal problemlerini tespit etme ve çözme merci'leri dönem dönem farklı isimlerle kendini gösterse de hepsinin ortak hedefi problemi tespit etmek ve çözüme kavuşturmadır. Günümüz Türkiye'sinde de müftülük müessesesi aynı amaç ve hedefle yoluna devam etmektedir.

Çalışmamız, miladi 13. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî'nin genel olarak İslâm'î ilimlerde özelde de İslâm hukukunda yeri ve müftülük müessesine ışık tutacak nitelikte olan fetva anlayışını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Zira Türkiye'de halkın dinî ve sosyal problemlerini çözmede önemli bir yeri olan müftülük tarafından bu denli bir âlimin tanınması ve fetva anlayışına muttali olunması büyük önem arz etmektedir.

Aslında İmam Nevevî sadece belli kesimlerin bilmesi gereken değil bütün Müslümanların tanınması gereken bir şahsiyettir. Zira Nevevî, hayatı, kişiliği ve ümmete mal olmuş kıymetli eserleriyle çocuklarımıza ve gençlerimize tam da model olacak örnek bir şahsiyettir. Ayrıca onun fetva anlayışıyla, günümüz âlimleri, yeni bir bakış açısı kazanacak dolayısıyla hem klasik hem de güncel problemleri rahatlıkla çözebileceklerdir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**EBÛ ZEKERİYA YAHYA B. ŞEREF EN-NEVEVÎ HAYATI VE İLMÎ
ŞAHSİYETİ**

1.1. EBÛ ZEKERİYÂ YAHYA B. ŞEREF EN-NEVEVÎ'NİN HAYATI.....	4
1.1.1. Doğumu, Künyesi ve Nispeti.....	4
1.1.2. Gençliği ve İlimle Tanışması.....	5
1.1.3. İlim Yolculuğuna Başlaması	6
1.1.4. Ahlakı ve Kişiliği.....	8
1.1.5. Vefatı.....	9
1.2. YAHYA B. ŞEREF EN-NEVEVÎ'NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	9
1.2.1. Âlimlerin Nevevî Hakkındaki Görüşleri	10
1.2.2. Hocaları	12
1.2.2.1. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü Hocaları.....	12
1.2.2.1.1. Ebû İbrahim İshak b. Ahmet b. Osman el-Mağribî	
(ö. 650/1252)	13
1.2.2.1.2. Ebû Muhammet Abdurrahman b. Nuh el-Makdisî	
(ö. 654/1256)	13
1.2.2.1.3. Ebû'l Hafs Ömer b. Es'ad er-Rabe'î el-Erbilî (ö.	
675/1276)	13
1.2.2.1.4. Sellâr b. el-Hasan el-Erbîlî (ö. 670/1271)	14

1.2.2.1.5. Ebû'l Feth Ömer b. Bundâr et-Tiflisî eş-Şâfî (ö. 672-1273)	14
1.2.2.2. Hadis ve Hadis Usûlü Hocaları	14
1.2.2.2.1. Ebû İshâk İbrâhim b. İsâ el-Muradî el-Endülûsî (ö. 668/1269)	15
1.2.2.2.2. Ebû'l Bekâ Hâlid Yusuf b. Sâd en-Nâblûsî (ö. 662/1264)	15
1.2.2.2.3. Ziyâ b. Temmâm el-Hanefî	15
1.2.2.3. Dil ve Gramer Hocaları	16
1.2.2.3.1. Fahrüddin el-Mâlikî	16
1.2.2.3.2. Ebû'l-Abbâs Amed b. Sâlim el-Mısrî (ö. 664/1265)	16
1.2.2.3.3. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Mâlik el-Ciyyânî (ö. 672/1274)	16
1.2.3. Talebeleri	17
1.2.3.1. Alâaddin İbn Attâr (ö. 724/1324)	17
1.2.3.2. Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö. 742/1341)	18
1.2.3.3. Bedruddin b. Cemâ'a (ö. 733/1333)	18
1.2.3.4. Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ferah el-İşbîlî (ö. 699/1300)	18
1.2.3.5. Ebû Hafs Ömer İbn Kesîr (ö. 703/1304)	19
1.2.4. Eserleri	19
1.2.4.1. Kur'ân İlimlerine Dair Eserleri	19
1.2.4.1.1. et-Tibyân fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân	19
1.2.4.2. Hadis İlmine Dair Eserleri	20
1.2.4.2.1. Riyâzu's-Sâlihîn Min Hadîsi Seyyidi'l Mürselîn	20
1.2.4.2.2. el-Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc	22
1.2.4.2.3. el-Erba'ûn'en-Nevevî'yye	22
1.2.4.2.4. İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik ilâ Ma'rifeti Süneni Hayri'l-Halâik	23
1.2.4.2.5. et-Takrîb ve't-Teysîr li-Mâ'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr	24
1.2.4.2.6. Hulâsatu'l-Ahkâm fî Mühimmâtî's-Süneni ve Kavâidi'l-İslâm	24

1.2.4.2.7. et-Telhîs Şerhu'l Câmiî's-Sahîhi li'l-Buhârî	25
1.2.4.2.8. Mâ Temessü İleyhi Hâcetu'l-Kâri li Sahîhi'l- İmâmi'l-Buhârî.....	26
1.2.4.2.9. el-İcâz fi Şerhi Sünen-i Ebi Dâvud	27
1.2.4.3. Fıkıh İlmine Dair Eserleri	27
1.2.4.3.1. et-Tahkîk	27
1.2.4.3.2. el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb	28
1.2.4.3.3. Ravzatü't-Tâlibîn ve 'umdetü'l-Müttakîn	29
1.2.4.3.4. Minhâcüt-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn.....	30
1.2.4.3.5. et-Tenkîh Şerhu'l-Vasît.....	31
1.2.4.3.7. el-'umde fî Tashîhi't-Tenbîh.....	31
1.2.4.3.8. el-İdâh fi'l-Menâsik	32
1.2.4.3.9. Âdâbu'l-Fetva ve'l-Müftî ve'l-Müsteffî	32
1.2.4.3.10. Vücûbu Tahmîsi'l-Ganimet	33
1.2.4.3.11. Mühimmâtü'l-Ahkâm	34
1.2.4.3.12. el-Usûl ve'd-Davâbit	34
1.2.4.4. Ahlâk, Âdâb ve Tasavvufa Dair Eserleri	34
1.2.4.4.1. el-Ezkâr.....	35
1.2.4.4.2. Bustânü'l-'ârifîn	35
1.2.4.4.3. et-Terhîs Fi'l-İkrami ve'l-Kıyâm	36
1.2.4.5. Dil, Tabakât ve Menâkıbe Dair Eserleri	36
1.2.4.5.2. Tehzîbü'l-Esmâ' ve'l-Lügât.....	37
1.2.4.5.3. Tahrîru Lügâti't-Tenbîh	38
1.2.4.5.4. Menâkıbu's-Şâfiî.....	38
1.2.4.6. Muhtelif Konulara Dair Eserleri	38
1.2.4.6.1. el-Mekâsid	38
1.2.4.6.2. Ruusu'l-Mesâil ve Tuhfetu Tullâbi'l Fedâil	39
1.2.5. Öne Çıktığı İlimler.....	39
1.2.5.1. Fıkıh.....	40
1.2.5.2. Hadis.....	42
1.2.5.3. Dil.....	43
1.2.6. Şâfiî Mezhebindeki Konumu	43

İKİNCİ BÖLÜM
YAHYA B. ŞEREF EN-NEVEVÎ'NİN FETVA ANLAYIŞI

2.1. FETVA, MÜFTÎ VE MÜSTEFTÎ TERİMLERİ	46
2.1.1. Fetva.....	46
2.1.2. Müftî.....	47
2.1.3. Müsteftî.....	48
2.2. FETVA ÂDÂBI	48
2.2.1. Fetva Vermenin Önemi ve Sorumluluğu	49
2.2.2. Fetva Vermenin Hükümü	52
2.2.3. Nevevî'nin Fetva Tercihinde Kullandığı İstilahlar	54
2.2.3.1. Kavlu'r-Râcihe işaret eden İstilahlar (Tercih Siygaları).....	54
2.2.3.2. Kavlu'l-Mercuha İşaret Eden İstilahlar (Taz'if Siygaları)	58
2.2.3.3. Râcih ya da Mercûha İşaret Etmeyen İstilahlar	60
2.2.4. Tercih Kaideleri	62
2.2.5. Fetvaya Dair Genel Bazı Hususlar	64
2.2.5.1. Yazılı Fetvaya Dair Genel Bazı Hususlar	71
2.2.6. Fâsık, Mestur, Ehl-i Bidat, Hâricî ve Rafızî'nin Fetvası.....	74
2.3. NEVEVÎ'YE GÖRE MÜSTEFTÎNİN DURUMU	75
2.3.1. Müsteftînin Ehliyet Sahibi Müftî Araması.....	75
2.3.2. Birden Fazla Müftînin Olduğu Yerde Müsteftînin Durumu.....	76
2.3.3. Farklı Fetvalar Karşısında Müsteftînin Durumu	76
2.3.4. Müsteftînin Aynı Olayla Tekrar Karşılaşması Durumu.....	78
2.3.5. Müsteftînin Delil Sorması	79
2.4. NEVEVÎ'YE GÖRE MÜFTÎ'NİN AHKÂMI VE DERECELERİ	80
2.4.1. Müftînin Ahkâmı	80
2.4.1.1. Müftîde Aranan Genel Şartlar	81
2.4.1.2. Müftînin Fetvasından Dönmesi.....	81
2.4.1.3. Müftînin Fetva Vermekten Kaçınması Gereken Haller	83
2.4.1.4. Müftînin Birkaç Kitapla Yetinmesi	83
2.4.1.5. Müftînin Fetva Verdiği Meselenin Tekrar Sorulması	84
2.4.1.6. Müftînin Başka Bir Müftîye İtiraz Etmesi.....	84

2.4.1.7. Müftînin Râvi Hükümünde Değerlendirilmesi.....	85
2.4.1.8. Müftî ile Kadı Arasındaki Fark	85
2.4.1.9. Müftînin Fetva Karşılığında Ücret Alması	86
2.4.2. Müftî Dereceleri	87
2.4.2.1. Mutlak Müstakil Müftî	88
2.4.2.2. Müstakil Olmayan Müftî.....	91
2.4.2.2.1. Mutlak Müntesip Müftî.....	92
2.4.2.2.2. Mukayyed Müftî (Mezhepte Müftî / Ashâbu'l- Vücûh)	93
2.4.2.2.3. Ashâbu'l Vücûh Derecesine Ulaşamayanlar (Fetva ve Tercihte Müftî).....	95
2.4.2.2.4. Mezhep Bilginleri (Mezhep Hâfızları ve Nâkilleri)	95
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	103
ÖZGEÇMİŞ.....	113

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâluhu
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
Md.	: Madde
mes.	: Mesele
ö	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radiyallâhü Anhü
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkik eden
trs.	: Yayın Tarihi Yok
v.b.	: ve benzeri
y.y.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Yapılacak bir araştırmada doğru ve tutarlı sonuçlara ulaşabilmek için öncelikle konunun belirlenmesi ve sınırlandırılması gerekmektedir. Konu belirlendikten sonra sağlıklı bir sonuç alabilmek için belirli bir yöntem takip edilmelidir. Ayrıca kaynak konusunda da olabildiğince konuyla doğrudan alakalı eserler başta olmak üzere literatürün hepsi taranmaya çalışılmalıdır. Çalışmamıza başlamadan önce araştırmanın konusu, takip ettiğimiz yöntem ve yararlandığımız kaynaklar hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Araştırmamızın konusu miladi XIII. asırda yaşamış olan Yahya b. Şeref en-Nevevî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve fetva anlayışıdır. Zira Nevevî, âlimlerin ittifakıyla yaşadığı çağda Şâfiî mezhebinin önderlerindendir. Nevevî, gerçekten ilme adanmış olduğu bir ömür sayesinde, vefatından yaklaşık yedi asır geçmesine rağmen, kendisiyle alakalı binlerce çalışma yapılmış ve hala yapılmaya devam edilmektedir. Çünkü O, sadece bir mezhebin âlimi ya da bir alanın uzmanı değil Müslümanların ve İslâmî ilimlerin tamamının önderi ve âlimidir.

Nevevî'nin fetva anlayışı başta Şâfiî mezhebine mensub kişiler olmak üzere diğer Müslümanlar açısından da önemli bir mevzudur. Zira Nevevî Şâfiî mezhebinin adeta dönüm noktası olmuştur. Kendisinden önce başlatılan mezhebin râcih görüşlerinin tespit edilmesi ve ayıklanması onunla beraber zirveye tırmanmıştır. Nevevî, eserlerini telif ettikten sonra, âlimler yetkin olmayan kimselerin Nevevî'den önceki eserlere bakmayı uygun görmemişlerdir. Çünkü ondan önceki eserler tehzip edilmemiş ve ayıklanmamıştı.

Nevevî isminin bu kadar önemli olması sebebiyle hayatını ve fetva anlayışını çalışmaya karar verdik.

Çalışmayı sonuna kadar sürdürebilmek için öncelikle genel bir araştırma yaparak konuyu tespit edip sınırlarını çizdik. Çalışma, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşacak şekilde taslağı oluşturuldu.

Çalışmanın birinci bölümünde Nevevî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri işlendi. Eserleri ele alınırken nerede, hangi yıl ve kaç kez basıldığından ziyade içeriğine dair bilgiler aktarmak daha uygun görüldü.

Nevevî'nin hayatını ve ilmî kişiliğini işlerken başta onunla alakalı yazılmış müstakil eserlerden yararlanıldı. Bunlardan en önemlisi Nevevî'nin en meşhur talebesi Alâaddin İbn Attâr tarafından yazılmış ve ona okunarak tashih edilmiş *“Tuhfetu't-Tâlibin fî Tercemeti'l-İmam Muhyiddin”* adlı eseridir. Ayrıca Abdulgani Dakar'ın, *“el-İmâmu'n-Nevevî Şeyhu'l-İslâm ve'l-Müslimin ve Umdetu'l Fukahâ ve'l-Muhaddisîn”*, es-Sehâvî'nin, *“Menhelu'l Azbi'r-Ravî fî Tercemet-i Kutbi'l Evliyâ en-Nevevî”*, Celâluddin es-Suyûtî'nin, *“el-Minhâcu's-Sevî fî Tercemeti'l İmâm en-Nevevî”* ve Ali et-Tantâvî'nin *“el-İmâmu'n-Nevevî”* isimli eserlerinden yararlanıldı.

Bunların dışında Nevevî'nin hayatını ele alan tabakât ve terâcim türü eserlerden de istifade edilmeye çalışıldı. Bu eserlerin müelliflerinden bazıları şunlardır: Zehebî, İbn Kesîr, İbn Kâdî Şuhbe, el-Hadramî, es-Subkî, Hüseyinî ve Ebû Ğudde. Ayrıca Diyanet İslâm Ansiklopedisinin “Nevevî”, “Riyâzu's-Sâlihîn” ve “el-Mühezzeb” gibi maddelerini de incelenerek bazı atıflarda bulunuldu.

İkinci bölümde ise genel olarak Nevevî'nin fetva anlayışı ortaya konmaya çalışıldı. Evvela Fetva, Müftî ve Müsteftî terimleri açıklandı. Ardından Nevevî'nin eserlerinden fetva vermenin önemi ve sorumluluğundan bahsedildi, âlimlerin bu konudaki tutumlarını değerlendirildi. Sonrasında fetva vermenin hükmü, Nevevî'nin kullandığı ıstılahlar ve tercih kaideleri ele alındı.

Bunlardan sonra Nevevî'nin eserleri taranarak fetvaya dair önemli bazı hususlar, müftî ve müsteftînin hükümleri ve son olarak da müftînin dereceleri tespit edilerek, diğer âlimlerin de eserlerinden yardım alınarak genişletildi ve delillendirilmeye çalışıldı.

İkinci bölümde kullanılan eserlerin başında Nevevî'nin *“el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb”*, *“Ravzatü't-Tâlibîn”*, *“el-Fetâvâ”*, *“Tehzîbu'l-Esmai ve'l-Lugat”*, *“Şerhu Sahih-i Müslim”* başta olmak üzere ulaşılabilen bütün eserlerinden ve *“Minhâcu't-Tâlibîn”* isimli eseri üzerine yazılmış meşhur *“Muğni'l-Muhtâc”*, *“Nihâyetu'l-Muhtâc”* ve *“Tuhfetul-Muhtâc”* şerhlerinden yararlanıldı.

Ayrıca konuyla alakalı yazılmış hem müstakil hem de fıkıh ve fıkıh usûlü eserlerinin ilgili yerlerinden istifade edildi. Bunların başında İbnü's-Salâh, İbnü'l-Kayyim, Hatîp el-Bağdâdî, eş-Şîrâzî, eş-Şâtıbî, Gazalî çağdaş âlimlerden Muhammed Hasan Heytu, Taki Osmanî, Yusuf el-Karadâvî, Şâh Velîyullah ed-Dihlevî ve son olarak Osman Şahin'in *“Fetva Âdâbı”* isimli eseri ile tahkik etmiş olduğu *“Risâletun fî Edebi'l-Müftî”* gelmektedir.

Bunların dışında DİA'nın “Fetva” ve “el-Merverrûzî” maddesinden ve Fahrettin Atar, Ahmet Yaman ve Orhan Çeker'in kaleme almış oldukları makalelerle çalışma tamamlandı.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ ZEKERİYA YAHYA B. ŞEREF EN-NEVEVÎ HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

İslâm'î ilimlerde özellikle de İslâm Hukuku'nda saygın bir yere sahip olan Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277) tercihini ilim okumak ve okutmaktan yana kullanmış ve hayatını ilme adamıştır. Çok sayıda ilim adamının eğitimden geçen Nevevî, ilimde ileri seviyelere gelmiş nice ilim talebesine de hocalık yapmıştır. Bu bölümde onun hayatı ve ilmî kişiliği sunulmaya çalışılacaktır.

1.1. EBÛ ZEKERİYA YAHYA B. ŞEREF EN-NEVEVÎ'NİN HAYATI

Nevevî, İslâm dininin emir ve yasaklarını hayatına tatbik etmek ve insanları bu hak yola davet etmekle bir ömür geçirmiştir. Hak bildiği yoldan dönmemiş ve dünya menfaati uğruna asla haktan taviz vermemiştir. Hem kendisiyle aynı çağda yaşayanlar hem de ondan sonra gelen âlimler ilim ve kişilik açısından onun gibi birinin daha bulunmadığını söylemişlerdir.¹ Bu başlık altında sırasıyla onun, doğumu, künyesi, nispeti, gençliği ve ilimle tanışması, ilim yolculuğuna başlaması, ahlakı ve kişiliği ve vefatı ele alınmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Doğumu, Künyesi ve Nispeti

İmam Nevevî diye ülkemizde ve İslâm âleminde şöhret bulmuş ve Ebû Zekeriya künyesi ile tanınmış Yahya b. Şeref b. Murri² b. Hasan b. Hüseyin b. Muhammed b.

¹ Tâcuddin, Abdulvahap b. Takiyuddîn es-Subkî, Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l Kübra, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hulû, Dâr İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye, y.y., 1992, VIII, s. 395; Ebûbekir b. Ahmed b. Muhammed, Takiyuddin İbn Kâdi Şuhbe, Tabakâtu's-Şâfiyye, thk. el-Hâfız Abdulhalim Han, Dâr Âlemi'l Kütüb, Beyrut, 1987, II, s. 155; Ebûbekir b. Hidâyetullah el-Hüseynî, Tabakâtu's-Şâfiyye, thk. Adil Nüveyhid, Dâru'l Âfâki'l cedîde, Beyrut, 1982, s. 227.

² Nevevî'nin "İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik İlâ Ma'rifeti Süneni Hayri'l-Halâik Sallallahu Aleyhi ve Sellem" isimli eserini tahkik eden günümüz muhakkik ve hadisçilerinden Nureddin İtr, Murri kelimesinin yazılışı ile alakalı olarak, Nevevî'nin kendi el yazısıyla (مُرِّي) Murri şeklinde bulunduğunu söylemiştir. Bakınız; Yahya b. Şeref en- Nevevî, İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik İlâ Ma'rifeti Süneni Hayri'l-Halâ'ik Sallallahu Aleyhi ve Sellem, thk. Nureddin İtr, Dâr'ul-Yemâme ve Dâru'l-Farfûr, Dimaşk, 2009, (İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik), s. 8; Nevevî'nin öğrencisi İbn Attâr'ın "Tuhfetu't-Tâlibin fi Tercemeti'l-İmam Muhyiddin" isimli eserinin muhakkiki de (مرا) Mirâ olarak yazdıktan sonra cumhur ulemanın mim harfini dammeli, ra

Cuma b. Hizam el-Hizâmî en-Nevevî³ 631 (1234) yılında Suriye'nin güneyinde bulunan Havran bölgesindeki Nevâ köyünde doğmuştur.⁴ Nevâ köyüne nispeten Nevevî, Dimaşk'ta uzun yıllar⁵ kaldığı için de Dimaşkî denmiştir.⁶ Zira İbn Mübârek (ö. 181/797) bir şehirde dört sene kalan kimsenin oraya nispet edildiğini söylemiştir.⁷ Nevevî'nin bazı dedeleri, silsilede bulunan Hizâm'ı sahabî olan Hizâm Ebû Hakîme nispet iddiasında bulunmuşlarsa da İmam Nevevî'den bunun yanlış olduğu nakledilmiştir⁸

Araplarda adet olduğu üzere erkekler en büyük erkek çocuklarının ismiyle künyelenir. İmam Nevevî ise hayatı boyunca hiç evlenmemiş ve ilimle uğraşmıştır.⁹ Buna rağmen onun Ebû Zekeriya künyesini almış olması, hiç evlenmeyip adı Yahya olanların genelinde görülen bir durumdur.¹⁰

1.1.2. Gençliği ve İlimle Tanışması

Nevevî 10 yaşlarındayken çocukların, oyun oynamaya zorlamalarına rağmen yüz çeviriyor ve ağlayarak onlardan uzaklaşırken bir taraftan da Kur'ân-ı Kerim okumaya çalışıyordu. Bu olaya şahit olan Yasin b. Yusuf el-Merâkişî'nin¹¹ (ö. 687/1287) kalbine Nevevî'nin sevgisi yerleşmiş, bu nedenle Nevevî'nin Kur'ân hocasına giderek onunla

harfini de kesralı ve şeddeli yani (مُرِّي) Murri şeklinde kaydettiğini ifade etmiştir. Bakınız; Alâaddin Ali b. İbrahim b. Attâr, Tuhfetu't-Tâlibin fi Tercemeti'l İmam Muhyiddin, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Selman, Dâru'l Eseriyye, Ürdün, 2007, s. 39; Ayrıca (مَرَى) Mirâ şeklinde dabtı için bakınız; Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah es-Safedî, el-Vâfi bi'l Vefayât, thk. Ahmed el-Arnâvût ve Türkî Mustafa, Dâru'l İhyai't-Türâs, Beyrut, 2000, XVI, s. 78.

³ Sehâvî; en-Nevâvî (النَّوَوِي) şeklinde de yazılmasının caiz olduğunu söylemiş, her iki şekliyle de İmam Nevevî'nin kendi el yazmasıyla gördüğünü söylemiştir. Bkz. Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, Menhelu'l Azbi'r-Ravî fi Tercemet-i Kutbi'l Evliyâ en-Nevevî, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, s. 10.

⁴ İmâduddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, Tabakâtü's-Şâfiyye, thk. Abdu'l Hâfız Mansur, Dâru'l Medâri'l-İslâmî, Beyrut, 2004, (Tabakât), II, 825; Nevâ köyü, Dimaşk'ın yaklaşık 90 km güneyinde bulunmaktadır.

⁵ Yaklaşık 28 yıl Dimaşk'ta kalmıştır. Sehâvî, s. 10.

⁶ İbn Attâr, s. 39-41.

⁷ Ebû Zekeriya, Yahya b. Şeref b. Murri en-Nevevî, Tehzibu'l Esmâi ve'l-Lügât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs. (Tehzibu'l Esmâ), I, s. 14.

⁸ Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, Târihu'l-İslâm ve Vefayâtü'l-Meşâhîri'l Â'lâm, thk. Beşşâr Avvâd, Dâru'l Garbi'l- İslâmî, y.y., 2003, (Târihu'l-İslâm), XV, s. 324.

⁹ Abdulfettâh Ebû Gudde, el-Ulemâu'l-Uzzâb Ellezine Âseru'l İlme ani'z-Zevâc, Mektebe'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, Beyrut, 1982, s. 92-99.

¹⁰ Mehmet Yaşar Kandemir, "Nevevî", DİA, İstanbul, 2007, XXXIII, s. 45.

¹¹ Tantâvî, bu zatın âlim olmadığını ancak sâlih ve âbid bir zat olduğunu ve yaklaşık 20 defa hacca gittiğini söylemiştir. Bakınız, Ali et-Tantâvî, el-İmâmu'n-Nevevî, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1977, s. 7.

ilgilenmesini, zira zamanının en büyük âlimi olabileceğini ve insanların kendisinden istifade edebileceğini söylemiştir. Olay babasına intikal edince Nevevî'yle özel ilgilenmiş ve bu sayede Kur'ân-ı Kerim'i kısa bir süre zarfında ezberlemiştir.¹²

1.1.3. İlim Yolculuğuna Başlaması

Nevevî, Dimaşk'a gitmeden önce babasının dükkânında çalışıyor ancak bu çalışması onu Kur'ân-ı Kerim okumaktan ve çevresindeki hocalara gidip ders almaktan alıkoymuyordu¹³

Öğrencisi İbn Attâr'a (ö. 724/1324) anlattığına göre, 19 yaşına gelince -649 yılında- babası onu Dimaşk'a getirmiş ve Revâhiyye medresesinde ilim öğrenmeye başlamıştır.¹⁴ İki sene boyunca yatağa girerek hiç uyumamış, 4 buçuk ay gibi kısa bir sürede “*et-Tenbih'i*” senenin kalan kısmında da “*el-Mühezzeb'in*”¹⁵ ibadet bölümünün dörtte birini ezberlemiştir.¹⁶ Bu süre zarfında da İbrahim b. İshak el-Mağribî eş-Şâfiî'nin¹⁷ (ö. 650/1252) yanında büyük bir çaba göstererek ilim tahsilinde bulunmuş ve bu sayede hocasının gözüne girmeyi başarmıştır.¹⁸

Hocası dersleri bitirdikten sonra dersleri tekrar etme görevini de ona vermiş, ayrıca Revâhiyye Medrese'sinde ona küçük bir oda tahsis etmiş ve vefat edinceye kadar orada kalmıştır.¹⁹

¹² Tantâvî'nin anlattığına göre ise Merâkişî, İmam Nevevî'yi görmüş ve onunla biraz sohbet etmiştir. Onda cevher olduğunu anlayınca yanındakilere babasının kim olduğu sormuş, onlar da “*çağırılım gelsin*” deyince “*hayır ben gideceğim*” diyerek babasına gitmiş ve ona çocuğunun yani Nevevî'nin ilerde büyük bir şahsiyet olacağını haber vermiştir. Tantâvî, s. 7-8.

¹³ Celâluddin Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Suyûtî, *el-Minhâcu's-Sevî fî Tercemeti'l İmâm en-Nevevî*, thk. Ahmet Şefik Demc, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 1988, (Minhâcu's-Sevî), s. 31.

¹⁴ Yûnînî ise İmam Nevevî'nin Dimaşkta ilk tanıştığı hocanın Emevî Camisi İmam-Hatibi Cemaleddin Abdulkâfi olduğunu söylemiştir. Onun niyetini ve maksadını anlayınca onu alarak Şâfiî önder ve fakihlerinden İbn Ferkâh'ın ders halkasına götürmüştür. Ondan ders almış, kısa bir süre onun yanında kalmıştır. Nevevî'nin kalacak yeri olmadığı için İbn Ferkâh'tan kalacak yer istemiş ancak medresenin evleri ya da kalacak yeri olmadığı için onu İshak el-Mağribinin yanına Revâhiyye medresesine götürmüş, orada okumuş, yetişmiş ve yetiştirmiştir. Sehâvî, s. 15.

¹⁵ Tenbîh ve Mühezzeb Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin şâfiî fikhına dair yazmış olduğu eserlerdir. Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, (Hâci Halife), *Keşfu'z-Zünûn ani'l Esmâi ve'l-Fünun*, Mektebetu'l Müsenna, Bağdâd, 1941, II, s. 1912; Kandemir, “Nevevî” s. 45.

¹⁶ İbn Kâdi Şuhbe, II, s. 153; Hüseyinî, s. 228.

¹⁷ İbn Kesîr, *Tabakât*, II, s. 825; İbrahim b. İshak ilk hocası kabul edilmektedir. “Nevevî'nin Hocaları” başlığı altında ilerde daha geniş olarak ele alınacaktır.

¹⁸ İbn Attâr, s. 46-47; Hüseyinî, s. 228.

¹⁹ İbn Kesîr, *Tabakât*, II, s. 825; Tantâvî, s. 11.

Dimaşka geldikten iki sene sonra 651 yılında babasıyla beraber hacca gitmiş ve yaklaşık bir buçuk ay kadar Medine’de kalmıştır.²⁰ Hâcdan döndükten sonra büyük bir değişime uğramış, anlayışında, kavrayışında ve zekâsında kemâle ulaşmıştır.²¹

Nevevî, günlük olarak sarf, nahiv, mantık, dil, fıkıh, hadis, kelâm, fıkıh usûlü, ricâl ve diğer ilimlere dair on iki ders okuduğunu, derslerden sonra kapalı ibâreyi izâha kavuşturduğunu, tefsire muhtaç yerleri de tefsir ettiğini böylelikle Allah Teâlâ’nın da vaktine ve ilmine bereket verdiğini söylemiştir.²²

Nevevî, bütün ömrünü ilim öğrenmekle geçirmiş, ömrünün bir dakikasını dahi boşa geçirmemiştir.²³ Hatta yoldayken bile ezberlerini tekrar eder, derslerini de mütalaa ederdi. Bu durumun 6 yıl kadar sürdüğünü bildirmiştir. Daha sonra ise kitap tasnifine başlamış, Müslümanlara ve yöneticilerine nasihatte bulunmuştur.²⁴

Ömrünün tamamını ilme ve onunla amel etmeye adanmış Nevevî, zamanının bir kısmını kitap yazmaya, bir kısmını ilim öğretmeye, bir kısmını da ibadet etmeye ayırmıştır.²⁵

Hadis hafızı olan Nevevî hadis ilminde de otorite kabul edilmekteydi. Ayrıca Şâfiî mezhebinin tahrîr,²⁶ tashih ve tenkîhinde²⁷ büyük bir rol oynamış, kısa zaman içerisinde emsalleri derecesine ulaşmış ve döneminin en büyük Şâfiî âlimi olarak kabul görmüştür.²⁸

Eşrefiyye Dâru’l-Hadis medresesinin üstadı Şihâbuddin Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267) vefat edince yerine İmam Nevevî geçmiş ve ölünceye kadar hiçbir ücret almadan medresenin hocalığını yapmıştır.²⁹

²⁰ İbn Attâr, s. 47; İbn Kâdi Şuhbe, II, s. 154.

²¹ Şehâvî, s. 13. Tantâvî, s. 12.

²² Ebû Muhammed et-Tayyib b. Abdullah b. Ahmed b. Ali el-Hadramî eş-Şâfiî, Kilâdetu’n-Nehri fi Vefâyâtı A’yânî’d-Dehr, thk. Bucuma Mekrî ve Halid Zevârî, Dâru’l Minhâc, Cidde, 2008, V, s. 353.

²³ Subkî, VIII, s. 395; İbn Kâdi Şuhbe, II, s. 155.

²⁴ Hüseyinî, s. 227; İbn Kâdi Şuhbe, II, s. 155.

²⁵ İbn Attâr, s. 65; İbn Kâdi Şuhbe, II, s. 155.

²⁶ Mezhep içindeki âlimlerin yazdığı eserleri süzgeçten geçirerek, İmam Şâfiî’nin görüşlerini ve usûlünü, ona nispet edilmeyecek görüş ve içtihatlardan ayıklayarak beyan etmektir.

²⁷ İyiye kötünden ayırmak manasına gelen tenkîh kelimesi, ıstılahî olarak, mezhebi, şaz görüşlerden ve (tercih edilen görüşlerin zıddı olan) mercûh görüşlerden ayıklayarak, fıkıhın bütün bablarında fetvaya esas olacak mutemed görüşü beyan etmektir. Bakınız; Ekrem Yusuf Ömer Kavâsimî, el-Medhal ilâ Mezhebi’l-İmami’ş-Şâfiî, Dâru’n-Nefâis, Ürdün, 2003, s. 373.

²⁸ Kandemir, “Nevevî”, s. 46; Hüseyinî, s. 228.

²⁹ Cemaluddin Abdurrahim el-Esnevî, Tabakâtu’ş-Şâfiyye, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1987, II, s. 267; s. 156; İbn Kesîr, Tabakât, II, s. 827; Hüseyinî, s. 227.

1.1.4. Ahlakı ve Kişiliği

Helal ve haram noktasında son derece titiz olan Nevevî, şüpheli şeylere yaklaşmamış hatta mübah olan birtakım şeylerden dahi uzak kalmıştır. Geceleri ihya etmekle geçirir gündüzleri de oruç tutar, ilimle iştigal ederdi. Vakıf arazisi gerekçesiyle Dimaşk'ın meyvelerinden yememiş, babasının köyden yolladıklarıyla hayatını idame ettirmiştir. Dünyaya, geçici zevk ve sefasına aldanmamış, hayatını ilim ve irfanla geçirmiştir. Züht ve takvada önder olan Nevevî, iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusunda ileri bir seviyede bulunmuştur.³⁰

Günde on iki farklı ders okuduğunu, ardından bu dersleri tekrar ederek gereken açıklama, izah ve şerhleri yaptığını nakleden Abdülgani Dakar, mücerret bir akılla anlaşılmaya çalışılması durumunda bunun mümkün olamayacağını ifade etmiştir.

Dakar, Nevevî'nin ilimle geçirdiği hayatını şu ifadelerle anlatmıştır: “Günde on iki ders, en az on iki saate ihtiyaç duyar, her bir dersin tekrarı da en az bir saat olarak kabul edilirse yirmi dört saat eder. Kaldı ki Nevevî ibadetle de meşhur olmuş âbit ve zâhit biriydi. Ne zaman uyur, ne zaman yer, ne zaman ibadetle meşgul olurdu? İşte buradan anlıyoruz ki Allah Teâlâ ona ikram ve minnette bulunmuş onun ilmine ve vaktine bereket vermiştir. Öyle olmasa 10 yıl kadar kısa bir sürede döneminin önderi olması, -sadece ilimle uğraştığı zamanı göz önünde bulundurduğumuz zaman da- 25 yıl içinde bu kadar eser bırakması tahayyül edilemezdi.”³¹

İmam Nevevî, âlimleri andığı zaman saygı ve hürmetle anar, onların menkıbe ve kerametlerini anlatırdı.³² Ümmet nezdinde muteber bazı âlimlere reddiye yaparken itibarlarının sarsılması endişesiyle isimlerini zikretmemiş ancak ilgili âlime ait görüşün fasit olduğunu beyan etmiştir. Çünkü kendisinin de ifade ettiği gibi onun niyeti birilerini karalamak ya da itibarlarını sarsmak değil hakkı ortaya koymaktı. Bazen de reddiyede bulunduğu isimleri zikretmiş, Bu durumu şu şekilde gerekçelendirmiştir. “...bazen de görüşleri, sahiplerine dayandırırım ki bunu da iyi niyetimden yaparım. Zira bu görüşün

³⁰ Hadramî, V, s. 353; Hüseyinî, s. 227.

³¹ Abdülgani Dakar, el-İmâmu'n-Nevevî Şeyhu'l-İslâm ve'l-Müslimin ve Umdetu'l Fukahâ ve'l-Muhaddisîn, Dâru'l Kalem, Dimaşk, 1994, s. 36.

³² Şehâvî, s. 42.

de doğru olma ihtimali vardır. Dolayısıyla benim düşündüğüm gibi düşünmeyip, görüş sahibinin düşüncesine katılan biri çıkar da onun görüşü destek bulur.”³³

İmam Nevevî, takva ve zühdüyle sahabe ve tabiinin yolundan gitmiş, yazdığı eserleriyle de İslâm ümmetine değerli bir miras bırakmıştır. İlmi ve ameliyle öne çıkmış, haksızlık ve zulüm karşısında da sessiz kalmamıştır. Eserleri âlimler tarafından kabul ve rağbet görmüş, ahlâkıyla da tasavvuf erbabına örnek bir şahsiyet olmuştur. O, aynı zamanda hem âlim hem âbid hem de mücâhitti.³⁴

1.1.5. Vefatı

İmam Nevevî, vefatından önce köyü Nevâ’ya dönmüş, oradan Kudüs’ü ziyarete gitmiştir. Kudüs’ten de yine Nevâ’ya dönmüş ve baba ocağında hastalanmış 24 Recep 676 (21 Aralık 1277) yılında Çarşamba günü gecenin son üçte birlik bölümünde vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.³⁵

1.2. YAHYA B. ŞEREF EN-NEVEVÎ’NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ

Yahya b. Şeref en-Nevevî hayatında hiç evlenmemiş, yaşamı boyunca başka bir işle uğraşmamış ve ticaretle uğraşan babasına yardım etmek zorunda kaldığı çocukluk döneminde dâhil çevresindeki ilim adamlarından ders almaya devam etmiştir. İlme aşırı ilgisi ve irfanıyla yaşlılarından farklı bir konuma yükselmiştir.³⁶

Nevevî’nin özellikle fıkıh ve hadis gibi alanlarda yazdığı eserler ilim talebelerinin başucu kitapları olma özelliği kazanmıştır.³⁷

³³ Nevevî, Hilyetu’l-Ebrâr ve Şiâru’l Ahyâr fî Telhisi’d-Deavâtî ve’l-Ezkâr el-Müstehabbeti fî’l-Leyli ve’n-Nehâr, “Dâr İbn Hazm”, Beyrut, 2004, (el-Ezkâr), s. 605.

³⁴ Adnan Mehduhoğlu, Şâfiî Mezhebinin Sistemleşmesine Katkısı Bağlamında Bir Fakih Olarak İmam Nevevî, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016, s. 101.

³⁵ İbn Attâr, s. 43; İbn Kesîr, Tabakât, II, s. 827.

³⁶ Kandemir, “Nevevî”, s. 46; Suyûtî, Minhâcu’s-Sevî, 26.

³⁷ İbn Attâr, s. 70.

1.2.1. Âlimlerin Nevevî Hakkındaki Görüşleri

İmam Nevevî'ye âlimler tarafından “Muhyiddin”³⁸ lakabının verilmiş olması aslında her şeyi ortaya koymaktadır.³⁹ Zira O, çoğu kimsenin dediği gibi döneminin imamı ve önderi idi. İlmiyle, ameliyle ve haksızlığa karşı duruşuyla bütün takdirleri hak etmektedir.

İbn Attâr, (ö. 724/1324) Nevevî'yi şu şekilde vasfetmiştir: “Hocam Nevevî'nin, ilimde ve iyiliği emretmede bir benzeri yoktu. Döneminin önderiydi, çok kıymetli ve değerli eserlerin sahibiydi... Dünyaya meyletmez, hep ahireti için çalışırdı. Güzel ahlâk ve hasletlerin sahibiydi. Herkes imâmetinde icmâ etmiştir. İlimde deniz gibiydi. Rasulullah'ın (s.a.s) hadisinin hafızıydı. Şâfiî mezhebinin usûlünü, kâide ve kurallarını çok iyi bilirdi. Mezhebin fûrûuna vakıf ayrıca sahabe ve tabiînin görüşlerini, âlimlerin icmâ ettikleri meseleleri çok iyi bilirdi. Bütün vaktini ilme adayan ve her haliyle selevin yolunu takib eden bir zâhid ve âlimdi.”⁴⁰

Muhammed b. Hasan el-İhmîmî (ö. 684/1285), Nevevî'nin, sahabenin yolundan gittiğini, onların yöntemini takip ettiğini ve sahabenin yolunu böylesine güzel takip eden başka kimseyi görmediğini söylemiştir.⁴¹

Zehebî (ö. 748/1348) bir eserinde, Nevevî'nin, hadis, fıkıh, dil ve diğer alanlara olan vukûfiyetine ve geniş ilmine rağmen zühdü ve ahlakıyla da önder olduğunu

³⁸ İbn Attâr, s. 44, 129; İbn Kesîr, Tabakât, II, s. 825; Subkî, VIII, s. 395; Sehâvî, s. 9; Suyûtî, Minhâcu's-Sevî, s.25; Hadramî, V, s. 352; Ebû Gudde, s. 93.

³⁹ Sehâvî, Nevevî'nin Muhyiddin lakabıyla anılmasını hoş karşılamadığını ve kendisini bu lakapla ananlara hakkını helal etmeyeceğini söylediğini nakletmiştir. Sehâvî, s. 11. Ancak âlimler bunun iki gerekçesi olabileceğini söylemişlerdir. Birincisi dinin her zaman dipdiri ve taze olduğu, dolayısıyla kimseye muhtaç olmadığı, ikincisi de tevazuundan olabileceği düşüncesidir. Bkz. Ali b. Muhammed Ebû'l Hasan el-Heravî el-Kârî, Mirkâtü'l-Miftâh Şerhu Mişkâtî'l Mesâbîh, Dâru'l-Fikir, Beyrut-Lübnan, 2002, (Mirkâtü'l-Miftâh), I, s. 349.

⁴⁰ Biraz tasarrufla bulunarak, özet şeklinde naklettik. Bakınız; İbn Attâr, s. 40; Dakar, s. 136-137.

⁴¹ Dakar, s. 138.

söylerken⁴² başka bir eserinde de, ümmetin müftüsü, şeyhu'l-İslâm⁴³ ve velilerin efendisi olduğunu söylemiştir.⁴⁴

İbn Kesîr (ö. 774/1373) Nevevî'nin, âlim, allâme, hadis hâfızı, fakîh, mezhebin muharriri, muhezzibi, tertib edeni, hafızı ve bilge bir insan olduğunu nakletmiştir.⁴⁵

Tâcuddin es-Subkî'nin (ö. 771/1370) babası Takiyuddîn es-Subkî (ö. 756/1355) geceleri teheccüüd namazı kılmak için kalkar, Nevevî'nin ayak bastığı yere yüzü temas eder ümidiyle onun ders yaparken oturduğu kilime yanağını sürerdi.⁴⁶

Takiyuddîn es-Subkî bir gün binitine binmiş giderken, imam Nevevî'yi gördüğünü söyleyen yaşlı bir adama rastlamış, hemen binitinden inerek yaşlı adamın elini öpmüş, ondan dua istemiş ve Nevevî'yi gören biri yürürken kendisinin binemeyeceğini söyleyerek onu arkasına bindirmiştir.⁴⁷ Takiyuddin es-Subkî, Nevevî'nin Allah'ın velisi olduğunu söylemiştir.⁴⁸

Suyûtî (ö. 911/1505) Nevevî hakkında imam, fakih, hafız, şeyhu'l-İslâm ve evliyaların efendisi diye söz ederken,⁴⁹ ez-Ziriklî de (ö. 1893/1976) fıkıh ve hadiste allâme olduğunu söylemiştir.⁵⁰

Dakar, onun takvasının hesap gününü kendi gözüyle görmüş birinin takvasından daha fazla ve ayne'l-yakîn derecede olduğunu, gece namazlarında “*onları tutuklayın çünkü onlar hesaba çekilecek*”⁵¹ ayetini sanki hesaba çekilen kendisiymiş gibi derin bir

⁴² Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî, el-İber fi Haberi men Ğaber, thk. Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyunî Zağlul, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 1985, (el-İber), III, s. 334.

⁴³ Şeyhu'l-İslâm lakabı muhaddis ve tarihçiler tarafından kullanıldığında, ilimde zirveye ulaşmış, çok yüksek mertebelere sahip, Kur'ân ve sünneti çok iyi bilen, faziletli, salih ve ilimde önder, Müslümanların din işlerinde merci kabul ettikleri kimseler manasında kullanılmaktadır. Osmanlı halifeleri döneminde ise din işlerini yürüten en yüksek mertebedeki zat için kullanılırdı. Bakınız: Ebû Gudde, s. 30.

⁴⁴ Zehebî, Tarihu'l İslâm, XV, s. 324.

⁴⁵ İbn Kesîr, Tabakât, II, s. 825, 826.

⁴⁶ Subkî, VIII, s. 396.

⁴⁷ Sehâvî, s. 64.

⁴⁸ Mehmet Yaşar Kandemir ve diğerleri, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, (Riyâzu's-Sâlihîn Şerhi), Erkam Yayınları, İstanbul, 2017, I, s. 66-67.

⁴⁹ Dakar, s. 141.

⁵⁰ Hayruddin ez-Ziriklî, el-A'lâm Kamusu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâi Mine'l-Arabi ve'l-Musta'ribin ve'l-Müsteşrikîn, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002, VIII, s. 149.

⁵¹ Saffât: 37/24.

hüzün ve huşû' içinde dakikalarca tekrar ettiğini bu sebeple de Zehebî'nin “O'nun gibi kimseler çok nadirdir” dediğini nakletmektedir.⁵²

Nureddin İtr da, onun ümmetin müftüsü, önderi, şeyhu'l-İslâm, hadis hâfızı, nebîh (zeki/anlayışlı/kavrayışlı), zâhid ve selefi sâlihinin sünnetini ihya eden zat olduğunu söylemiştir.⁵³

Birçok âlim Nevevî'yi övmüştür. Burada hepsini zikretmemiz mümkün değildir. Ancak biz bu kadarıyla iktifa ederken hepsinin özeti mahiyetinde Ahmed b. Ferah el-İşbîlî'nin (ö. 699/1300), İbn Attâr'a söylediği şu sözleri nakletmeden geçemeyeceğiz: “İmam Nevevî'de üç mertebe bir araya gelmiştir ki, bunlardan sadece biri bir adamda olsa dünyanın dört bir tarafından insanlar bu adamdan istifade etmek için kalkıp gelirlerdi. Birinci mertebe ilim ve ilmin gerektirdiklerini yerine getirme, ikincisi dünyaya ve dünya adına ne varsa değer vermeme, üçüncüsü emri bi'l mâ'ruf ve'n-nehyu 'ani'l münkerdir (iyiliği emretme, kötülükten sakındırma).⁵⁴

1.2.2. Hocaları

Bir kimsenin hocaları aynı zamanda onun da kim olduğunu az çok ortaya koymaktadır. Zira öğrenciler, öğrencilerine kazandırabilecekleri ne varsa kazandırmak isterler. Nevevî'nin de birçok hocası vardır. Biz de alanlara ayırarak onun belli başlı hocalarını tanıtmaya çalışacağız.⁵⁵

1.2.2.1. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü Hocaları

İmam Nevevî'nin fıkıh ve fıkıh ilimlerini okuduğu çok sayıda hocası vardır. Biz burada sadece bir kaçını zikretmekle yetinecek, bazılarına dair kısa açıklamalarda bulunacağız.

⁵² Dakar, s. 90.

⁵³ Nevevî, İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik, s. 7.

⁵⁴ Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, Tezkiratu'l Huffâz, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1988, (Tezkiratu'l Huffâz), IV, s.176; İbn Attâr, s. 113

⁵⁵ Hocalarının tamamı için bakınız; Memduhoğlu, s. 103-104; Dakar, s. 37-44; Kandemir ve diğerleri, Riyâzu's-Sâlihîn Şerhi, I, s. 58; Kandemir, “Nevevî”, s. 46.

1.2.2.1.1. Ebû İbrahim İshak b. Ahmet b. Osman el-Mağribî

Bir kimsenin ilimde hocaları, dinde babaları ve Allahla irtibatını sağlayan vasıtaları olduğunu söyleyen Nevevî, ilk hocasının Ebû İbrahim İshak b. Ahmet b. Osman el-Mağribî (ö. 650/1252) olduğunu ve onun ilminde, zühdünde, takvasında, ibadetinde ittifak edildiğini belirtmiştir.⁵⁶ Esnevî de (ö. 772/1370) Nevevî'nin en çok istifade ettiği hocasının İshak b. Ahmet olduğunu söylemiştir.⁵⁷

Nevevî, çalışkanlığı sebebiyle hocasının gözüne girdiğini ve hocasının onu çok sevdiğini söylemiştir. Hatta derslerden sonra dersleri tekrar etme görevini kendisine vermiştir.⁵⁸

1.2.2.1.2. Ebû Muhammet Abdurrahman b. Nuh el-Makdisî

Ebû Muhammet Abdurrahman b. Nuh el-Makdisî (ö. 654/1256), Nevevî'nin İshak b. Ahmet'ten sonra zikrettiği ve âlim, ârif, âbid, zâhid, takva sahibi ve dönemin Dimaşk müftüsü olduğunu belirttiği hocasıdır.⁵⁹ Şâfiî fakihlerinden olan el-Makdisî, hocası Takiyuddin İbnü's-Salâh'tan (ö. 643/1245) sonra Revâhiyye medreselerinin müderrisliğini yapmıştır.⁶⁰

1.2.2.1.3. Ebû'l Hafs Ömer b. Es'ad er-Rabe'î el-Erbîlî

Nevevî, hocaları İshak b. Ahmet ve Abdurrahman b. Nuh'la (ö. 654/1256) beraber bu zatı da zikrederek bu üç hocasının fıkıh ilmini İbnü's-Salâh'tan okuduklarını söylemiştir.⁶¹ Mezhepte engin bir ilmî birikime sahip olan el-Erbîlî (ö. 675/1276), İbn Sâiğ'den sonra kazâ (yargı) makamına geçmiştir. Nevevî, hocasına karşı son derece

⁵⁶ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, I, s. 18; İbn Attâr, s. 53-54.

⁵⁷ el-Esnevî, II, s. 266.

⁵⁸ İbn Attâr, s. 47.

⁵⁹ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, I, s. 18; İbn Attâr, s. 54.

⁶⁰ İmâduddîn İsmail b. Ömer, İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, thk. Ali Şîrî, Dâr İhyai't-Türâsi'l-Arabî, y.y., 1988, (el-Bidâye ve'n-Nihâye), XIII, s. 227.

⁶¹ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, I, s. 18

edepliyydi. Ona ibriğini doldurur abdest alacağı yere kadar onunla yürürdü. el-Erbilî 675 yılının ramazan ayında vefat etmiştir.⁶²

1.2.2.1.4. Sellâr b. el-Hasan el-Erbilî

Fetva merciinde döneminin önderi kabul edilen Sellâr el-Erbilî (ö. 670/1271), İbnü's-Salâha talebelik yapmış, belli bir müddet fetva vermiş ve çoğu ilim talebesi ondan faydalanmıştır. Vefat ettiğinde Şam topraklarında onun gibi bir âlim olmadığı söylenmiştir.⁶³

Nevevî, İbn Sellâr'ın mezhebin önderi olduğunu, ilminde, zühdünde, faziletinde ittifak edildiğini, çözülemeyen problemleri ve kapalı kalan ibareyi çözmede merci kabul edildiğini söylemiştir. İbn Sellâr 670 yılında Dimaşk'ta vefat etmiştir.⁶⁴

1.2.2.1.5. Ebû'l Feth Ömer b. Bundâr et-Tiflisî eş-Şâfiî

Ömer b. Bundâr et-Tiflisî (ö. 672-1273), yaklaşık 602 yılında Tiflis'te doğmuş, usûl, fıkıh ve diğer ilimleri tahsil ederek Şâfiî mezhebi içinde ileri bir seviyeye ulaşmıştır. İlim tahsilinden sonra fetva ve kaza (yargı) makamına geçmiştir.⁶⁵ Et-Tiflisî, Nevevî'nin fıkıh usûlü hocasıdır.⁶⁶ Nevevî, Fahrüddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) “*el-Müntehâb*” isimli eseri ile Gazâlî'nin (ö. 505/1111) “*el-Müstasfâ'nın*” bir bölümünü bu hocasından okumuştur.⁶⁷

1.2.2.2. Hadis ve Hadis Usûlü Hocaları

İmam Nevevî'nin hadis ve hadis şerhlerini okuduğu, hadis alanında kendisini yetiştirdiği ve çokça istifade ettiği birçok hocası vardır. Onun en önemli hadis hocalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

⁶² Abdulkadir b. Muhammed en-Nuaymî ed-Dimaşkî, ed-Dâris fî Târihi'l-Medâris, thk. İbrahim Şemsuddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1990, I, s. 156.

⁶³ Zehebî, Târihu'l İslâm, XV, s. 182.

⁶⁴ Nevevî, Tabakâtu'l Fukahâi's-Şâfiyye, thk. Muhyeddin Ali Necîb, Dâru'l-Beşâiri'l- İslâmiyye, Beyrut, 1992, (Tabakât), I, s. 476.

⁶⁵ Zehebî, Târihu'l İslâm, XV, s. 246.

⁶⁶ Kandemir ve diğerleri, Riyâzu's-Sâlihîn Şerhi, I, s. 58.

⁶⁷ İbn Attâr, s. 57.

1.2.2.2.1. Ebû İshâk İbrâhim b. İsâ el-Muradî el-Endülûsî

İbrâhim b. İsâ el-Murâdî (ö. 668/1269), Nevevî'nin, “*Sahih-i Müslim*’i” okuduğu ve şerhini yaptığı hocasıdır. Ayrıca “*Sahih-i Buhârî’nin*” büyük bir kısmını ve Hümejdî’nin (ö. 488/1095) “*el-Cem’u Beyne’s-Sahihâyn*” isimli eserini okuduğu hocasıdır.⁶⁸ Nevevî, on yıl kadar bu zâtın yanında kalmış ve onun gibi birini görmediğini söylemiştir.⁶⁹

1.2.2.2.2. Ebû’l Bekâ Hâlid Yusuf b. Sâd en-Nâblûsî

Ebû’l Bekâ Hâlid Yusuf b. Sâd en-Nâblûsî (ö. 662/1264), 585 yılında Nâblus’ta doğmuş daha sonra Dimaşk’a gelerek fıkıh ve hadis ilmi okumuştur. Ancak hadis ile olan uğraşı fıkıhla uğraşından daha fazla olduğundan hadis ilminde ön plana çıkmıştır.⁷⁰ en-Nâblûsî, Nevevî’nin, Abdulgani el-Makdisî’nin (ö. 600/1203) “*el-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*” isimli eserini okuduğu hocasıdır.⁷¹

1.2.2.2.3. Ziyâ b. Temmâm el-Hanefî

Nevevî’nin birçok hadis kitabını kendisine okuduğu ve çokça istifade ettiği hocalarından biri de Ziya b. Temmâm el-Hanefî’dir.⁷² Nevevî, hadis dinlemek ve hadis alanına dair ilimlerinden istifade etmek için Ziyâ b. Temmâm el-Hanefî’ye⁷³ yakın duruyor ve ondan ayrılmıyordu.⁷⁴

⁶⁸ İbn Attâr, s. 59.

⁶⁹ Kandemir ve diğerleri, Riyâzu’s-Sâlihîn Şerhi, I, s. 58.

⁷⁰ İbn Kesîr, Tabakât, I, s. 808.

⁷¹ İbn Attâr, s. 60.

⁷² Kandemir ve diğerleri, Riyâzu’s-Sâlihîn Şerhi, I, s. 58.

⁷³ Ölüm tarihine ulaşamadı.

⁷⁴ Abdulkadir b. Muhammed b. Nasrullah el-Kuraşî el-Hanefî, el-Cevâhiru’l-Mudiyye fî Tabakâti’l-Hanefiyye, Mir Muhammed Kütüphane, Karaçi, trs. II, s. 377. Yukarıda Nevevî’nin zikrettiğimiz hocalarının dışında, onun diğer hadis hocaları şunlardır: İbrahim b. Ömer el-Berzî el-Vâsîti (ö. 664/1265) Abdurrahman b. Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed el-Makdisî el-Hanbelî (ö. 682/1283), Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Ahmed el-Vâsîti el-Hanbelî (ö. 692/1293), Ebû Muhammed Abdulaziz b. Muhammed b. Abdu’l Muhsin el-Ensari eş-Şâfîi (ö. 662/1264), Ebû Muhammed İsmail b. İbrahim b. Ebû’l-Yusr ed-Dimaşkî (ö. 672/1274), Ebû’l Abbas Ahmed b. Abduddâim el-Makdisî el-Hanbelî (ö. 668/1270), Ebû’l Fadl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Bekrî (ö. 665/1267), Ebû’l Fedâil Abdulkerim b.

1.2.2.3. Dil ve Gramer Hocaları

Nevevî, sadece fıkıh ve hadis ilimlerinde değil Arapça ilminde de büyük bir seviyeye ulaşmıştır. Onun hayatını ele alan tabakât ve terâcüm türü eserler bu yönüne de vurguda bulunmuşlardır. Bu alanda istifade ettiği belli başlı hocaları şunlardır:

1.2.2.3.1. Fahrüddin el-Mâlikî

Nevevî, İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) “*el-Luma*” adlı eserini Fahrüddin el-Mâlikî'den⁷⁵ okumuştur.⁷⁶ *el-Luma* navih ilmiyle alakalı olup, sade bir dil ile ele alınmıştır. Eser, yazıldığı dönemden bu yana büyük bir ilgi görmüş, müellifin talebeleri başta olmak üzere 20'ye yakın şerh çalışması yapılmıştır.⁷⁷

1.2.2.3.2. Ebü'l-Abbâs Amed b. Sâlim el-Mısırî

Ebü'l-Abbâs (ö. 664/1265); Nevevî'nin, İbn Sikkî'tin (ö. 244/858) “*İslâhu'l-Mantık*” isimli eseri ile sarf ilmine dair bir eser okuduğu hocasıdır. Nevevî, İbn Attâr'a bu hocasından bir ders daha okuduğu söylemiş ancak İbn Attâr hangi kitap olduğunu unutmamıştır. İbn Attâr, Sibeveyh'in kitabı olabileceğini söylemiştir.⁷⁸

1.2.2.3.3. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Mâlik el-Ciyyânî

Muhammed b. Abdullah (ö. 672/1274), İbn Mâlik künyesiyle bilinen meşhur ve maruf nahiv âlimidir. Bütün gayretini Arap dilini öğrenmeye sarf etmiş ve neticede gayesine ulaşmıştır. Kıraat ve ilimlerinde önder olan İbn Malik hadis ilminde de

Abdussamed el-Ensârî eş-Şâfiî (ö. 662/1264), Ebû Muhammed Abdurrahman b. Sâlim b. Yahya el-Enbârî el-Hanbelî (ö. 661/1263), Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ebû Mansur b. Ebû'l Feth es-Sayrâfi el-Hanbelî (ö. 678/1280).

⁷⁵ Ölüm tarihine ulaşamadı.

⁷⁶ Memduhoğlu, s. 105; İbn Attâr, s. 58.

⁷⁷ Mehmet Yavuz, “İbn Cinnî”, DİA, İstanbul, 1999, XIX, s. 398.

⁷⁸ İbn Attâr, s. 58-59.

önderdi.⁷⁹ İbn Mâlik, gramer konularında ilk defa hadisleri yoğun ve sistemli halde misal olarak kullanmasıyla yeni bir gelenek başlatmıştır.⁸⁰ Nevevî, bu hocasının birkaç kitabını ona okumuş, talikât ve şerhler yapmıştır.⁸¹

1.2.3. Talebeleri

Tevarüs yoluyla nakledilegelen ilim, tarih boyunca korunmuş ve geliştirilerek nesilden nesle aktarılmıştır. Şüphesiz bu işlemde hoca-talebe ilişkisi çok büyük rol oynamıştır. Daha önce Nevevî'nin hocalarını zikretmiş ve bir kısmı hakkında tanıtıcı bilgilere yer vermiştik. Burada ise onun bazı talebelerini tanıtmaya çalışacağız. Nevevî'nin birçok talebesi vardır. En önemli talebeleri ise şunlardır:

1.2.3.1. Alâaddin İbn Attâr

Alâaddin Ali b. İbrahim İbn Attâr eş-Şâfiî (ö. 724/1324), 654 yılında Ramazan bayramında doğdu. Hameyn, Nablus ve Kahire gibi dönemin ilim merkezlerini gezerek 200'den fazla hocadan ilim almıştır.⁸²

İbn Attâr, Nevevî'yi, Nevevî de onu çok severdi. İbn Attâr hocası Nevevî ile sürekli bir araya gelir, ilim okur ve bilgi alış verişinde bulunurlardı. İmam Nevevî'nin yanında son 6 senesi geçiren İbn Attâr “Muhtasar en-Nevevî” diye anılmıştır. Nuriye medreselerinde 30 sene kadar ders vermiştir. Birden fazla eseri bulunan İbn Attâr'ın en önemli eseri, hocası Nevevî'nin hayatını yazdığı ve bizzat ona tashih ettirdiği “*Tuhfetu't-Tâlibîn*” isimli eseridir.⁸³

Fıkıh ilmiyle öne çıkan İbn Attâr'ın tuhfe dışındaki başlıca eserleri şunlardır: *el-Udde Şerhu'l-Umde*, *Fazlu'l-Cihâd*, *Âdâbu'l-Hatîp*.⁸⁴

⁷⁹ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, III, s. 407-408.

⁸⁰ Abdülbaki Turan, “İbn Mâlik et-Tâî”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX, s. 169.

⁸¹ İbn Attâr, s. 59.

⁸² İbn Attâr, (muhakkîkin sözü), s. 27.

⁸³ Ebû Muhammed Afîfuddin Abdullah b. Es'ad el-Yafî, *Mirâtu'l-Cinân ve İbratu'l Yakzân, fî Ma'rifeti Mâ Yu'teberu Min Havâdisi'z-Zamân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye*, Beyrut, 1997, IV, s. 205; Kandemir, “Nevevî”, s. 46; Zehebi, *İber*, IV, s. 71; Memduhoğlu s. 105.

⁸⁴ İbn Attâr, (muhakkîkin sözü), s. 31-32.

1.2.3.2. Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî

Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö. 742/1341), 654 yılında doğmuş, ilim okumaya Şâfiî fikhını okumakla başlamış daha sonra ise sarf ve lügat ilimlerinde ardında da hadis ilmini okuyarak zirveye ulaşmıştır. el-Mizzî'nin 1000'e yakın hocası olduğu söylenmiş, dönemin Hadis hafızları tarafından da hafızlığı ikrar edilmiştir. 23 yıl Dâru'l-Hadîs medresesinde hocalık görevini üstlendi.⁸⁵ “*Tuhfetu'l Eşraf bi Ma'rifeti'l-Etrâf*” ve “*Tehzibu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Rical*” eserleri dışında İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) başlayıp bitiremediği Nevevî'nin de bazı isimler eklediği ancak onun da bitiremediği “*Tabakâtu'l-Fukahâi'sh-Şâfiîyye*”yi tamamlamıştır.⁸⁶

1.2.3.3. Bedruddin b. Cemâ'a

Bedruddin b. Cemâ'a (ö. 733/1333), 4 Rabiulâhir 639 yılında Hama'da doğmuş, ilk eğitimini babasından ve ona yakın âlimlerden almıştır. Daha sonra farklı hocalardan şer'i ilimleri tahsil ederek muhaddis ve fakih olarak anılmaya başlandı. İbn Kayyim el-Cevziyye, (ö. 751/1350) Zehebî, İbn Kesîr, Tâceddin es-Subkî, Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) gibi büyük zatlara hocalık yapmıştır.⁸⁷

1.2.3.4. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ferah el-İşbîlî

Hadis hâfızı ve Şâfiî fakihlerinden olan el-İşbîlî (ö. 699/1300), 624 yılında İşbiliye'de doğdu. Mısır ve Dimaşk'ta ilim tahsilinde bulunmuş, Malikî iken daha sonra Şâfiî mezhebine geçmiştir. Emeviyye câmiinde hadis ve hadis ilimlerine dair dersler okuturdu. Zehebî ve Dimyâtî (ö. 705/1306) gibi ilim adamlarına hocalık yapmıştır. el-İşbîlî, “*Garâmi Sahîh*” manzumesinin sahibidir.⁸⁸

⁸⁵ Nuaymî, I, s. 27.

⁸⁶ Mehmet Yaşar Kandemir, “Mizzi”, DİA, İstanbul, 2005, XXX, s. 220-221.

⁸⁷ Cemil Akpınar, “İbn Cemâa”, DİA, İstanbul, 1999, XIX, s. 389.

⁸⁸ Ebûbekir Sifil, “İbn Ferah”, DİA, İstanbul, 1999, XIX, s. 490.

1.2.3.5. Ebû Hafs Ömer İbn Kesîr

Meşhur hadisçi ve tarihçi Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr'in babası olan Ömer b. Kesîr (ö. 703/1304), 640 yıllarında doğmuştur. Önceleri dayılarının yanında ilim almış, daha sonra ise ilim talebi için farklı memleketlere seyahat etmiştir. Hitabeti çok güçlü olan Ömer, İmam Nevevî ve Takiyuddin el-Fezârî'den ilim almıştır.⁸⁹

1.2.4. Eserleri

Nevevî, kitap tasnifine başladığı yıldan itibaren onaltı yıl gibi kısa bir süre zarfında hadis, fıkıh, usûl, dil, tabakât, terâcüm ve diğer alanlara dair elliye yakın eser⁹⁰ geride bırakmıştır. Zira O, yaklaşık otuz yaşında kitap telifine başlamış ve kırk beş yaşında vefat etmiştir.⁹¹ Belli başlı eserleri şunlardır:

1.2.4.1. Kur'ân İlimlerine Dair Eserleri

Çeşitli alanlarda eser telif eden Nevevî'nin kitap yazdığı alanlardan biri de Kur'ân ilimlerine dair olmuştur. İlmî ve edebî uslubü kullanarak okuyucularına ve araştırmacılara değerli bir miras bırakmıştır. Kur'ân ilimlerine dair ulaşabildiğimiz eseri “*et-Tibyân fi Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân*” ve onun muhtasarıdır.⁹²

1.2.4.1.1. et-Tibyân fi Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân

Nevevî, genel olarak ilme ilginin azaldığı bir zamanda, Dimaşk ehlinin gerek toplu gerekse de ferdî olarak Kur'ân'ı okumaya ve ders yapmaya olan aşırı ilgisini görünce, Kur'ân'la hemhal olan kimselerin bilmesi gereken bilgileri ihtiva eden, hacim olarak küçük ancak faydası çok olan bu eseri ortaya koymuştur. Eseri küçük hacimde

⁸⁹ İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIV, s. 36-37. Nevevî'nin yukarıda zikrettiklerimiz dışında başka talebeleri de vardır. Bunlardan bir kaçı şunlardır: Ziyâuddin Ali b. Selim el-Ezru'i (ö. 731/1330), Şemsuddin İbnu'n-Nakîb Muhammed b. İbrahim (ö. 745/1345)

⁹⁰ Sehâvî, s. 24; Tantâvî, s. 19; Zâfir b. Hasan âl Ceb'ân Nevevî'ye ait 47 tane eser saymıştır. Bakınız: Zâfir b. Hasan âl Ceb'ân, Tercemetu'l-İmami'n-Nevevî, y.y., 1428, s. 11-18.

⁹¹ Tantâvî, s. 20.

⁹² Nevevî, et-Tibyân fi Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2011, (et-Tibyân).

telif etmesinin sebebi de ezberlenmesinin kolay, ondan yararlanma ve istifadenin bol olması ve kitabı ehline ulaştırma isteğidir.⁹³ Nevevî, bu eserinde zikrettiği hadislerin sıhhati için de şöyle demiştir. “Âlimlerin fedâil konularında zayıf hadisle amel etmelerine cevaz vermelerine rağmen çok nadir yerler dışında sadece sahih hadislerle yetindim.”⁹⁴

Kitap on ana bölümden oluşmaktadır. Genel olarak eserde bütün insanların özelde de Kur’ân hocasının, hafızının ve talebesinin edebi, Kur’ân’ı tilavet etmenin fazileti, Kur’ân ehline gösterilecek saygı ve onlara karşı sakınılması gereken durumlar, bazı özel zaman ve durumlarda okunması müstehâb olan ayet ve sûreler işlenmektedir. Ayrıca kıraat adabına dair de bir bölüm açarak bu bölümde Kur’ân okuyucusunun göstermesi gereken hassasiyetlere değinmiştir. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir: Misvak kullanma, abdestsiz Kur’ân okumama, Kur’ân okunacak mekânlar, oturma şekli, kibleye dönme meselesi, istiâze (euzu billahi mine’ş-şeytani’r-racim), besmeleyi terketmeme, Kur’ân’ın manasını düşünerek okumak.⁹⁵

Nevevî’nin, bu eseri daha sonra “*Muhtasâru’t-Tibyân*” ismiyle ihtisar ettiği söylenmiştir. İbn Attâr, Nevevî’nin eserleri arasında saymıştır.⁹⁶

1.2.4.2. Hadis İlmine Dair Eserleri

Nevevî hadis ilmine oldukça önem verir ve onu yaratılmışların en hayırlısının sözü olarak ifade ederdi.⁹⁷ Bu sebeple hadisle olan uğraşı diğer ilimlere nazaran daha fazla olmuştur. Birçok eser geride bırakan Nevevî’nin hadisle alakalı en önemli eserleri şunlardır:

1.2.4.2.1. Riyâzu’s-Sâlihîn Min Hadîsi Seyyidi’l Mürselîn

Riyâzu’s-Sâlihîn, 18 bölüm, yaklaşık 400 bâb ve 1900 civarında hadisten oluşmaktadır. Nevevî, genel olarak hadisleri kütüb-i sitte’den seçmiş ve ravi zincirini

⁹³ Nevevî, et-Tibyân, s. 36.

⁹⁴ Nevevî, et-Tibyân, s. 37.

⁹⁵ Nevevî, et-Tibyân, s. 23-237.

⁹⁶ İbn Attâr, s. 76.

⁹⁷ Nevevî, et-Takrîb ve’t-Teysîr, s. 23.

düşürerek sadece sahâbi râvisini zikretmiştir.⁹⁸ İslâm dünyasında Kur’ân-ı Kerimden sonra en çok okunan kitap olduğu söylenmiştir.⁹⁹

Müellif, kitabın girişinde hayra öncülük etme, hayırda yardımlaşma, hayra delâlet etme ve bir kimsenin hidayetine sebep olmanın faziletine dair birkaç ayet ve hadis naklettikten sonra kitabı yazma amacını şu şekilde açıklamıştır. “... bu sebeple ben de sahibi için ahiret azığı olacak, batını ve zahiri edepleri kazandıracak, iyi işlere teşvik edici, kötü işlerden de caydırıcı olan, Allah yolunda gidenlerin edebine dair olan zühdü, nefis tezkiyesini, ahlakı güzelleştirmeyi, kalp tasfiyesini ve bunun çarelerini, uzuvları günahlardan korumayı ve yanlış yollara sapmaları önleyici ve bunların yanında ariflerin amaçlarını gerçekleştirmelerini temin edecek sahih hadislerden bir araya getirilerek oluşturulmuş muhtasar bir eser yazmayı düşündüm.”¹⁰⁰

Kitabı sahih hadislerden oluşturmaya gayret gösteren Nevevî, her babın başında konuyla alâkalı ayet zikretmiş ardından da babla alakalı hadisleri sıralamıştır. Hadisin sonuna da -varsa- anlamı açık olmayan kelimelerin anlamını yazmıştır.¹⁰¹

İmam Nevevî, kitaptan istifade edenlerden, kendisine ana-babasına, hocalarına, dostlarına ve bütün Müslümanlara dua etmeleri talebinde bulunarak, âdeti olduğu üzere ihlasla alakalı ayet ve hadislerden başlayarak kitabını telif etmiştir.¹⁰²

Riyazu’s-sâlihîn üzerine birçok şerh yapılmıştır. Eser üzerine yapılan ilk şerh ise “*Delîlu’l-Fâlihîn Li Turuki Riyâzu’s-Sâlihîn*” ismiyle Muhammed b. Allân (ö. 1057/1647) tarafından yapılmıştır. İlk muhtasar çalışması ise bilindiği kadarıyla “*Tehzîbu’n-Nüfus fi Tertîbi’d-Dürûs*” ismiyle Yusuf b. İsmail en-Nebhânî (ö. 1350/1931) tarafından yapılmıştır. Bunların dışında çok sayıda şerh ve muhtasar çalışması bulunmaktadır.¹⁰³

⁹⁸ Nevevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn*, thk. Mahir Yasin Fahr, Dâr İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut, 2007, (*Riyâzu’s-Sâlihîn*), s. 5-532.

⁹⁹ Raşit Küçük “*Riyâzu’s-Sâlihîn*”, XXXV, İstanbul, 2008, s. 146, 147.

¹⁰⁰ Nevevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn*, s. 6-7.

¹⁰¹ Nevevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn*, s. 5-532.

¹⁰² Nevevî, *Riyâzu’s-Sâlihîn*, s. 7-9.

¹⁰³ Kandemir ve diğerleri, *Riyâzu’s-Sâlihîn Şerhi*, I, s. 93, 97.

1.2.4.2.2. el-Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim b. Haccâc

Sahih-i Müslim üzerine yapılan en önemli şerhlerden biridir. Nevevî, hadisleri teker teker inceleyerek açıklanması gereken lafızları, garip kelimeleri açıklamış, hadislerin senedindeki râvileri tanıtmış, zahiren çelişkili gözüken hadisler hakkında açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰⁴

Nevevî, kitabın mukaddimesinde şöyle demiştir: “ilme olan ilgi ve rağbet edenlerin sayısı azalmamış olsa ve uzun kitapları taleb edenlerin sayısının az olması sebebiyle kitabın yayılmamasından korkmasam, hiç tekrara gitmeden ve gereksiz uzatmalar yapmadan bu şerhi 100 cildin üzerinde yapardım. Çünkü bu yaratılmışların en fasihinin sözüdür.”¹⁰⁵

Sehâvi, eserin çok bereketli olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶ Tantâvî de, şerhler içinde İbn Hacer’in (ö. 852/1449) Buhârî şerhi dışında ondan daha kıymetli bir eser olmadığını söylemiştir.¹⁰⁷

Nevevî, vefat etmeden iki sene önce yazdığı bu eserle, Sahih-i Müslim’e büyük bir katkıda bulunmuştur. Ayrıca bugün elimizdeki nüshaların da bab başlıklarını kendisi koymuştur.¹⁰⁸ Zira İmam Müslim (ö. 261/875) her ne kadar hadisleri konu konu bir araya getirmiş olsa da bâb başlıklarını yazmadan eserini oluşturmuştur.

1.2.4.2.3. el-Erba’ûn’en-Nevevîyye

Nevevî, Sahih-i Buhârî ve Müslim’den ağırlıklı olmak üzere İslâm’ın temel esasını oluşturduğu söylenen hadislerden 42 tanesini derleyerek bu eserini oluşturmuştur. Kitabına âlimlerin geleneği olduğu üzere meşhur “*ameller niyetlere göredir*” hadisiyle başlamıştır. Müellif, Mezkûr kitabının girişinde -özetle- şöyle demektedir: “... Âlimler bu konuda (40 hadis meselesini kastediyor) sayılmayacak kadar eser telif etmişlerdir. Bildiğim kadarıyla da bunların ilki Abdullah b. Mübarektir (ö. 181/797). Daha sonra Muhammed b. Eslem et-Tûsî, ... Dârekutnî,(ö. 385/995)

¹⁰⁴ Kandemir ve diğerleri, Riyâzu’s-Sâlihîn Şerhi, I, s. 68-69.

¹⁰⁵ Nevevî, el-Minhâc Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc, Dâr İhyâi’t-Türâsi’l Arabî, Beyrut, 1972, (Şerhu Müslim), I, s. 5; Kâtip Çelebi, I, s. 555.

¹⁰⁶ Sehâvi, s. 19.

¹⁰⁷ Tantâvî, s. 25.

¹⁰⁸ Kandemir ve diğerleri, Riyâzu’s-Sâlihîn Şerhi, I, s. 69.

Hâkim (ö. 405/1014), Ebû Nuaym (ö. 430/1038), ... Beyhâkî (ö. 458/1066) ... ve daha adlarını sayamayacağımız kadar mutekaddim ve müteahhir âlimler 40 hadis telif etmişlerdir. Ben de âlimlere iktida babından 40 hadis telif etmek için istihare yaptım. Âlimler fedâil konularında zayıf hadisle amel etmenin cevazında ittifak etmişlerdir. Ancak ben bu zayıf hadise¹⁰⁹ dayanarak değil, sahih hadiste gelen “Şâhid olanlar gaib olanlara tebliğ etsin” ve “benim bir sözümü işitip anlayan ve duyduğu gibi başkalarına tebliğ eden kimsenin Allah yüzünü ak etsin” hadislerine istinaden yapıyorum. Âlimlerin bazısını usûlü’l-din, bazısını fıkıh, bazısını cihat, bazısını zühd, ... konularında yazdıklarını gördüm. Bunların hepsi güzel maksatlardır. Ben de bunların hepsinden önemli olduğunu düşündüğüm (bir şey yaptım) O da bu konuların hepsini kapsayıcı ve her biri İslâm dininin temel esasını oluşturan hadislerden oluşturmak. ... Hadislerin çoğunluğunun da sahih-i Buhârî ve Müslim’den olmasına gayret göstererek, ezberlenmesi kolay ve ondan istifade bol olsun diye de senedleri zikretmedim. Önemli konuları kapsamaması ve taat konusunda önemli uyarıları ihtiva etmesi sebebiyle ahireti talep eden herkesin bu hadisleri bilmesi gerekir.”¹¹⁰

Nevevî’nin “*el-Erba’ün-en-Nevevî’yye*”si üzerine çok sayıda şerh çalışması yapılmıştır. İbn Recep el-Hanbelî’nin (ö. 795/1393), ilgili eser üzerine yapmış olduğu “*Câmi’u’l-Ulûm ve’l-Hikem*” önemli şerhleri arasında sayılabilir.

1.2.4.2.4. İrşâdü Tullâbi’l-Hakâik ilâ Ma’rifeti Süneni Hayri’l-Halâik

İmam Nevevî, bu eserini mukaddimesinde belirttiği gibi İbnü’s-Salâh “*Ulumu’l-Hadis*” isimli eserinden ihtisar yapmıştır. Aslında İbnü’s-Salâh’ın kitabı çok da büyük değildi. Ancak Nevevî, ilme olan ilgi, iştiaak ve çabaların azalması neticesinde bu tür eserleri ihtisar etme yoluna gitmiştir.¹¹¹

Nevevî, mukaddimesinde eseri ihtisar ederken, manasından hiçbir şey eksiltmeden ve olabildiğince açık ve basit bir dille ibareyi oluşturacağını, İbnü’s-

¹⁰⁹ Burada Nevevî’nin zayıf diye zikrettiği hadis “Ümmetimin dini işlerine dair 40 hadis ezberleyen kimseyi Allah Teâlâ fakihler ve âlimlerin topluluğuyla haşreder” başka bir rivayette “ fakih ve alim olarak” başka bir rivayette de “ dilediğin kapıdan cennete gir” hadisidir. Nevevî, bu hadisin çok sayıda yoldan gelmesine rağmen âlimlerin zayıf olduğunda ittifak ettiklerini söylemiştir. Bakınız, Nevevî, *el-Erba’ün’e- Nevevîyye*, Dâru’l-Minhâc, Beyrut, 2009, (*el-Erba’ün’e- Nevevîyye*), s. 37-38.

¹¹⁰ Nevevî, *el-Erba’ün’e- Nevevîyye*, s. 39-45.

¹¹¹ Nevevî, *İrşâdü Tullâbi’l-Hakâik*, s. 54.

Salâh'ın ibaresini korumaya özen göstereceğini, bazen delil ya da misal getireceğini ve bazı lafızlar ekleyebileceğini söylemiştir.¹¹²

Bu eser Nureddin İtr tahkikiyle, Dâr'ul-Yemâme ve Dâru'l-Farfûr tarafından 2009 yılında Dimaşk'ta basılmıştır.

1.2.4.2.5. et-Takrîb ve't-Teysîr li-Mâ'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr

İmam Nevevî'nin, Allah'a yaklaştıracak en faziletli ilimlerden kabul ettiği hadis usûlü alanında yazdığı eserlerden biridir. Nevevî, bu eserini “*el-İrşâd*” isimli eserinden; el-İrşâd da daha önce belirttiğimiz gibi İbnü's-Salâh'ın “*Ulûmu'l-Hadis*” isimli eserinden ihtisar yapmıştır.¹¹³

Eser, hadis çeşitlerinden başlayarak, sika râvilerin yaptıkları ziyadelerin ulema nezdindeki değeriyle devam etmiş, ardından rivayeti kabul edilen râvilerin halleri, hadis yazımı, muhaddisin ve hadis talebesinin âdâbı, âli ve nâzil isnadlar, hadiste nâsih mensuh, kimlere sahâbî ya da tabiin deneceği, büyüklerin küçüklere, babaların çocuklarına ve yaşlıların birbirine rivâyetleri, isimleriyle tanınmış ravilerin künyeleri, sika ve zayıf raviler, aynı hatla yazılıp farklı okunan isimler, mübhem raviler, gibi konuları ele alarak râvilerin memleketleri konusuyla eserini tamamlamıştır.¹¹⁴

Zeynuddin Irâkî (ö. 806/1404), Sehâvî (ö. 902/1497) ve Celâleddin es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) “*et-Takrîb*” üzerine önemli şerhleri bulunmaktadır.¹¹⁵ Suyûtî'nin “*Tedribu'r-râvi fî şerhi takribi'n-Nevâvî*” en önemli ve yaygın şerhlerindendir. Eser, günümüz muhakkik ve muhaddislerinden Muhammed Avvame tahkikiyle Dâru'l- Minhâc tarafından 2016 yılında 5 cilt olarak basılmıştır.

1.2.4.2.6. Hulâsatu'l-Ahkâm fî Mühimmâti's-Süneni ve Kavâidi'l-İslâm

İmam Nevevî'nin bitirmeye ömrü yetmediği eserlerden biridir. Ahkâm hadislerini yazmayı düşündüğü bu eserine, taharet babından başlayarak zekât bölümüne

¹¹² Nevevî, İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik, s. 55.

¹¹³ Nevevî, et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l Beşîri'n-Nezîr, thk. Muhammed Osman Huşt, Dâru'l Kitâbi'l Arabî, Beyrut, 1985, (et- Takrîb ve't-Teysîr), s.23.

¹¹⁴ Nevevî, et-Takrîb ve't-Teysîr, s. 23-123.

¹¹⁵ Kâtip Çelebi, I, s. 465.

kadar gelebilmiştir.¹¹⁶ Eser, Hüseyin İsmail el-Cemel tahkikiyle 1997 yılında Müessesetü'r-Risale tarafından 2 cilt olarak basılmıştır.

Hamdele ve salvele'den sonra, Rasulullah'ın (s.a.s) ahlakıyla ahlaklanmanın gerekliliğine vurgu yapmış, O'na itaati ve iktidayı emreden ayetleri zikretmiştir. Ardından zayıf hadislerle fedâil-i a'mel konularında istidlâlde ittifak olduğunu ancak ahkâma konu olamayacağını savunmuştur. Nevevî, eseri sahih ve hasen hadislerden oluşturduğunu babın sonunda da zayıf hadisleri zikrettiğini ancak zayıf olduklarını beyan ettiğini nakletmektedir.¹¹⁷ Babın sonunda “babın zayıf hadisleri” başlığını atarak hadisleri nakletmiştir.¹¹⁸

Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) rivayet ettikleri hadislerin altına “muttefekun aleyh”¹¹⁹; Ebû Dâvud (ö. 275/889) Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî'nin (ö. 303/915) ittifak ettiği hadislerin akabinde de “üçlü rivayet etmiştir”¹²⁰ ibaresini kullanmıştır. Bunun dışında varsa bir ziyade onu da ekleyerek hangi kitapta geçtiğini belirtmiştir.¹²¹

İbn Mulakkin (ö. 804/1401), kitabı Nevevî'nin el yazmasıyla gördüğünü ve şayet tamamlansaydı eşsiz bir eser olacağını söylemiştir.¹²² İbn Hacer el-Askalâni “Fethu'l-Bâri”¹²³ ve “Telhîsu'l-Habîr'de”¹²⁴ İmam Zeylaî (ö. 762/1360) de “Nasbu'r-Râye'de”¹²⁵ bu esere çok kez atıfta bulunmuşlardır.

1.2.4.2.7. et-Telhîs Şerhu'l Câmiî's-Sahîhi li'l-Buhârî

İmam Nevevî'nin, Buhârî üzerine yapmayı düşündüğü, ancak vefatı sebebiyle eserin ikinci bölümü olan Kitâbu'l-İmân'a kadar şerh edebildiği eseridir. Nevevî

¹¹⁶ Bkz. Nevevî, Hulâsatu'l-Ahkâm fî Mühimmâtî's-Süneni ve Kavâidi'l-İslâm, thk. Hüseyin İsmail el-Cemel, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997, (Hulâsatu'l-Ahkâm).

¹¹⁷ Nevevî, Hulâsatu'l-Ahkâm, I, s. 59-60.

¹¹⁸ Nevevî, Hulâsatu'l-Ahkâm, I, s. 68, 79, 87, 92, 107, 108, 111; II, s. 624, 630, 641, 649, 655.

¹¹⁹ Nevevî, Hulâsatu'l-Ahkâm, I, s. 67, 72, 79, 80, 82, 83, 84, 86; II, s. 619, 621, 628, 631, 632, 636.

¹²⁰ Nevevî, Hulâsatu'l-Ahkâm, I, s. 66, 75, 78, 98, 99, 145, 156; II, s. 622, 665, 701, 720, 758, 803.

¹²¹ Nevevî, Hulâsatu'l-Ahkâm, I, s. 67, 77, 78; II, s. 622, 624, 625, 626.

¹²² Sehâvi, s. 19.

¹²³ Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl es-Askalânî, Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1959, (Fethu'l-Bâri), II, s. 426, 562.

¹²⁴ Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl es-Askalânî, Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîc Ahâdisi'r-Râfiyyi'l-Kebîr, thk. Ebû Asım Hasan b. Abbas b. Kutub, Müesseset-i Kurtûba, Mısır, 1995, (Telhîsu'l-Habîr), I, s. 79, 190, 242; II, s. 180, 202.

¹²⁵ Cemâluddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf ez-Zeylaî, Nasbu'r-Râyeti li Ahâdisi'l-Hidâye, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut, 1997, I, s. 42, 87; II, s. 30, 56; III, s. 322; IV, s. 84.

“*Tehzîbu’l Esmâ ve’l-Lugât*”¹²⁶ ile “*Bustânu’l-Ârifîn*”¹²⁷ isimli eserlerinde bu şerhe atıfta bulunmuştur.

Nevevî, eserin mukaddimesinden sonra bir fasıl açarak İmam Buhârî’den Sahih’ini 90 bin kişinin dinlediğini ancak Muhammed b. Yusuf el-Firabri’nin “rivayet eden sadece ben kaldım” dediğini ve Firabri’den (ö. 320/932), kalabalık bir gurubun rivayette bulunduğunu belirterek birkaç tanesinin ismini zikreder.¹²⁸

Ardından yeni fasıllar açan Nevevî, İmam Buhârî’nin hayatına, bazı hoca ve talebelerine, eserlerine özel olarak da sahihini yazma nedenine, her babta kaç tane hadis olduğuna ve bazı hadislerin birden fazla kez tekrarlanmasının nedenine değinir.¹²⁹

Cerh ve ta’dil ilmiyle alakalı da bir fasıl açan Nevevî, Dârekutnî’nin Buhârî ve Müslime yaptığı eleştirilere de bir fasıl ayırmış ve bu eleştirilerin yersiz olduklarını beyan etmiştir. Diğer fasıllardan birkaç tanesi şöyledir: Bazı ıstılahların tarifi, sikâ râvilerin ziyadelerinin durumu, tedlis konusu, sahâbi kavlinin hücciyeti, zayıf hadislerle amel etmenin hükmü ve hadisleri manen rivayet etmek.¹³⁰ Daha sonra hadislerin şerhine başlayan Nevevî kitâbu’l-İmana kadar yazabilmiştir.

1.2.4.2.8. Mâ Temessü İleyhi Hâcetu’l-Kâri li Sahîhi’l-İmâmi’l-Buhârî

Sahih-i Buhârî’yi okuyacak kimselerin bilme ihtiyacı duyacağı bilgiler manasına gelen eserde, Buhârî, hocaları, öğrencileri ve sahihâyn (olarak bilinen Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim)’in ehemmiyeti hakkında bazı bilgiler sunulduktan sonra hadis ıstılahlarının tanıtıldığı bir eserdir. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye tarafından Beyrut’ta basılmıştır.¹³¹

¹²⁶ Nevevî, *Tehzîbu’l-Esmâ*, I, s. 75.

¹²⁷ Nevevî, *Bustânu’l-Ârifîn*, Dâru’r-Reyyân, trs, yy, I, s. 15, 40.

¹²⁸ Nevevî, *et-Telhîs Şerhu’l Câmi’i’s-Sahîhi li’l-Buhârî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbi, Dâr-i Taybe, Riyad, 2008, (et-Telhîs), I, s. 190, 191.

¹²⁹ Nevevî, *et-Telhîs*, I, s. 192-232.

¹³⁰ Nevevî, *et-Telhîs*, I, s. 244-287.

¹³¹ Kandemir ve diğerleri, *Riyâzu’s-Sâlihîn Şerhi*, I, s. 73.

1.2.4.2.9. el-İcâz fî Şerhi Sünen-i Ebi Dâvud

Nevevî'nin bitiremeden vefat ettiği eserlerden biri de Sünen-i Ebi Dâvud'a yapmaya niyetlendiği şerhtir. “*el-İcâz*” ismini verdiği kitabın abdest bahsine kadar gelebilmiştir.¹³² Eser Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan tahkikiyle, 2007 yılında Ürdün'de Dâru'l-Eseriyye tarafından bir cilt olarak basılmıştır.

1.2.4.3. Fıkıh İlmine Dair Eserleri

İmam Nevevî'nin en çok eser telif ettiği alan fıkıh ve hadis olmuştur. Zira fıkıh ilmi, insanların hayatını ve yaşamını doğrudan ilgilendirmekte, insanların hem kendi aralarında hem de rableri ile olan münasebetini işlemektedir. Nevevî'nin fıkıh ile alakalı eserlerinin en önemlileri şunlardır:

1.2.4.3.1. et-Tahkîk

İmam Nevevî'nin Şâfiî fıkıhına dair yazmayı düşündüğü bu eser diğer birçok kitabı gibi yarım kalmış eserlerden biridir. Eserin sadece Kitâbu'l-Müsâfirîn bahsine kadar gelebilmiştir.

İbn Mulakkîn, “*et-Tahkîk*”in mükemmel bir kitap olduğunu ve sanki Mecmu'un özeti olduğunu söylemiş; Sehâvî de başka birinden naklen “*Ravzatü't-Tâlibîn*'de” olmayan birçok mesele, kaide ve dabıtı ihtiva ettiğini söylemiştir.¹³³ Suyûtî de, ilgili eserin genel olarak Mecmu'da zikredilen hükümlerin ve hilafların özeti olduğunu söylemiştir.¹³⁴ Suyûtî, “*el-Eşbâh ve'n-Nezâir*” isimli eserinde “*et-Tahkîk*'ten” birçok kez nakilde bulunmuştur.¹³⁵

¹³² Dakar, s. 186.

¹³³ Sehâvî, s. 22.

¹³⁴ Suyûtî, Minhâcu's-Sevî, s. 63.

¹³⁵ Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Suyûtî, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, y.y., 1990, (el-Eşbâh ve'n-Nezâir) s. 40, 74, 533.

Nevevî, eserin girişinde bu kitabı tahsil eden kimsenin, sahîh ve mezhepte amel edilen görüşlere vakıf olacağını ve hangi konularda mezhebin görüşünün dışına çıkılamayacağını öğreneceğini söylemiştir.¹³⁶

Fetva Usûlünde Nevevî'nin eserleri arasında bir hiyerarşi olduğu kabul edilir. Bu sıralamaya göre “*Tahkîk*” ilk sırada gelir.¹³⁷ Eser, Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Ma'ud tahkikiyle, 1992 yılında Dâru'l-Cîl tarafından Beyrut'ta; Kasım b. Muhammed Ağa en-Nurî tahkikiyle de 2016 yılında Dâru'l-Fecr tarafından Dimaşk-Beyrut'ta basılmıştır.

1.2.4.3.2. el-Mecmû‘ Şerhu'l-Mühezzeb

Nevevî'nin tamamlayamadan vefat ettiği eserlerden biri de “*el-Mecmû‘ Şerhu'l-Mühezzeb*” isimli eseridir. İmam Şîrâzî'nin “*Mühezzeb*” isimli fıkıh kitabına yaptığı şerhtir. Nevevî eserin kitabı'r-Ribâ'nın üçüncü faslına kadar gelebilmiş, Takiyyuddin es-Subkî de tamamlamaya çalışmış ancak 'Bâbu Bey'il-Murâbaha'ya kadar gelebilmiş bitirmeden vefat etmiştir. Kalan kısımları da Muhammed Necîp el-Mutiî tarafından şerh edilmiştir.¹³⁸ Şerh Dâru'l-fikir tarafından 20 cilt olarak basılmıştır.

Nevevî ve Subkî'nin şerh yaptıkları kısımları tahkik eden 8 kişilik komisyon da Subkî'den sonrasını eseri şerh ederek tamamlamışlardır. Bu şerh de Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye tarafından 2011 yılında Beyrut'ta 27 cilt olarak basılmıştır.

Nevevî eserinin başında kitabın (el-Mühezzeb) kıymetine ve müellifinin (eş-Şîrâzî) yüceliğine değindikten sonra onu şerh etmeyi düşündüğünü söylemiştir. Ayetlerin tefsirini yapıp, hadislerin de sıhhatini belirteceğini, mevkuf âsârları (sahabe ve tabiin görüşlerini) beyan edeceğini ve Arap şiiiriyle de misalde bulunacağını, ayrıca bir takım itikâdî ve ameli hükümleri, yer ve şahıs isimlerini açıklayacağını belirtmiştir.¹³⁹

Esnevî, bu kitabın Nevevî'nin en kıymetli ve en güzel eserlerinden biri olduğunu ve sanki eseri yazarken tamamlayamadan vefat edeceğini anlamış gibi bazı yerlerde

¹³⁶ Nevevî, Kitâbu't-Tahkîk, thk. Kasım b. Muhammed Ağa en-Nurî, Dâru'l-Fecr, 2016, Dimaşk-Beyrut, (et-Tahkîk), s. 25.

¹³⁷ Bilal Aybakan, İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi, İz yayıncılık, 2.baskı, İstanbul, 2011, s. 204-205.

¹³⁸ Bilal Aybakan, “el-Mühezzeb”, DİA, İstanbul, 2006, XXXI, s. 519.

¹³⁹ Nevevî, el-Mecmû‘ Şerhu'l-Mühezzeb, thk. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud ve diğerleri, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 2011, I, s. 384, 385.

“belki de bu kısma ulaşamayacağız” dediğini nakleder.¹⁴⁰ Dakar, eserin bu haliyle Şâfiî fıkında en kıymetli eser olduğunu ve şayet başlandığı gibi tamamlansaydı, mezhep imamlarının yazdıkları hariç fıkıh alanında hiç tartışmasız en kıymetli eser olacağını ifade etmiştir.¹⁴¹

1.2.4.3.3. Ravzatü't-Tâlibîn ve ‘umdetü'l-Müttakîn

Suyûtî, Nevevî'nin kendi hattıyla yazmış olduğu bir yazısını gördüğünü ve o yazıya göre 25 ramazan 666 Perşembe günü bu eseri yazmaya başladığını, 15 Rabîu'l-Evvel 669 Pazar günü de bitirdiğini nakletmiştir.¹⁴²

İmam Nevevî bu eserin mukaddimesinde, ilimle iştigal etmenin Allah'a yaklaştıracak en faziletli amellerden olduğunu zikrettikten sonra, yaşadığı çağda en önemli ilim dalının, bütün hallerde Müslümanların bilmeye muhtaç olması sebebiyle fıkıh olduğunu söylemiştir. Ardından mezhep içinde birçok kimsenin fıkha dair bir şeyler yazdıklarını, bunlardan birinin de İmam Ebû'l Kâsım Abdulkerim b. Muhammed er-Râfiî (ö. 623/1226) olduğunu belirtmiş ve ona medh-u senâda bulunmuştur. Özellikle de Râfiî'nin, “*Şerhu'l-Kebîr*” olarak anılan “*Fethu'l-Azîz*” isimli eserinin önemine dikkat çekmiş ve hacminin büyük olması sebebiyle çoğu kimsenin onu tahsil edemeyeceğini söylemiştir. Bu sebeple de onu ihtisar ederek, hem ibaresini kolaylaştırmış hem de bazı ilaveler yaparak daha kıymetli bir hale getirmiştir.¹⁴³

Ravza üzerine 40'a yakın şerh, haşiye ve muhtasar çalışması bulunmaktadır. Nevevî eserde geçen bazı isim ve lügatları açıklamak için de “*el-İşârât İlâ Mâ Vaka'a Fi'r-Ravza Mine'l-Esmâi ve'l-Lugât*” adlı bir çalışmaya başlamış ancak bitirememiştir.¹⁴⁴

Ravzatü't-Tâlibîn, el-Mektebu'l- İslâmî tarafından 3.baskısı 1991 yılında 12 cilt olarak ve Dar İbn Hazm tarafından da 2002 yılında 1 cilt olarak basılmıştır.

¹⁴⁰ Suyûtî, Minhâcu's-sevî, s. 55.

¹⁴¹ Dakar, s. 182.

¹⁴² Suyûtî, Minhâcu's-sevî, s. 54.

¹⁴³ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn ve ‘umdetü'l-Müttakîn, el-Mektebetü'l-İslâmi, thk. Zuheyr eş-Şaviyş, Beyrut-Dimaşk, 1991, (Ravzatü't-Tâlibîn), I, s. 4.

¹⁴⁴ Kandemir ve diğerleri, Riyâzu's-Sâlihîn Şerhi, I, s. 74.

1.2.4.3.4. Minhâcüt-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn

Nevevî'nin; Râfiî'nin “*el-Muharrer*” isimli eserine yaptığı muhtasar çalışmasıdır. Nevevî, müellifin ilmî birikimini, eserin faydasını ve önemini belirttikten sonra, eserin büyük hacimde olması sebebiyle çok az kimsenin ezberleyebildiğini bu nedenle de onu ihtisar ettiğini ve bir takım faydalı bilgiler eklediğini söylemiştir. Ayrıca Nevevî, bu esere yaptığı bu ihtisarın tamamlanması durumunda aynı zamanda şerh niteliği de taşıyacağını ifade etmiştir. Zira bu eseri ihtisar ederken, eserden ne ahkâma ne de hilâfa dair bir şey hazfetmemiştir.¹⁴⁵

Eser ilk günden bu güne kadar Şâfiî fikhını tahsil etmek isteyen her bir talebenin başucu kitabı olmuştur. Eser üzerine Nevevî'nin kendisi başta olmak üzere yüzlerce şerh, haşiye ve ihtisar çalışması yapılmıştır.¹⁴⁶ Hatta bazılarının birden fazla şerhi bulunmaktadır. Bunlardan biri de Ebû'l Hasan Muhammed b. Muhammed el-Bekri es-Sâdikî el-Mısırî'dir (ö. 952/1545). Bu zatın “*el-Minhâc*” (ö. 864/1459) üzerine 4 tane şerhi bulunmaktadır. Bu zatın ayrıca Celâluddîn el-Mahallî'nin el-Minhâc şerhi “*Kenzu'r-Râğibin*” üzerine bir de haşiyesi vardır. Eserin tamamını ya da bir bölümünü nazma dökenler de olmuştur.¹⁴⁷

Eser üzerine yüksek lisans tez çalışması yapan İbrahim İlhan, Nevevî'nin Irak âlimlerine “ashabımız” dediğini ve çok az yerde onlara muhalefet ettiğini, sahih hadisleri de dayanak noktası olarak gördüğünü belirtmiştir.¹⁴⁸

İlhan çalışmasında, Nevevî'nin ibadet, muamelat ve ukubât konularındaki tercihlerinin, önemli gördüğü bir kısmını, bu tercihleri yaparken dayandığı delilleri ve mezhebin konu hakkında genel yaklaşımını açıklamaya çalışacağını sonunda da kendi kanâatini belirteceğini söylemiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Nevevî, Minhâcüt-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn, thk. Muhammed Muhammed Tahir Şa'ban, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2005, (Minhâcüt-Tâlibîn), s. 64, 66.

¹⁴⁶ Kâtip Çelebi, II, s. 1875.

¹⁴⁷ Nevevî, Minhâcüt-Tâlibîn, s. 15-47.

¹⁴⁸ İbrahim İlhan, İmam Nevevî'nin Hayatı Minhâcüt-Tâlibîn Eserindeki Farklı Görüş ve Tercihleri, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2014, s. 28.

¹⁴⁹ İlhan, s. 38.

Sonuç kısmında, Nevevî'nin sadece Minhâc'taki tercihlerine değil diğer eserlerindeki tercihlerine de değindiğini ve sadece Nevevî'nin değil mezhep içinde Râfî gibi önemli bir yere sahip âlimlerin de görüşlerine yer verdiğini belirtmiştir.¹⁵⁰

1.2.4.3.5. et-Tenkîh Şerhu'l-Vasît

Nevevî'nin, Gazâlî'nin (ö. 505/1111) “*el-Vasît*” isimli eseri üzerine yaptığı bir çalışmadır ancak Nevevî çalışmayı tamamlayamamış, namazın şartlarına kadar gelebilmiştir. Esnevî (ö. 772/1370), ilgili eserin Nevevî'nin en son yazdığı kitaplardan olduğunu ve çok kıymetli bir eser olduğunu söylemiştir.¹⁵¹

1.2.4.3.6. Fetâvâ

İbn Attâr, bu eseri Nevevî'nin eserleri arasında saymış ve kendisinin (İbn Attâr) tertip ettiğini söylemiştir.¹⁵² Zira Nevevî eserin girişinde, eseri vakıya uygun olması nedeniyle fıkıh konularına göre tertip etmeyeceğini, ama bitirmesi durumunda tertip edilmesini talep etmiştir. İbn Attâr hem bu talebi yerine getirmek gayesiyle hem de kitabı inceleyen kimseye kolaylık olsun diye fıkıh bablarına göre düzenlemiş, fıkıh konuları dışında kalan, tefsir, hadis, akîde, rekâik ve zühde dair konuları ise eserin sonunda, her birine ayrı bir başlık açarak sıralamıştır. Ayrıca Nevevî'nin, sorulan sorulara verdiği cevapları da kitaba ekleyerek kitabı zenginleştirmiştir.¹⁵³

1.2.4.3.7. el-‘Umde fî Tashîhi't-Tenbîh

İmam Nevevî'nin ilk telif ettiği kitaplardandır. Eserde et-Tenbîh'te gördüğü bazı mülahazalara değinmiştir. İbn Kâdi Şuhbe ve başka birinden naklen Dakar, İlk

¹⁵⁰ İlhan, s. 86.

¹⁵¹ Suyûtî, Minhâcu's-sevî, s. 62; İbn Kâdi Şuhbe, II, s. 157.

¹⁵² İbn Attâr, s. 76.

¹⁵³ Nevevî, el-Mensûrât ve Uyunu'l Mesaili'l-Mühimmât, thk. Abdulkadir Ahmed Ata, Müessesetu'l-Kütübi'l-Sekâfiyye, Beyrut, 2012, (el-Fetâvâ), s. 17.

kitaplardan olduğu için ömrünün sonunda yazdığı kitaplara muhalefet bir şey varsa ona itimad edilmeyeceğini söylemişlerdir.¹⁵⁴ Hicri 1329 yılında mısırda basılmıştır.¹⁵⁵

1.2.4.3.8. el-İdâh fi'l-Menâsik

İmâm Nevevî'nin menâsike dair yaklaşık 6 eseri var bunlardan biri de kadınlara hastır. Bunların en geniş de el-idâh'tır. Hacca giden kimsenin ihtiyacı olacak değerli ve kıymetli bilgileri barındır. Nevevî, bu eserinde haccın hükmünü, menâsikin izâhını, sahih ve fasid kılan durumları, vaciplerini, adabını, sünnetlerini, öncesi ve sonrası yapılması gerekenleri Mekke ve Kâbe'ye taallük eden hükümleri mükemmel bir şekilde işlemiştir.¹⁵⁶

Sekiz bölümden oluşan eserin birinci bölümünde sefer adabı, ikinci bölümde ihram, üçüncü bölümde Mekke ve haccın rükünleri, vacipleri, sünnetleri, dördüncü bölümde umre, beşinci bölümde mescidi haram ve Kâbe, altıncı bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.s) kabrini ziyaret ve Medine'ye taallük eden hükümler, yedinci bölümde hacının yapması gereken bir durumu terk etmesi ya da terk etmesi gereken bir durumu yapması durumunda terettüp edecek hükümler, sekizinci bölümde çocuk ve kölenin haccı ve seferden dönüş adabı gibi konular işlenmiş son olarak da eseri her an yapılması müstehap olan zikirlerle bitirmiştir.¹⁵⁷

Salih bin Abdurrahman el-Atram, kadınların haccına dair olan bölümünü Edvâu's-şerîa, dergisinde yayımlamıştır.¹⁵⁸ Eser Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye tarafından 1985 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

1.2.4.3.9. Âdâbu'l-Fetva ve'l-Müftî ve'l-Müsteftî

"Âdâbu'l-Fetva", Sehâvi'nin dediği gibi mükemmel bir kitaptır. Nevevî'den önce İbnü's-Salâh, Hatîp el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve Saymerî (ö. 410/1124) bu alanda

¹⁵⁴ İbn Kâdi Şuhbe, II, 156; Dakar, s. 176.

¹⁵⁵ Zâfir b. Hasan, s. 12.

¹⁵⁶ Dakar, s. 177.

¹⁵⁷ Nevevî, Kitâbu Metni'l-İzâh fi'l-Menâsik, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1985, (el-İzâh fi'l-Menâsik), s. 5-6.

¹⁵⁸ Kandemir ve diğerleri, Riyâzu's-Sâlihîn Şerhi, I, s. 77.

eser yazmışlardır.¹⁵⁹ Nevevî kendinden önce yazılmış bu eserleri cem' etmiş, her birinin zikredip de diğerlerinin zikretmediği önemli bilgileri aktararak kendisi de çok önemli ilaveler de bulunmuştur. Aslında “*el-Mecmu'nun*” bir cüzü olan bu bölüm önemine ve içindeki değerli bilgilere binaen müstakil olarak basılmış ve çeşitli hizmetler görmüştür.

Fetva adabı ve usûlü ile ilgili olan eser, fetvanın önemi ve fazileti, fetva vermeye ehil kimseler, müftînin şartları ve kısımları ve fetva isteyen kimsenin adabı ve benzeri konuları ihtiva etmektedir.¹⁶⁰ Eser 1988 yılında Dimaşka Dâru'l-fikir tarafından basılmıştır.

1.2.4.3.10. Vücûbu Tahmîsi'l-Ganimet

Nevevî'nin, hocası İbn Ferkâh ile aralarında geçen bir münazara neticesinde yazdığı 15-20 sayfalık bir cüzdür. Sahih-i Müslim şerhinde bu cüz'e atıfta bulunarak konuyu, 674 yılında bir ihtiyaç neticesinde yazdığı cüzde izah ettiğini belirtmiştir.¹⁶¹

Bu eserinde ganimetin beş parçaya taksim edilmesinin ayet, hadis, fakihlerin sözleri ve akli delillerle vacip olduğunu tartışmalı bir üslupla beyan etmiştir. Yani “şöyle denirse” “şöyle deriz”, “böyle sorulursa” “şu şekilde cevap veririz” tarzında kaleme almıştır.¹⁶²

Eser, Nevevî'nin iki eseri olan “Tahrîru Lugati't-Tenbih” ve “el-Usûl ve'd-Davâbı” ile Suyûtî'nin “Minhâcu's-sevî fi Tercemeti'l İmâm en-Nevevî” adlı eseriyle beraber dördü Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, tarafından Ahmed Ferîd el-Mezîdî tahkikiyle 2010 yılında Beyrut'ta basılmıştır.¹⁶³

¹⁵⁹ Sehâvî, s. 24.

¹⁶⁰ Nevevî, Âdâbu'l-Fetva ve'l-Müftî ve'l-Müsteftî, s. 11-99.

¹⁶¹ Nevevî, Şerhu Müslim, XII, s. 57.

¹⁶² Nevevî, Vücûbu Tahmîsi'l Ganimet, Tahrîru't-Tenbih ile birlikte, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2010, (Vücûbu Tahmîsi'l-Ganimet), s. 250-265.

¹⁶³ Nevevî, Vücûbu Tahmîsi'l Ganimet, s. 250-265.

1.2.4.3.11. Mühimmâtu'l-Ahkâm

İçinde çokça hüküm barındırması açısından tahkike benzediği ancak bunda hilafları zikretmediği söylenmiştir. Bedenin ve elbisenin temizliği bölümüne kadar yazmıştır.¹⁶⁴

1.2.4.3.12. el-Usûl ve'd-Davâbit

Bir risale hacminde olan bu çalışma isminden de anlaşılacağı gibi usûl ve kaide ile alakalıdır. Nevevî bu eserinde, ilim talebesi için önem arz eden, fıkhi kaideler ile usûl ve makâsıda dair dokuz tane mesele zikretmiş ve bu meselelere terettüp eden fûru-u fikhî beyan etmiştir. Nevevî'nin amacı, fıkhi kaidelere dair bir eser telif etmek değil, özelde Şâfiî fakih ve mutefakkihlerin genel olarak da ilim talebelerinin ihtiyaç duyacağı bazı kaide ve dâbitleri zikretmektir.¹⁶⁵

Bu meselelerden birkaç tanesi şöyledir: Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin kader konusunda görüşü, alışverişte fesih sebepleri, ruhsatların kısımları, seferde ruhsatlar.¹⁶⁶

Bahsi geçen eser, 1986 yılında Muhammed Hasan Heytu tahkikiyle Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye tarafından Beyrut'ta basılmıştır. Ayrıca “*Tahrîru Lugati't-Tenbih*”, “*Vücubu Tahmisi'l-Ganimet*” ve “*Suyûti'nin Minhâcu's-sevî fi Tercemeti'l İmâm en-Nevevî*” adlı eseriyle beraber bu dört eser, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, tarafından Ahmed Ferîd el-Mezîdî tahkikiyle 2010 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

1.2.4.4. Ahlâk, Âdâb ve Tasavvufa Dair Eserleri

İmam Nevevî'nin ilim sahasında yazdığı eserler büyük bir etki bırakmış, aradan geçen yüzlerce yıla rağmen ilim talebelerinin başucu kitapları olma özelliğini yitirmemiştir. Onun yazığı alanlardan biri de ahlâk ve âdâb olmuştur. Bu alanla ilgili birkaç eseri şunlardır:

¹⁶⁴ Sehâvî, s. 23; Dakar, s. 189.

¹⁶⁵ Nevevî, el-Usûl ve'd-Davâbit, Muhakkikin sözü, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, thk. Muhammed Hasan Heytu, Beyrut, 1986, (el-usûl ve'd-Davâbit), s. 5, 6.

¹⁶⁶ Nevevî, el-Usûl ve'd-Davâbit, s. 10-45.

1.2.4.4.1. el-Ezkâr

Ezkâr olarak meşhur olmuş eserin tam adı, “*Hilyetu’l-Ebrâr ve Şiâru’l-Ahyâr fi Telhisi’d-Deavâti ve’l-Ezkâr el-Müstehabbeti fi’l-Leyli ve’n-Nehâr’dır.*”

Bir Müslümanın günlük yaşamı içinde karşılaşılabileceği olayları, yapacağı ibadetleri ve davranışları dikkate alınarak ilgili dua ve zikirlerin toplandığı bir eserdir. Gün içinde yapılacak zikirler, Namazda okunacak dualar, Hz. Peygamber’e (s.a.s) salavat getirmek, özel bazı namazlarda okunacak dualar, oruç ve ramazan ayına taalluk eden dua ve zikirler, hacı, yolcu ve mücahidin yapacağı dua ve zikirler vb. konuları ihtiva etmektedir.¹⁶⁷

Nevevî’den önce birçok âlim bu konuda eser yazmasına rağmen Nevevî’nin el-Ezkâr’ı kabul görmüş ve yayılmıştır. Âlimlerin “evini sat, ezkârı al” demeleri de eserin önemini ortaya koymaktadır.¹⁶⁸

1.2.4.4.2. Bustânü’l-‘ârifîn

Suyûtî, Nevevî’nin bu eseri tamamlayamadığını söylemiştir.¹⁶⁹ Eser zühd ve rekâike dair olup küçük hacmine rağmen çok kıymetli ve değerli bilgiler barındırmaktadır.¹⁷⁰

Nevevî, eserinde, ayet, hadis, selef âlimlerin sözleri, güzel kıssalar ve şiirlerle dünyanın değersiz ve fani oluşunu anlattığını, eser içinde geçen hadislerin çoğu kez sıhhatini belirttiğini, yanlış anlaşılmalara ve sapmalara mahal vermemek için de açıklanmaya muhtaç ibareleri izaha kavuşturduğunu, ayrıca bu eserin, amel edecekler için olması sebebiyle hadislerin senetlerini hazfettiğini söylemiştir.¹⁷¹

Müellif, eser içinde hadis, fıkıh, âdâb, akide gibi şer’i ilimlere dair bilgilerin bulunduğunu, kalp hastalıklarına ve tedavilerine değindiğini, yer yer farklı eserlere

¹⁶⁷ Nevevî, el-Ezkâr, s. 15-21.

¹⁶⁸ Kandemir ve diğerleri, Riyâzu’s-Sâlihîn Şerhi, I, s. 69-71.

¹⁶⁹ Suyûtî, Minhâcu’s-sevî, s.64

¹⁷⁰ Dakar, s. 179.

¹⁷¹ Nevevî, Bustanu’l-Ârifîn, s. 8.

bazen de kendi yazdığı kitaplara yönlendirdiğini, bunun da sırf güzel niyetinden ve insanları hayra sevk etmek istemesinden kaynaklandığını belirtmiştir.¹⁷²

1.2.4.4.3. et-Terhîs Fi'l-İkrami ve'l-Kıyâm

Riyakârlık sergilemeden ve haddinden fazla büyütme amacı taşımaksızın¹⁷³ faziletli ve değerli Müslümanlar için ayağa kalkma ve hükümlerine dair küçük bir risâle olan et-Terhîs Fi'l-İkrami ve'l-Kıyâm,¹⁷⁴ Ahmed Râtîb Hammuş tahkikiyle hicri 1402 yılında Dâru'l-Fikir tarafından Dimâşk'ta basılmıştır.¹⁷⁵

1.2.4.5. Dil, Tabakât ve Menâkıbe Dair Eserleri

Nevevî'nin eser telif ettiği ya da ihtisar yaptığı alanlardan biri de dil ve tabakât olmuştur. Zira o, ilerde müstakil bir başlık olarak işlenirken değineceğimiz gibi Arap lugatında da uzmandı. Dil, tabakât ve menâkıbe dair ulaşabildiğimiz eserleri şunlardır:

1.2.4.5.1. Tabakâtu'l-Fukahâi'sh-Şâfi'iyye

Eser, İbnü's-Salâh'ın tabakâtı'nın muhtasarı olup Nevevî tarafından ona bazı isimler ilave edilmiştir.¹⁷⁶ Nevevî, eseri temize çekmeden vefat etmiş, öğrencisi Mizzî (ö. 742/1341) tarafından temize çekilmiştir.¹⁷⁷

Eseri tahkik eden zat, eserin ilk sahibi olan İbnü's-Salâh'ın “meşhur isimleri bulup yazmak kolay olur, onları herkes yazar” düşüncesiyle hareket ederek, ilim yolculuklarından özellikle de horasana yaptığı rıhle neticesinde tahsil ettiği kitaplardan çıkardığı fakihlerin biyografilerini yazmaya özen gösterdiğini söylemiştir.¹⁷⁸ Nevevî de

¹⁷² Nevevî, Bustanu'l-Ârifin, s. 9.

¹⁷³ Kandemir ve diğerleri, Riyâzu's-Sâlihîn Şerhi, I, s. 81.

¹⁷⁴ Dakar, s. 181.

¹⁷⁵ Zâfir b. Hasan, s. 12.

¹⁷⁶ Sehâvî, s. 20.

¹⁷⁷ Suyûtî, Minhâcu's-sevî, s.64

¹⁷⁸ İbnü's-Salâh Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrazuri, Nevevî, Ebû'l-Haccac Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Tabakâtu'l-Fukahai'sh-Şâfi'iyye, Muhakkikin sözü, thk. Muhyeddin Ali Necîp, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1992, (Tabakatu'sh-Şâfi'iyye), I, s. 55.

aynı gayeyi hedefleyerek garip isimlerin peşine düşmüş, on dört müstakil isim¹⁷⁹ ve var olan dokuz isme de¹⁸⁰ bazı bilgiler ilave etmiş ancak vefat ettiği için tamamlayamamıştır.

İmam Nevevî eseri görünce içindeki değerli ve kıymetli bilgiler sebebiyle şaşkınlığı gizleyemeyerek şöyle demiştir. “Mükemmel! Ne bir benzeri ne de buna yakın bir eser tasnif edilmiş değildir. Fakihleri tanıma ve öğrenme konusunda başka hiçbir eser bunun yerine geçemez. Şâfiî mezhebine müntesip birinin bundan habersiz kalması ne çirkin bir durumdur.”¹⁸¹

Eser 277 kadar âlimin biyografilerini içermektedir. Muhammed isimdekiler başa alınmış diğerleri alfabetik olarak sıralanmıştır.¹⁸²

1.2.4.5.2. Tehzîbü'l-Esmâ' ve'l-Lügât

Muhammed ismini taşıyan şahıslar başa alınmış diğer isim ve lügatlar ise alfabetik olarak verilmiştir. Nevevî, Müzenî'nin (ö. 264/878) “*Muhtasarı*”, Gazâlî'nin “*el-Vasît*” ve “*el-Vecîz*’i”, Şîrâzî'nin “*et-Tenbîh*” ve “*el-Mühezzeb*’i” ve kendi eseri “*Ravdâtu't-Tâlibîn*’de” geçen isimlerin kaydını yapmış, biyografilerini yazmış, ıstılah ve fikhî terimleri açıklamıştır. Eseri daha faydalı kılmak isteyen Nevevî, bu kitapta geçen isimlerle yetinmemiş, başka eserlerde geçen şahıs, melek ve cin adlarına da yer vermiştir.¹⁸³

Lügâtların sahihini ve zayıfını belirtmiş, ancak tamamlayamadan (ya da temize çekmeden) vefat edince talebesi Hafız el-Mizzî eseri tamamlamıştır.¹⁸⁴

Nevevî, Mecmu’da bu esere atıfta bulunarak çok kıymetli bir eser olduğunu ve hangi ilim dalı ile uğraşırsa uğraşsın bir ilim talebesinin bu kitaptan müstağni kalamayacağını belirtmiştir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Nevevî’nin eklediği isimler için bakınız, Nevevî, Tabakâtu’s-Şâfiyye, I, s. 267, 311, 320, 321, 452, 476; II, s. 570, 648, 665, 674, 676, 689, 690, 691.

¹⁸⁰ Nevevî’nin ekli olan isimlere yaptığı ilaveler için bakınız, Nevevî, Tabakâtu’s-Şâfiyye, I, s. 250, 521, 537, 542; II, s. 597, 603, 622, 642, 664.

¹⁸¹ Nevevî, Tehzîbü'l-Esmâ, I, s. 6.

¹⁸² Bkz. Nevevî, Tabakâtu’s-Şâfiyye.

¹⁸³ Kandemir ve diğerleri, Riyâzu’s-Sâlihîn Şerhi, I, s. 79.

¹⁸⁴ Dakar, s. 185

¹⁸⁵ Nevevî, el-Mecmu’, I, mkd. s. 522.

1.2.4.5.3. Tahrîru Lügâti't-Tenbîh

Nevevî'nin, Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin “*et-Tenbîh*” isimli eserinin lügavî lafızlarını ve fikhî ıstılahlarını şerh ettiği eseridir.¹⁸⁶ Nevevî, bir fıkıh lügati görevi gören bu eserinde, Tenbîh'te geçen lafızları sırasıyla, arap lügatına göre kaydederek, şerh etmiştir.¹⁸⁷

Eser “*Tahrîru Lugati't-Tenbih*” ismiyle Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, tarafından Ahmed Ferîd el-Mezîdî tahkikiyle 2010 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

1.2.4.5.4. Menâkıbu'sh-Şâfiî

Nevevî'nin, Beyhâkî'nin iki cilt halinde bulunan kitabını, senetleri düşürmek suretiyle bir cilt olarak ihtisar ettiği eseridir.¹⁸⁸

1.2.4.6. Muhtelif Konulara Dair Eserleri

Nevevî'nin fıkıh, hadis, tasavvuf, dil ve tabakât kitapları yanı sıra muhtelif konuları içeren eserleri de mevcuttur. Bu tür eserleri, herhangi bir konu ya da alan kısıtlamasına gitmeden ve çerçeveyi daha geniş tutarak telif etmiştir. Ulaşabildiğimiz en önemli sayılabilecek bu tür eserleri şunlardır:

1.2.4.6.1. el-Mekâsid

Akâid, ibadet ve tasavvuf ile ilgili olan bu eser, yedi kısımdan oluşmaktadır. Müellif, birinci bölümde marifetullah ve nübüvvet gibi itikada taalluk eden konuları, sonraki beş bölümde taharet, namaz, zekât, oruç ve hâcca dair hüküm ve maksatları son bölümde de ahlâka dair konuları işlemektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Dakar, s. 176.

¹⁸⁷ Nevevî, Tahrîru Lugati't-Tenbîh, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2010 (Tahrîru't-Tenbîh), s. 49-55; Kandemir ve diğerleri, Riyâzu's-Sâlihîn Şerhi, I, s. 80.

¹⁸⁸ Sehâvî, s. 23; Dakar, s. 179.

¹⁸⁹ Nevevî, el-Mekâsid, thk. Muhammed Haccâr, Dâr Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2010, s. 20-180.

Muhammed Haccar eseri tahkik ve şerh ederek “Şerhu’l-Mekasidi’n-Nevevîyye” ismiyle 2010 yılında Beyrut’ta bastırmıştır.

1.2.4.6.2. Ruusu’l-Mesâil ve Tuhfetu Tullâbi’l Fedâil

Nevevî’nin tefsir, hadis, fıkıh, lügat, kaide ve diğer alanlara dair meseleleri ihtiva eden eseridir.¹⁹⁰ Bununla beraber fıkhi meseleler daha ağır basmaktadır. Eserin ihtiva ettiği konular herhangi bir tertibe göre değil dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Sanki müellif diğer kitaplardan okumalar yaparken aldığı notları bir araya getirerek telif etmiştir.¹⁹¹

Eser Abdulcevad Hemâm tahkikiyle 2012’de Dâru’n-Nevâdir tarafından Dimaşk-Beyrut’ta basılmıştır.

1.2.5. Öne Çıktığı İlimler

Nevevî, ilim ve irfan gibi iki önemli hususta emsallerinden temeyyüz ediyordu. Zira onun yazdığı eserler İslâm dünyasında kabul görmüş ve ilim adamlarının dayanağı ve mercii olmuştur. Nevevî’nin ilimde geldiği seviyeyi özetler mahiyette olan, İbn Attâr’ın anlattığı bir olayı aktarmak istiyoruz. İbn Attâr şöyle demiştir: “Hocamız Muhammed b. Zahîr el-Hanefi el-İrbilî, hocamızın (Nevevî’yi kastediyor) “el-‘umde Fi Tashîhi’t-Tenbîh” isimli eserini yazmıştı. Benden rivayeti olsun diye benimle okumak ve bende ki nüshayla karşılaştırmak istedi. Okumayı bitirince bana dedi ki, İbnü’s-Salâh, İmam Nevevî’nin fıkıh, hadis, lügat gibi ilimlerde eriştiği seviyeye, ibare ve lafızlarındaki hoş üslubuna erişmemiştir.”¹⁹²

İlimle uğraşmayı, nafil ibadetlerden daha efdal sayan Nevevî, “*el-Mecmu’*” isimli eserinde bir fasıl açarak ilmin faziletini işlemiş¹⁹³ ardından yeni bir fasıl açarak kendisi de tercihini bu yönde kullanmıştır.¹⁹⁴ İlimle uğraşmanın nafil ibadetlerden daha

¹⁹⁰ Sehâvî, s. 24; Dakar, s. 181.

¹⁹¹ Nevevî, Ruusu’l-Mesâil, s. 63-256.

¹⁹² İbn Attâr, s. 69.

¹⁹³ Nevevî, el-Mecmu’, I, mkd. s. 415.

¹⁹⁴ Nevevî, el-Mecmu’, I, mkd. s. 422.

faziletli olduğunu beyan sadedinde de ayet, hadis ve âlimlerin sözlerini naklettikten sonra bu konuda ittifak halinde olduklarını belirtmiştir.¹⁹⁵

Nevevî, aşağıdaki ayet, hadis ve âlimlere ait sözleri ilmin değerini ispatlamak amacıyla eserinde zikretmiştir. Ayetlere örnek olarak “hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu”,¹⁹⁶ ve “Allah sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.”¹⁹⁷ Ayetlerini; hadislere örnek olarak da “İlim talep etmek için evinden çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır.”¹⁹⁸ ve “Âdemoğlu öldüğünde, sadaka-i cariye, kendisiyle faydalanılan ilim ve kendisine dua eden sâlih evlat dışında, ameli kesilir.”¹⁹⁹ Hadisleri zikredilebilir.

Âlimlerin sözlerinden de, Hz. Ali’ye nispet edilen “ilim sahibi olmadığı halde bir kimsenin ilim iddiasında bulunması ve kendisine nispet edildiğinde sevinmesi, ilmin şerefini göstermeye yeterlidir. Cahilliğin de yerilen bir şey olduğunu göstermeye de cahil kimsenin bu sıfatı kabul etmemesi yeterlidir.” Sözü ile İmam Şâfiî ve Süfyân-ı Sevrî’den (ö. 161/778) nakledilen “Farzlar haricinde ilim öğrenmekten daha efdal bir şey yoktur.” Sözü nü nakletmiştir.²⁰⁰

Ömrünü ilim öğrenme ve öğretmeye adanmış Nevevî zühdü ve takvası yanında döneminin en büyük âlimleri arasına girmiş, muhtelif alanlarda eser vermiş ve çeşitli alanlarda öne çıkmıştır. Daha önce ilmî başarılarını ve eserlerini anlattık. Bu başlığımızın altında da öne çıktığı ilim dallarından birkaç tanesine kısaca değinmek istiyoruz.

1.2.5.1. Fıkıh

Nevevî, fıkıh öğrenmeyi ve öğretmeyi Allah’a yaklaştıran en faziletli amel olarak görmektedir.²⁰¹ Zira bir Müslümanın günlük hayatı içerisinde karşılaştığı olaylar en çok fıkıh ilmini ilgilendirmekte ve ona en çok fıkıh bilgisi lazım olmaktadır. Yani yemesinden içmesine, ibadetlerinden alışverişine kadar helal ve haramı, sahîh ve batılı

¹⁹⁵ Nevevî’nin, ilim talep etme ve ilmin faziletine dair naklettiği ayet, hadis, şiir ve âlimlerin sözlerinin tamamı için bakınız; Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 415-427.

¹⁹⁶ Zümer: 39/9.

¹⁹⁷ Mücadele: 58/11.

¹⁹⁸ Tirmizi, İlim 2.

¹⁹⁹ Müslim, Vasiyyet 14.

²⁰⁰ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 415-427.

²⁰¹ Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, I, s. 4.

bilmek zorundadır. İşte burada fıkıh devreye girmektedir. Zira Fıkıh Müslüman bireyin hem rabbi ve devletiyle olan ilişkisini hem de bireylerin ve devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerini ele almakta ve tanzim etmektedir.

Nevevî'nin fıkıh alanında yaptığı çalışmalara göz atıldığında onun büyük bir bilgi birikimine ve ilmî derinliğe sahip olduğu görülür. Gerek Şâfiî mezhebi içinde farklı görüş ve detaylara olan vukûfiyeti gerekse de diğer mezheplere yaptığı atıflardan İslâm fıkına ne denli hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Fıkıh ilmini, dönemin büyük hocalarından alan Nevevî, kısa bir süre zarfında bazı eserleri ezberlemiş, bu alanda önemli bir mesafe kat etmiş ve eserleri Şâfiî fıkında en muteber kitaplar olarak telakki edilmiş, mezhep tashih ve tercihinde görüşleri fetvaya esas kabul edilmiştir.²⁰²

Bir gün Gazâlî'nin el-Vasît'inden yaptığı nakil nedeniyle kendisiyle tartışmaya girilince “400 defa mütalaa ettiğim *“el-Vasît”* hakkında benimle tartışmak istiyorlar” demiştir.²⁰³

Nevevî'nin fıkıhçılığı birçok âlim tarafından övülmüştür. Esnevî, O'nun mezhebin muharriri ve mühezzihi olduğunu²⁰⁴ İbn Kesîr de kendi döneminin en büyük fakihi olduğunu ve fıkıh kitapları içinde Nevevî'nin *“el-Mecmu”* ismiyle *“Mühezzeb'e”* yaptığı şerhten daha güzel bir eser görmediğini söylemiştir.²⁰⁵

Esnevî'ye fetva sorulduğunda Nevevî'nin *“Ravdatu't-Tâlibîn”* eserinden fetva vermiştir. Hâlbuki Esnevî, kendi eseri olan *“el-Mühimmât”* isimli kitabında Nevevî'nin bu görüşlerinin zayıf olduğunu belirtmiş buna rağmen yine de Ravdatu't-Tâlibîn'den fetva vermiştir.²⁰⁶

Esnevî, ilgili görüşlerin zayıf olduğu kanaatini taşımasına rağmen, fetva verirken, Nevevî'nin tercihlerinin dışına çık(a)maması, Nevevî'nin Şâfiî fıkında yerini göstermesi açısından önemlidir. Zira Esnevî, Şâfiî mezhebinden soruluyordu ve O, Nevevî'nin mezhebe olan vukûfiyetini ve ilmî derinliği biliyordu.

²⁰² İbn Kâdi Şuhbe, II, s. 153; Hüseyinî, s. 228; İbn Attâr, s. 46-47.

²⁰³ Dakar, s. 52.

²⁰⁴ Esnevî, s. 266.

²⁰⁵ İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XIII, s. 326.

²⁰⁶ el-Medenî, s. 53.

1.2.5.2. Hadis

Hadis ilmini Allah'a yaklaştıran en faziletli ilimlerden kabul eden Nevevî, konuyu şu şekilde gerekçelendirmektedir. "...nasıl öyle olmasın ki. Zira hadis, yaratılmışların en hayırlısı ve evvelkilerin ve sonrakilerin en şereflişinin yolunun beyanıdır.”²⁰⁷

Hadis ilimleriyle alakalı gerek şerh gerek istidrak gerekse de farklı türden çalışmalar yapan muhaddisler her asırda var olmuştur. İmam Nevevî de bunlardan biridir. Ancak onu diğerlerinden farklı kılan şey “ümmetin fakihi” sıfatını almış olmasıdır. Zira hem fıkıhta bu kadar derin bir ilme sahip olmak hem de hadis ilimlerinde otorite olmak çok az kimsede bir arada bulunan vasıflardır.²⁰⁸

Nevevî'den önce fıkıh kitaplarında zikredilen hadislerin, kim tarafından tahrir edildiği zikredilmiyor ve sahih, hasen ya da zayıf olduğu da belirtilmiyordu. Ancak Nevevî, fıkıh alanında yazdığı kitaplarda bunu yapmaya başlamasıyla beraber ondan sonra gelenler de onun başlattığı bu geleneği sürdürmüşlerdir.²⁰⁹ Nevevî'nin bu davranışı, onun fıkıh alanında olduğu kadar hadis alanında da derin bir bilgiye sahip olduğunu göstermektedir.

Nevevî'nin hadis alanında okuduğu ya da dinlediği eserlerden bazıları şunlardır. Kütüb-i Sitte (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce (ö. 273/887)), İmam Mâlik'in (ö. 179/795) Muvattâ'sı, İmam Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) Dârimî (ö. 255/869) ve Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin (ö. 307/919) Müsnedi, Ebû Avâne el-İsferâyî'nin (ö. 316/929) Sahih'i, Dârekutnî ve Beyhâkî'nin Sünen'i, Beğavî'nin (ö. 286/899) Şerhu's-Sünne'si, İbn Sünnî (ö. 364/975) Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle.²¹⁰ O, zikredilenleri ve daha başka eserleri okuyarak çeşitli hocalardan icazet almıştır.²¹¹

²⁰⁷ Nevevî, et-Takrîb ve't-Teysîr, s. 23.

²⁰⁸ Dakar, s. 56.

²⁰⁹ Muhammed b. Süleyman el-Kürdî el-Medenî, el-Fevâidu'n-Nebeviyye fî men Yüftâ bi Kavlihi min Eimmeti's-Şâfiyye, thk. Bessâm Abdulvahap el-Câbî, Dâr-ı Nuri's-Sabah, Lübnan, 2011, s. 48.

²¹⁰ İbn Attâr, s. 60-61.

²¹¹ Kandemir, “Nevevî”, s. 46

1.2.5.3. Dil

Nevevî'nin günlük okuduğu dersler arasında sarf, nahiv ve lügat ilimleri olduğu daha önce belirtilmişti. İstikrarlı ve ihlaslı çalışması onu dilde de önder konumuna getirmiştir. Tabakât kitaplarında onun biyografisini ele alan âlimler onun bu yönüne de vurgu yapmışlardır.²¹²

İbn Kâdi Şuhbe (ö. 874/1470) “*Tabakâtu'n-Nuhât ve'l-Lügaviyyin*” isimli eserinde Nevevî'yi dilci olarak zikretmiş, lügat ve nahivde önder olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca meşhur nahiv âlimlerinden İbn Malik'e talebelik yaptığını ve eserlerinde ondan nakiller yaptığını söylemiştir. “*Tehzibu'l-Esmai ve'l-Lügat*” ile “*Tahriru't-Tenbih*” isimli eserleri de onun dil alanında ilmî birikimine işaret ettiğini belirtmiştir.²¹³

Nevevî'nin kendisi de daha önce belirttiğimiz gibi “*Tehzibu'l-Esmai ve'l-Lügât*” isimli eserinden hiçbir ilim talebesinin müstağni kalamayacağını söylemiştir.²¹⁴ Dakar da bu iki eserin, Nevevî'nin kendi döneminde çok az kimsenin vakıf olduğu bir lügat bilgisine sahip olduğuna delalet ettiğini söylemiştir.²¹⁵ Aynı eserinin başka bir yerinde ise Nevevî'nin yaşadığı dönemde onun Arap diline olan vukûfiyetine başka hiç kimsenin sahip olmadığını ve onun bir sarf ya da nahivci olmanın ötesinde, muhakkik bir dilci olduğunu söylemiştir²¹⁶

1.2.6. Şâfiî Mezhebindeki Konumu

Nevevî, “hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu”²¹⁷ “De ki; Rabbim ilmimi artır”²¹⁸ ve “Allahtan ancak âlim kulları korkar”²¹⁹ ayeti kerimleri ile “Allah kimin için hayır dilerse onu dinde fakih kılar”²²⁰ hadisi iktizasınca ömrünü ilim öğrenme ve

²¹² Bakınız; Zehebî, el-İber, III, s. 334; Sehâvî, s. 10.

²¹³ Dakar, s. 70.

²¹⁴ Nevevî, el-Mecmu', I, mkd. s. 522.

²¹⁵ Dakar, s. 69.

²¹⁶ Dakar, s. 66.

²¹⁷ Zümer: 39/9.

²¹⁸ Taha: 20/114.

²¹⁹ Fatır: 35/28.

²²⁰ Müslim, Ebû'l Hüseyin, Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Neysaburî, el-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-Adli ani'l-Adli ila Rasulillah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, (Sahih-i Müslim), Müessesetu'r-Risâle Nâşirun, Beyrut, 2015, Kitâbu'z-Zekât, 2389.

öğretmeye adanmıştır. O hiç evlenmemiş ve ilim dışında başka bir şeyle uğraşmamıştır. O'nun deyimiyle Allah da onun vaktine ve ilmine bereket vermiştir. Döneminin en büyük Şâfiî fakihî payesine erişmiş hatta âlimlerin ittifakıyla da tercihleri mezhep içinde ilk sıraya alınmıştır.²²¹

Öğrencisi İbn Attâr, onun Şâfiî mezhebinin kaide ve kurallarının, usûl ve fikhının hafızı olduğunu söylemiştir.²²²

Nevevî, Râfiî ile beraber mezhep içinde “şeyhâyn” olarak anılmış ve ittifak ettikleri noktalar, mezhebin râcih görüşü addedilmiş, ihtilafları söz konusu olduğunda Nevevî'nin görüşleriyle fetva verilmiştir.²²³

Hatta bu iki âlim öyle bir kabul görmüşler ki, Nevevî'nin görüşlerine dair Muhammed b. Süleyman el-Kürdî'nin naklettiğine göre, İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) şöyle demiştir. “...Bazı hocalarımız, fetva verebilmesi için birine icazet verdikleri zaman, (şeyhayn ittifak etmişse) şeyhayn'ın daha sonra ise Nevevî'nin tashihlerinin dışına çıkmama şartı koşarlarmış. Onlara da bu şartı hocaları, hocalarına da hocaları şart koşturmuş. Bu durum böyle süregelmiştir.”²²⁴

Bu iki imamın celâletini ve mezhepteki yerini göstermesi açısından sarf edilen “İnsanlar artık nebevi değil Nevevî; Şâfiî değil Râfiî”²²⁵ sözü de ayrı bir delildir. Bu söz, insanların bu imamlara olan güvenini ve fetvalarına olan itimadını beyan sadedinde dile getirilmiştir.

İbn Hâcer el-Heytemî el-Minhâc şerhinde, bu iki âlimin eserlerine olan güven ve itimâd bağlamında şöyle demiştir. “Râfiî ve Nevevî'den önceki kitaplara ancak yeterince bir araştırma ve inceleme neticesinde, mezhebin görüşü olduğu kanaati hâsıl olursa, itimâd edilebilir. Aksi durumda aynı hükmü nakleden kitapların çok olmasına aldanarak onlara itimâd edilmez, çünkü bu kitapların hepsi hükmü aynı kaynaktan almış olabilir. ...bu durum, Râfiî ve Nevevî'nin ya da ikisinden birinin, hükmüne değinmediği meselelerde geçerlidir. Nitekim Râfiî ve Nevevî aynı hükme varmışlarsa ve sonraki muhakkik ulema bunun hatalı olduğunda ittifak etmemişlerse fetva bu yöndedir.

²²¹ Ahmed b. Muhammed b. Ali İbn Hacer el-Heytemî, el-Fetâva'l-Fikhiyye'l-Kübra, Mektebetu'l-İslâmiyye, y.y., trs. (el-Fetava'l-Kübra), I, s. 234.

²²² İbn Attâr, s. 65.

²²³ Memduhoğlu, s. 189; Kavâsimî, s. 380.

²²⁴ el-Medenî, s. 42.

²²⁵ Ahmed b. Ali b. Hacer, ed-Düraru'l-Kâmine fi A'yani'l-Miâti's-Sâmine, thk. Muhammed Abdulmuid Dân, Meclisu Dâirati'l-Mearifi'l-Osmaniye, Hindistan, 1972, (ed-Düraru'l-Kâmine), V, s. 327.

Sonradan gelen âlimler bu konuda ittifak etmiştir. Hocalarımızın bize hala nasihat ettiği ve hocalarından, onlar da kendilerinden önceki âlimlerden naklettiği şey de budur. İhtilaf etmeleri durumunda ise musannifin (Nevevî'nin) görüşü takdim edilir.²²⁶

İbn Hacer el-Heytemî, el-Fetâvâ da kendisine sorulan “Nevevî ve Râfîî'nin görüşleri farklı olur da hangisinin tercihe şayan olduğu bilinmese hangisi ile amel edilir” sorusuna “Nevevî'nin görüşü ile amel edilir.” cevabını vermiştir.²²⁷

Şihâbuddin er-Remlî (ö. 844/1441) kendisine sorulan “İmam Şâfîî'nin kavli-i cedîdi, Nevevî ve Râfîî'nin verdiği hükme muhalif ise hangisine göre amel edilir” sorusuna şöyle cevap vermiştir. “...Şâfîî'nin nassına muhalif hüküm verdikleri gerekçesiyle Râfîî ve Nevevî'ye karşı çıkılmış ve itiraz edilmiştir. Hatta denilmiş ki Şâfîî ve benzeri müctehidler için şer'i nasslar ne ifade ediyorsa, Şâfîî'nin nassları da Şâfîî'ler için aynı şey ifade eder. Oysa bu zayıf (bir istidlal)dir. Zira bu, avam kimseler için geçerlidir, mezhepte mütebahhir (derya-deniz/derin bilgi sahipleri) olanlar ise mukayyed ictihâd rütbesine sahiptirler. Bunların durumu, tercih ve tahriç ehliyetine sahip ashâb-ı vücûh (derecesinde olanların) durumu gibidir.”²²⁸

Nevevî ve Râfîî'nin, İmam Şâfîî'nin (ö. 204/820) nassını terk etmeleri, ancak zayıf olduğu ya da zayıf bir asla bina edildiği gerekçesiyle, zâhir manasından te'vil etmelerinden ibaret olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla, Şâfîî'nin nassına muhâlif oldukları gerekçesiyle Ashâb-ı vücûh'a karşı çıkmamak gerekir. Ayrıca Şâfîî'nin nassını görmediler de denemez. Bilakis onlar Şâfîî'nin nassını görmüştür. Ancak şu kadarı var ki müctehidin, şer'i nassı bazı gerekçelere dayanarak te'vil ettiği gibi, ashâb-ı vücûh da Şâfîî'nin nassına muttali olmuş ve bazı deliller ileri sürerek nassı zahir manasından te'vil etmişlerdir. Müctehid, şer'i nassı tevil ettiği gerekçesiyle nassı terk etmekle suçlanamayacağı gibi, ashâb-ı vücûh'un da Şâfîî nassını tevil etmeleri onları Şâfîî olmaktan çıkarmaz.²²⁹

²²⁶ Ahmed b. Muhammed b. Ali İbn Hacer el-Heytemî, Tuhfetu'l-Muhtâc fi Şerhi'l-Minhâc, Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübra, Mısır, 1983, (Tuhfetu'l-Muhtâc), I, s. 39.

²²⁷ Heytemî, el-Fetâvâ'l-Kübra, I, s. 234.

²²⁸ Şihâbuddin Ahmet b. Hamza el-Ensârî er-Remlî, Fetava'r-Remlî, Mektebetu'l-İslâmiyye, y.y., trs, (Fetâva), IV, s.262-263; el-Medenî, s. 42.

²²⁹ Remlî, Fetâva, IV, s. 263; el-Medenî, s. 43-44.

İKİNCİ BÖLÜM

YAHYA B. ŞEREF EN-NEVEVÎ'NİN FETVA ANLAYIŞI

Bu bölümde başta kendi eserlerinden olmak üzere, konuyla alakalı doğrudan ya da dolaylı olarak kaleme alınmış Türkçe ve Arapça kaynaklardan yararlanarak, XIII. asırda yaşamış İslâm âlimi ve fıkıhçı olan Nevevî'nin, fetva anlayışını ortaya koymaya çalışacağız. Genel olarak fetva adabı, müftî ve müsteftînin durumu ve müftî dereceleri üzerinde durulacaktır.

2.1. FETVA, MÜFTÎ VE MÜSTEFTÎ TERİMLERİ

İnsan hayatının tamamında, özellikle eğitim, öğretim aşamasında önemli bir yere sahip olan terimler, insanlar arası iletişimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde önemli rol oynamaktadır. Zira üzerinde ittifak edilen anlamda kullanılan ve yoğun manalar barındıran terimler toplumsal ilişkilerde insan hayatını kolaylaştırmaktadır. Çünkü eğitim ve iletişimde terim birliği yapıldığında kavram kargaşası büyük oranda önlenmiş olmaktadır. Bu nedenle fetva âdâbına geçmeden önce fetvayla alakalı bazı terimleri açıklamak istiyoruz.

2.1.1. Fetva

Sözlükte bir olayın hükmünü belirten ve zorlukları çözen güçlü cevap manasında kullanılan fetva,²³⁰ ıstilahî olarak ise fetva verme konumunda bulunan bir fakihin, fıkıh ilmiyle alakalı sorulara cevap niteliğinde ortaya koyduğu bağlayıcı olmayan hüküm manasına gelmektedir.²³¹

Fetva terimi örfte ise yetkili müftîler tarafından dini sorulara yazılı olarak verilen cevaplar anlamında kullanılmaktadır. Fetva vermeye ehil kimselere fetva sormaya ise istiftâ denilmektedir. Fetvanın çoğulu ise fetâvâ ve fetâvî şeklinde kullanılmaktadır.²³²

²³⁰ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, Lisânu'l-Arap, Dâru's-Sâdir, Beyrut, 1991, XV, s. 148; Sa'di Ebû Ceyb, el- Kâmûsu'l-Fıkîhî Lügaten ve İstilahîen, Dâru's-Sıddîk li'l-'ulûm - Dâr Nuri's-Sabah, Lübnan, 2011, s. 249

²³¹ Fahrettin Atar, "Fetva", DİA, İstanbul, 1995, XII, s. 486.

²³² Ebû Ceyb, el- Kâmûsu'l-Fıkîhî, s. 249; Atar, "Fetva", XII, s. 486.

Nevevî, fetva kelimesinin yerine fütüâ kelimesinin de kullanıldığını söylemiş ve fütüâ tabiriyle, iftâ manasının kastedildiğini belirtmiştir.²³³

İftâ, açıklanması ya da hükmü talep edilen herhangi bir meselenin sözlü ya da yazılı olarak cevaplandırılmasına denir. Bazen fikhî bir meselenin hükmü konusunda farklı görüşler olabilir. Bu durumlarda fetvaya hangi görüşün daha elverişli olduğunu belirtmek için bazı tabirler kullanılmaktadır. Mesela, “bugün amel buna göredir,” “sahih olan görüş budur,” tabirleri gibi. Bu tabirlere de alâmâtü’l-İftâ denir.²³⁴

2.1.2. Müftî

Dini konularda kendisine sorulan soruya cevap verip hüküm ortaya koyan ehil (layık/yetkin) kimselere müftî denir. Bir mesele etrafında ortaya konan çeşitli görüşlerden tercihe şayan kabul edilip fetva olarak verilen görüşe müftâ bih denilmektedir.²³⁵

Fetva ile içtihadın, müftî ile müctehidin aynı manada kullanıldığı söylenmişse de²³⁶ aslında aralarında bir takım farklar bulunmaktadır. Mesela fetva hem kat’î hem de zannî konularda verilirken icthad ise kat’î meselelerde söz konusu değildir. Bir diğer fark da şudur: İctihad, müctehidin şer’î hükme ulaşmasıyla gerçekleşmiş olurken, fetva ise varılan hükmü ancak başkasına aktarmakla gerçekleşmiş olur. Fetva ile içtihadın, müftî ile müctehidin aynı olduğunu söyleyenler, müftînin mutlaka müctehid olması gerektiğini beyan etmek istemişlerdir.²³⁷

İbnü’l-Hümmam (ö. 861/1457), müctehid ve fakih kelimelerinin usûlcüler nezdinde müftî ile aynı manaya geldiğini ve müftî kelimesinin gerçek manada sadece icthad yetkisine sahip kimseler için kullanıldığını söylemiştir. Müctehid vasfını taşımayan kimselere ise müftî denmeyeceğini ve bu tür kimselere fetva sorulması halinde onların yapması gereken şeyin, İmam Ebû Hanife (ö. 150/767) gibi müctehid birinin sözünü aktarmak olduğunu belirtmiştir. Ardından bir kimsenin, müctehid birinin sözünü aktarabilmesi için de ya o müctehide kadar uzanan bir sened zincirinin olması

²³³ Nevevî, Şerhu Müslim, VIII, s. 199, 229.

²³⁴ Atar, “Fetva”, s. 487.

²³⁵ Atar, “Fetva”, s. 486.

²³⁶ Orhan Çeker, “İftâ ve Bir Fetva Defteri Örneği”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 6, 1996, s. 35.

²³⁷ el-Mevsuâtü’l-Fikhiyye, Metâbiu Dâru’l-Safve, Kuveyt, 1995, XXXII, s. 21-22.

gerektiğini ya da İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805), kitapları gibi meşhur olup elden ele dolaşan bir kitaptan nakletmesi suretiyle aktarabileceğini ifade etmiştir.²³⁸

2.1.3. Müsteftî

Nevevî, müsteftîyi, bilmediği şer'î hükümler hakkında soru sorup fetva isteyen ve ictihad mertebesine ulaşmayan kimse diye tanımlamıştır. Halk tabakasından olan bu kimse, hükmünü bilmesi gereken bir olayla karşılaştığında fetva sorup hükmünü öğrenmesi gerekir. Nevevî, müsteftînin bulunduğu yere yakın fetva soracağı kimse yoksa uzak da olsa başka bölgelerdeki âlimlere sormak üzere yolculuk yapması gerektiğini söylemiştir.²³⁹

2.2. FETVA ÂDÂBI

Fetva adabı, soru soran müsteftî ile kendisine soru sorulan müftînin fetva alış veriş esnasında bilmeleri ve uymaları gereken usûl ve kaideler manasında kullanılan bir ifadedir. Klasik eserlerimizde “Edebü'l-Fetva”, “Âdâbü'l-Müftî” ve “Rasmü'l-Müftî” gibi isimlerle anılmıştır.²⁴⁰

İmam Nevevî, fetva konusunda müftî ile müsteftînin durumuna ve birbirlerine karşı takınacağı tavırlarına değinmiş, müsteftînin, müftîye karşı olabildiğince edepli ve saygılı olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca müsteftînin, sorusunu sormak için uygun bir zaman kollaması ve müftî müsait değilse müsteftînin soru sormaması gerektiğini belirtmiştir. Buna karşılık müftînin de sabırlı ve yumuşak huylu olması ve müsteftîyi rahatlatacak şekilde davranması gerekmektedir. Çünkü müsteftî rahat olursa sorusunu daha rahat ifade edebilecektir.²⁴¹ Bu ve benzeri adâplara riâyet edildiğinde iletişim daha sağlıklı kurulmuş olacak, dolayısıyla da soru ya da sorun daha kolay çözülecektir.

²³⁸ Kemâluddîn Muhammed b. Abdulvâhid İbnü'l-Hümmam, Fethu'l-Kadîr, Dâru'l-Fikir, y.y., trs. VII, s. 256.

²³⁹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 496-497.

²⁴⁰ Osman Şahin, Fetva Âdâbı, DİB Yayınları, Ankara, 2016, s. 19.

²⁴¹ Nevevî, Şerhu Müslim, I, s. 160; II, s. 79; VI, s. 156; Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 485.

Fetva âdâbını işleyeceğimiz bu başlığın altında genel olarak, fetvanın önemi, fetva vermede dikkat edilecek genel hususlar, fetva tercih kaideleri ve fetvada kullanılan istilâhlar üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Fetva Vermenin Önemi ve Sorumluluğu

Yüce Allah ilk insanı var ettiğinden beri insanları dünya ve ahiret mutluluğuna sevk edecek ve onlara bunun yollarını gösterecek, müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler ve kitaplar göndermiştir.²⁴² Peygamberler Allah'tan aldıkları mesajları insanlara bildiriyor, onlara dinlerini tebliğ ediyor ve öğüt veriyorlardı.²⁴³ Aynı zamanda kendilerinden sonra bu vazifeyi göreceğ nesilleri de yetiştiriyorlardı. Peygamberimiz (s.a.s) de aynı davranışı sergilemiş ve vefatından sonra hem ashâbı içinden bu görevi üstlenecek müctehidler yetiştirmiş hem de Kur'ân ve Sünnet gibi kıyamete kadar insanlığa rehberlik edecek iki temel kaynak bırakmıştır. Ancak insanların hepsinin bu kaynaklardan aynı derecede yararlanması mümkün olmamıştır. Bu nedenle kaynaklardan doğrudan yararlanamayanlar, kaynakları kullanabilen kimselere sorarak bilgi sahibi olabilmüşlerdir.²⁴⁴

Nevevî, fetva vermenin, çok önemli ve kutsal bir ameliye olduğunu, bununla beraber aynı zamanda sorumluluk gerektiren bir görev olduğunu ifade etmiştir. Zira o, insanların sorunlarını çözme makamında bulunan müftîleri, peygamberin varisleri ve farz-ı kifâyenin kendileri sayesinde yerine geldiği kimseler olarak görmektedir.²⁴⁵ Bununla beraber hata yapmaya maruz kalabilecek bir yapıya sahip olmaları müftîlik ameliyesini hem kutsal hem de sorumluluk gerektiren bir görev haline dönüştürmektedir.²⁴⁶

²⁴² Bakara:2/252; Sebe: 34/28; Fatır: 35/24; Yasin: 36/1-4.

²⁴³ Maide: 5/67; Yasin: 36/69; Ahkâf: 46/9; Fetih: 48/8.

²⁴⁴ Şahin, s. 11.

²⁴⁵ Nevevî, farz-ı kifâye'yi, bazı mükelleflerin yapmasıyla diğerlerinden de sakıt olan farz olarak tanımlamıştır. Örneğin; verilen selâmı almak, cenaze namazını kılmak, Kur'ân-ı Kerimi hıfzetmek, şartlarıyla beraber iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve ihtiyaç duyulan meslekleri yapmak gibi. Farz-ı ayn'ı ise namaz, oruç ve zekât gibi, her bir mükellefin bizzat yapması gereken farzlar olarak beyan etmiştir. Bakınız; Nevevî, el-Mekâsid, thk. Muhammed Haccâr, Dâr Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2010, s. 15.

²⁴⁶ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 467.

Nevevî, dini meselelerde bilgisizce konuşmanın haram olduğunu, dolayısıyla ne müftînin ne de başka birinin bilmediği bir dini mesele hakkında hüküm vermesinin caiz olmadığını belirtmiştir; ancak konu hakkında bilgisi olan kimse ile ictihad ehliyetine sahip olup ictihadda bulunan ya da mezhep imamlarından birini taklid eden kimselerin bu durumdan istisna edildiğini söylemiştir.²⁴⁷

Nevevî, dinde bilgisizce konuşmanın haram olduğunu ifade ettikten sonra, bunun hem Kur’ân-ı Kerim’de hem de Sünnet-i Nebevide çokça delili olduğunu söylemiş ve aşağıdaki ayetleri zikretmiştir:

*“De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi, Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”*²⁴⁸ Nevevî *“Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemeniz”* ifadesi, kesin ilim sahibi olmadığı halde din adına konuşmanın haram olduğunu belirten umum (genel) bir ifade olduğu nakletmiştir.²⁴⁹

Nevevî’nin istidlalde bulunduğu diğer ayet de *“Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme.”*²⁵⁰ ayetidir. Nevevî bu ayetlere dayanarak, bilgisizce hüküm verilmemesi gerektiğini ve âlimlerin bunu haram saydığını nakletmiştir.²⁵¹

Nevevî ayrıca âlimlerin fetva verme konusunda ne kadar titiz davrandıklarını ve bu anlamda nasıl bir tavır sergilediklerini gözler önüne seren şu haberleri aktarmıştır:

Abdullah b. Mesud (ö. 32/653) ve Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) sorulduğu her soruya fetva veren kimsenin deli olduğunu söylemişlerdir.²⁵² Abdurrahman b. Ebû Leylâ (ö. 148/765), Ensar’dan oluşan 120 kadar sahâbîye yetiştiğini, onlardan birine soru sorulduğunda, onu diğer sahabîye, o da başka bir sahabîye sorduğunu, böylelikle sorunun, tekrardan ilk sorulan sahabîye döndüğünü söylemiştir.²⁵³

Tâbiînden Ebû Âmir b. Şerâhîl eş-Şa’bî (ö. 104/722), Ebû Saîd Hasen el-Basrî (ö. 110/728) ve Ebû Hasîn Osman b. Âsım el-Kufî (ö. 128/745-46) de fetva veren

²⁴⁷ Nevevî, Ruûsu’l-Mesâil ve Tuhfetu Tullâbi’l-Fedâil, thk. Abdulcevâd Hamâm, Dâru’l-Nevâdir, Dimâşk, 2010, s. 142.

²⁴⁸ Araf: 7/33.

²⁴⁹ Nevevî, Ruûsu’l-Mesâil, s. 142; Ebû’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vahidi, el-Vasît fî Tefsiri’l-Kur’ân’i’l-Mecid, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud ve diğerleri, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1994, II, s. 364.

²⁵⁰ İsrâ: 17/36.

²⁵¹ Nevevî, Ruûsu’l-Mesâil, s. 142-143.

²⁵² Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 468; Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Suyûtî, Edebü’l-Fütüyâ, thk. Muhyeddin Hilal es-Serhan, Dâru’l-Afâki’l-Arabiyye, Kahire, 2007, (Edebü’l-Fütüyâ) s. 71.

²⁵³ Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 98; Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 467; Suyûtî, Edebü’l-Fütüyâ s. 63.

kimselere “öyle meselelere fetva veriyorsunuz ki Hz. Ömer’e sorulsaydı bunun için Bedir ehlini toplardı” demişlerdir.²⁵⁴

Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/814) ve Sahnûn (ö. 240/854), fetva verme konusunda cesurca davranan kimsenin az bir ilme sahip olduğu söylemişlerdir. Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (ö. 204/820) de kendisine sorulan bir soruya bir müddet cevap vermemesi üzerine, kendisine bunun nedeni sorulmuş, O da cevap vermek ile susmak arasında hangisinin daha hayırlı olduğunu anlayıncaya kadar beklediğini ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) “bilmiyorum” lafzını çokça kullandığı nakledilmiştir.²⁵⁵ Zira yanlış cevap vermek yerine bilmiyorum demek daha yerinde ve sağlam bir yöntemdir.²⁵⁶ İmam Mâlik de bazen elli tane soru sorulur da hiç birine cevap vermezdi. Cevap vereceği zaman da şöyle derdi: “Bir meseleye cevap vermek isteyen kimse önce kendini cennet ile cehenneme arz etmeli, kurtuluşunun nasıl olacağını düşünmeli, sonra cevap vermelidir.”²⁵⁷

Âlimlerin fetva verme noktasında bu denli titiz davranmaları fetvanın ne kadar ciddi olduğunu göstermekte ve yetkin olmayan kimselerin, fetva vermelerinin uhrevî sorumluluk gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla müftî, fetva hazırlarken ya fıkıh usûlünde belirtilen sağlam delillerden ya da bu delillere dayanan güvenilir fıkıh kitaplarından yararlanmalıdır. Kendi keyfine ya da mantığına göre fetva vermekten sakınmalıdır.²⁵⁸

Burada Osman Şahin’in bu hususla alakalı sözlerini aynen aktarmak istiyoruz. Şahin, fetva adabına dair yazdığı eserinde konuyla alakalı nakilleri aktardıktan sonra şöyle demiştir. “... Bu titizlik, kesinlikle müftînin fetva verme görevinden kaçınmasına yol açmamalıdır. Çünkü ehil olanlar görevlerini yapmadığı zaman, toplum, ihtiyacını ehil olmayanlardan karşılamaya yönelir, bu da büyük zararlara yol açacaktır.”²⁵⁹

²⁵⁴ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 468; Muhammed b. Ali b. Atiyye el-Harisi, Ebû Talip el-Mekkî, Kûtu’l-Kulûb fi Muâmelati’l-Mahbubi ve Vasfî Tariki’l-Murîd ilâ Mekâmî’t-Tevhid, thk. Asım İbrahim el-Keyâlî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I, s. 230.

²⁵⁵ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 468; Ebû Bekir Ahmed b. Ali el- Hatîp el-Bağdâdî, el-Fakîh ve’l-Mutefakkih, thk. Ebû Abdurrahman Adil b. Yusuf, Dâr İbn’ul Cevzî, Suud, 2000, II, s. 371.

²⁵⁶ Çeker, “ İfta ve Bir Fetva Defteri Örneği”, s. 44.

²⁵⁷ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 468.

²⁵⁸ Şahin, s. 69.

²⁵⁹ Şahin, s. 25-26.

2.2.2. Fetva Vermenin Hükümü

İslâm'ın temel iki esası kabul edilen Kur'ân ve Sünnette genelde hükümler mutlak ya da genel lafızlarla ifade edilmesi ve sonsuz sayıda probleme rağmen nasların sınırlı olması sebebiyle, bütün Müslümanlara rehberlik edecek âlimlerin yetişmesi ve yetiştirilmesi farz-ı kifâye olarak kabul görmüştür.²⁶⁰

Nevevî, fetva vermenin farz-ı kifâye olduğunu ancak sadece bir müftî olması halinde farz-ı ayn halini alacağını söylemiştir.²⁶¹ Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi sahabe döneminde bir soru sorulduğunda bazen sahabî, soru soran kişiyi, başka bir sahabîye, o da diğerine nihayetinde soru ilk sorulan sahabîye dönerdi.²⁶² Şayet farz-ı ayn olsaydı, sahabenin bundan çekinmemesi gerekcekti. Bu ifadenin benzeri Hanefi âlimlerinden İbn Nüceym (ö. 970/1563) tarafından da zikredilmiştir.²⁶³

Atar, İbn Nüceym'in ilgili ifadesini aktardıktan sonra şöyle demiştir: “Bu ifadelerden ilmî iktidarı bulunan her şahsın fetva vermeye selâhiyetli olduğu anlaşılmaktadır. Onun devlet tarafından resmen müftî olarak tayin edilmesine lüzüm yoktur.”²⁶⁴

İmam Nevevî, yerine getiren kişinin hem kendisinden hem de diğer Müslümanlardan sorumluluğu kaldırması yönüyle farz-ı kifâye'nin, farz-ı ayn'dan daha üstün olduğunu söylemiş ve İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin de farz-ı kifâye'yi farz-ı ayn'dan daha üstün kabul ettiğini nakletmiştir. Zira farz-ı aynı yerine getiren kimse sadece kendisi sevabını alır, terk ettiği zaman da sadece kendisi günahkâr olur. Ancak farz-ı kifâye terk edildiği zaman bütün Müslümanlar günahkâr olur, yerine getirildiği zaman da bütün Müslümanlardan sorumluluk kaldırılmış olur. Dolayısıyla farz-ı kifâye'yi yerine getiren kimse aslında tüm Müslümanlardan sorumluluğu kaldırmak üzere çalışmaktadır. Bütün Müslümanlardan sorumluluğu kaldırmak da sadece bir

²⁶⁰ Atar, “Fetva”, s. 487; Fetva vermenin Farz dışında, haram ve mekruh olduğu durumlar için bakınız; Şahin, s. 27-34.

²⁶¹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 477; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, X, s. 225; XI, s. 98.

²⁶² Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 468; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 98.

²⁶³ Zeynuddin b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym el-Mısırî, el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, y.y., trs. VI, s. 294.

²⁶⁴ Fahrettin Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 3, 1985, s. 36.

kimsenin sorumluluğunu kaldırmaktan daha üstün olunca farz-ı kifâye de farz-ı ayn'dan daha üstün olmaktadır.²⁶⁵

Hatîp el-Bağdâdî (ö. 463/1071) de sadece bir müftî olup fetva talep edilmesi halinde *“İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenlere hem Allah hem de bütün lânet ediciler lânet eder.”*²⁶⁶ Ayetindeki tehdide muhatap olmamak için müftînin fetva vermesi gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁷

Takî Osmanî de fetvasına cevap alamayan bir müsteftînin harama düşeceği endişesi olması halinde müftînin fetva vermesinin farz-ı ayn'a dönüşeceğini söylemiştir. Mesela bir kimse vakit daraldığı bir anda cevabını bilen bir müftîye namaz hakkında sorsa ve orada o müftîden başka kimse yoksa bu müftînin ayetlerdeki²⁶⁸ tehdide muhatap olmaması için fetva vermesi gerekmektedir.²⁶⁹

Kur'ân ve sünnetin barındırdığı has ve umumi hükümleri ve şer'i delillerden hüküm istinbât etme teknik ve yöntemini yeterli düzeyde bilmeyen ve alanında yeterliğe sahip olmayan kimselerin ise din adına konuşup fetva vermesi hem yanlış hem de vebali ağır bir durumdur. İlimlere vakıf olmayan ve delillerden hüküm çıkarmada bilgisi bulunmayanların sırf yüzeysel bilgisiyle fetva vermesinin ilmî bir değeri bulunmadığı gibi onların bu hareketi de İslâm'a iftira, Müslümanların kutsal değerine karşı saygısızlık manası taşımaktadır.²⁷⁰

Fetva vermede mütesâhil davranmak yani gevşeklik göstermek de haram olduğu gibi bu sıfatla bilinen müftîye fetva sormanın da haram olduğunu söyleyen Nevevî, fetvada mütesâhil davranma halleri arasında, meselenin hükmünden emin olmadan ya da gerekli araştırma, inceleme ve tefekkürü yapmadan müftînin cevap vermesi gibi durumları zikretmiştir. Ancak müftînin mesele hakkında daha önceden malumat sahibi olması halinde hemen cevap vermesinde bir beis olmadığını ifade etmiştir. Yine boş amaçlar uğruna müftînin mekruh ya da haram hilelere başvurması, zarar vermek istediği birine zor, fayda vermek istediği birine karşı da şüphe içeren bir fetva vermesi caiz olmayan tesahüle/gevşekliğe girmektedir.²⁷¹

²⁶⁵ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 226.

²⁶⁶ Bakara: 2/159.

²⁶⁷ Hatîp el-Bağdâdî, II, s. 386.

²⁶⁸ Bakara: 2/159.

²⁶⁹ Muhammed Takî Osmanî, Usûlü'l-İftâ ve Âdâbuhu, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 2014, s. 99.

²⁷⁰ Atar, “Fetva”, s. 490.

²⁷¹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 478; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 110.

Müftînin aşırı mütesâhil davranması müsteftide sorumsuz ve ciddiyetten uzak bir yaşam anlayışı oluşturacağı gibi aşırı zorluk barındıran bir çözüm önerisi de kişiyi dinden uzaklaştırabileceği asla unutulmamalıdır.²⁷²

2.2.3. Nevevî'nin Fetva Tercihinde Kullandığı İstilahlar

Nevevî, eserlerinde birtakım istilahlar kullanmış ve bu istilahların ne manaya geldiğini eserlerinin başında belirtmiştir. Bu istilahların aşağıda açıklayacağımız manada kullanılması Nevevî'ye özgü olup, bu manada ilk olarak kendisi kullanmıştır.²⁷³ Ancak Nevevî'den sonra gelen âlimler de onun kullandığı istilahları aynı manada kullanmışlardır. Dolayısıyla bunların belirtilen manada kullanılması Nevevî ve sonrası eserler içindir.²⁷⁴ Bunların bazıları tercihe şayan (râcih) olan görüş için kullanılırken, bazıları da tercih edilmeyen (mercûh) görüşler için kullanılmıştır. Bir kısmı da tek başına ne tercih edilen görüşe ne de tercih edilmeyen görüşe delalet etmemekte ancak başka karine ile anlaşılabilir. ²⁷⁵

2.2.3.1. Kavlu'r-Râcihe işaret eden İstilahlar (Tercih Siygaları)

Nevevî, genelde meselenin hükmüyle alakalı birbirinden farklı görüşler bulunduğu, ayrıca İmam Şâfiî ile Şâfiî âlimlerin görüşlerini birbirinden ayırt etmek için farklı istilahlar kullanmıştır. Bu istilahlar içinde râcih olan görüşe işaret eden istilahlar şu şekildedir:

Nas (النص): Nevevî “nas” ifadesiyle bizzat İmam Şâfiî'nin görüşlerini kastetmektedir. Nassa muhalif görüşün ise çok zayıf kabul edildiğini ve fetvanın “nas” ile belirtilen görüşe göre kabul edildiğini söylemiştir.²⁷⁵

²⁷² Atar, “Fetva”, s. 493.

²⁷³ Şemsuddin Muhammed b. Muhammed el-Hatîp eş-Şirbînî eş-Şâfiî, Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Meâni Elfazî'l-Minhâc, thk. Abdurrezzak, Dâru'l Feyha- Dâru'l Menhel Nâşirun, Dimaşk, 2009, s. 62.

²⁷⁴ Abdulkadir b. Abdulmuttalip el-Mendeylî el-Endûnesî, el-Hazâinu's-Seniyye Min Meşâhîri'l-Kütübi'l-Fıkhiyye li Eimmetine'l-Fukahâi's-Şâfiyye, thk. Abdulaziz b. es-Sâyib, Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut, 2004, s. 179.

²⁷⁵ Nevevî, Minhâcû't-Tâlibîn, s. 65; Ahmed Meykarî Şümeylete'l-Ehdel, Sullemu'l-Muteallimi'l-Muhtâc İla Ma'rifeti Rumuzi'l-Minhâc, thk. İsmail Osman Zeyn, Lübnan, 2005, s. 644-645;

Mensûs (المنصوص): Nevevî'nin, "Mensûs" ifadesinden, mesele hakkında farklı görüşler bulunmakla beraber râcih olanın bu ifadeyle kullanılan görüş olduğu anlaşılmaktadır. Fetva bu ifadeyle kullanılan görüşe göre olup muhalifi zayıftır. Nevevî, bu ifadeyi Şâfiî'nin görüşleri için kullanabileceği gibi Şâfiî âlimlerin görüşleri için de kullanabilmektedir.²⁷⁶

Mensûs ifadesine misal; Nevevî, cenaze bahsinde mensûs ifadesini kullanarak suda boğularak ölen kimsenin dahi yıkanmasının vacip olduğunu söylemiştir.²⁷⁷

Azhar (الأظهر): Nevevî'nin "azhar" ifadesinden, İmam Şâfiî'nin görüşleri arasında farklılık olduğu ve daha râcih (Ercah/الأرجح) olanın, "azhar" ile ifade edilen görüş olduğu anlaşılmaktadır. Yani azhar, fetva ve hükme esas olandır. Azhar'ın karşısındaki ise mercuh olmakla beraber o da güçlüdür.²⁷⁸ Şâfiî'nin bu görüşlerinin ikisi de cedîd ya da ikisi de kadîm olabileceği gibi, biri kadîm biri de cedîd olabilir. Şâfiî, bu görüşleri bir mecliste ya da farklı meclislerde söylemiş olabileceği gibi aralarında tercih yapmış ya da yapmamış olabilir.²⁷⁹

Azhar ifadesine misal; Nevevî, namazda sehiv secdesi gerektiren şeylerden bahsederken azhar görüşe göre birinci teşehhütte Hz. Peygamber'e (s.a.s) salavat getirmemenin de sehiv secdesi gerektireceğini söylemiştir.²⁸⁰

Meşhur (المشهور): Nevevî'nin "meşhur" ifadesinden İmam Şâfiî'nin görüşleri arasında farklılık olduğu ancak râcih olanın "meşhur" ifadesiyle belirtilen görüş olduğu anlaşılmaktadır. Meşhurun karşısındaki görüş ise zayıf olarak kabul edilmektedir.²⁸¹ O halde azhar'ın meşhur'dan farkı, azharın karşısındaki görüşün de güçlü olmasıdır. Oysa meşhurun karşısındaki zayıf bir görüştür.²⁸² Bundan dolayı Şemseddin er-Remlî (ö.

²⁷⁶ Ehdel, s. 645.

²⁷⁷ Nevevî, Minhâcû't-Tâlibîn, s. 56.

²⁷⁸ Nevevî, Minhâcû't-Tâlibîn, s. 65; Nevevî, Kitâbu't-Tahkîk, s. 26; Ahmet Yaman, "Fetva Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetva-Mezhep İlişkisi", MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 48, 2015, s. 28.

²⁷⁹ Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l- Abbas er-Remlî, Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1984, (Nihâyetu'l-Muhtâc), I, s. 48.

²⁸⁰ Nevevî, Minhâcû't-Tâlibîn, s. 33.

²⁸¹ Şirbînî, I, s. 63; Ehdel, s. 636.

²⁸² Endünesî, s. 179; Nevevî, Minhâcû't-Tâlibîn, s. 65; Nevevî, Kitâbu't-Tahkîk, s. 26.

1004/1596) “meşhur” ifadesiyle kullanılan görüşün, “azhar” ifadesiyle kullanılan görüşten daha güçlü olduğunu söylemiştir.²⁸³

Nevevî, namazı anlatırken meşhur görüşe göre, sonrasında ayağa kalkılacak bütün rekâtların ikinci secdesinden sonra istirahat celsesi (oturuşu) yapıp, ondan sonra ayağa kalkmanın sünnet olduğunu belirtmiştir.²⁸⁴

Cedîd (الجديد): Nevevî, kavî-i cedîd ile Şâfiî’nin Mısır’a yerleştikten sonra tasnif ettiği kitap ya da sözlü fetvaları kastetmektedir.²⁸⁵ Bu fetvaların, kavî-i kadîme muhalif olması durumunda kavî-i cedîd, fetvada râcih olarak kabul edilmektedir.²⁸⁶

Şâfiî’nin “*el-Ümm*”ü ile Müzenî’nin “*el-Muhtasar*”ı cedîd mezhebin en önemli eserleri olarak kabul edilmektedir.²⁸⁷ Onun cedîd görüşlerinin en meşhur ravileri arasında da Buveytî (ö. 231/846), Müzenî (ö. 264/878) , Rabi’ b. Süleyman el-Murâdî (ö. 270/884), Rabi b. Süleyman el-Cîzî (ö. 256/870), Yunus b. Abdu’l-Âlâ (ö. 264/878) ve Abdullah b. ez-Zübeyr (ö. 219/834) sayılmaktadır.²⁸⁸

Nevevî’nin cedîd ifadesini kullandığı yere örnek olarak şu misali verebiliriz: Bir kimse ramazan ayında tutamadığı orucu, daha sonra kaza edecek imkânı bulamadan ölürse, ölen kimse yerine ne fidye ne de kaza gerekir. Aynı zamanda günahkâr da olmaz. Ancak ramazandan sonra kaza edecek imkânı bulur da kaza etmeden ölürse kavî-i cedîde göre ölen bu kimse yerine oruç tutulsa sahih olmaz. Ancak onun yerine fidye verebilir.²⁸⁹

Esah (الأصح): Nevevî, “esah” ifadesi ile mezhep âlimlerinin (ashâp) görüşleri arasındaki farklılığı (vücûh) kastetmektedir. Zira imam Şâfiî’nin bir mesele hakkında hüküm verdiği bilinmiyorsa, âlimler onun kaide ve usûlüne binaen meselenin hükmünü belirlemeye çalışmışlardır. Onlar bunu yaparken doğal olarak birbirinden farklı sonuçlara ulaşabiliyorlardı. Nevevî, böyle bir durumda farklı görüşler içinde râcih olan görüş için “esah” ifadesini kullanarak, Şâfiî âlimlerin mesele hakkında birden fazla

²⁸³ Remlî, Nihâyetu’l-Muhtâc, I, s. 49.

²⁸⁴ Nevevî, Minhâcü’t-Tâlibîn, s. 28.

²⁸⁵ Yaman, “Fetva Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetva-Mezhep İlişkisi”, s. 28.

²⁸⁶ Nevevî, Kitâbu’t-Tahkîk, s. 27; Şirbînî, I, s. 67; Ehdî, s. 639.

²⁸⁷ Heytemî, Tuhfetu’l-Muhtâc, I, s. 53 Remlî, Nihâyetu’l-Muhtâc, I, s. 48.

²⁸⁸ Şirbînî, I, s. 67.

²⁸⁹ Nevevî, Minhâcü’t-Tâlibîn, s. 77.

görüşü bulunduğuna ancak bu görüşün “en sahihi” (esah) olduğuna işaret etmektedir. Onun, “en sahihi” demesinden, diğer görüşün de “sahih” olduğu ancak bunun daha sahih olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁰

Esah ifadesine misal olarak şunu zikredebiliriz: Nevevî Cuma namazı bahsinde, kadın ya da yolcu gibi, Cuma namazına gitmeleri farz olmayan kimselerin cemaatle namaz kılmalarının esah görüşe göre sünnet olduğunu söylemiştir.²⁹¹

Sahih (الصحيح): Nevevî, “sahih” ifadesi ile mezhep âlimlerinin görüşleri arasındaki farklılığı kastetmektedir. Sahihin esahtan farkı, sahihin karşısındaki görüşün zayıf olup onunla amel edilemeyecek olmasıdır. Oysa esahın karşısındaki görüş de sahihtir.²⁹² Bundan dolayı “sahih” lafzıyla tabir edilen görüş, “esah” lafzıyla tabir edilen görüşten daha güçlü kabul edilmiştir.²⁹³

Sahih ifadesine misal olarak şunu zikredebiliriz: Nevevî, sahih görüşe henüz buluğa ermemiş küçük çocuğun, namazını kıldıktan sonra bâliğ olması halinde namazı iade etmesinin gerekmeceğini söylemiştir.²⁹⁴

Mezhep (المذهب): “Mezhep” ifadesiyle, Şâfiî âlimler arasında mezhebin görüşünü nakletmede farklılık bulunduğuna işaret edilmektedir.²⁹⁵ Ancak râcih olanın “mezhep” ifadesi ile belirtilen görüş olduğuna dikkat çekilmektedir. Başka bir ifadeyle, fetvaya esas olan görüş “mezhep” kavramıyla ifade edilendir. Dolayısıyla karşı görüşün de zayıf olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁶

Mezhep ifadesine misal olarak şunu zikredebiliriz: Nevevî, teyemmümde niyetten bahsederken, farza ve nafilaye niyet eden birinin her ikisini yapabileceğini, mezhebe göre farza niyet eden birinin nafileleri de yapabileceğini söylemiştir.²⁹⁷

²⁹⁰ Nevevî, Kitâbu't-Tahkîk, s. 26; Ehdel, s. 637.

²⁹¹ Nevevî, Minhâcû't-Tâlibîn, s. 47.

²⁹² Nevevî, Minhâcû't-Tâlibîn, s. 65; Şirbînî, I, s. 63; Ehdel, s. 637.

²⁹³ Remlî, Nihâyetu'l-Muhtâc, I, s. 49.

²⁹⁴ Nevevî, Minhâcû't-Tâlibîn, s. 22.

²⁹⁵ Nevevî, Kitâbu't-Tahkîk, s. 28.

²⁹⁶ Ehdel, s. 640-641.

²⁹⁷ Nevevî, Minhâcû't-Tâlibîn, s. 17.

Muhtâr (المختار): Nevevî, bir mesele hakkında farklı görüşlerin bulunduğu ve delil açısından, doğru olan görüşün, sayı olarak daha az âlimin tercih ettiği görüş olduğuna kanaat getirdiği yerlerde “Muhtar” ifadesini kullanmıştır.²⁹⁸

Muhtar ifadesine misal olarak şunu zikredebiliriz: Nevevî, güneşte bırakılan suyun mekruh olmadığını belirtirken bu ifadeyi kullanmış, şöyle demiştir: “... tâhir sulardan sadece güneşte bırakılanı mekruhtur... muhtâr olan ise bu suyun mekruh olmamasıdır.”²⁹⁹

Bu ıstılahlardan anlaşılan şey, Nevevî’nin eserlerinden tam manasıyla yararlanmak ve mezhebin râcih görüşünü bilmek isteyen kimsenin bu ıstılahların kullanıldığı manaları çok iyi bilmesi gerektiğidir. Çünkü bu ıstılahlar hem râcih görüşe işaret etmekte ve hem de râcih görüşün karşısındaki diğer görüşün güçlülüğünü belirtmektedir.

2.2.3.2. Kavlü'l-Mercuha İşaret Eden İstılahlar (Taz’if Siygaları)

Nevevî’nin kullandığı ıstılahların bir kısmının tercih edilen, bir kısmının da tercih edilmeyen görüş için olduğunu belirtmiştik. Nevevî’nin eserlerinden istifade etmek isteyen biri mutlaka bu ıstılahları bilmelidir. Zira bu ıstılahlar Nevevî’ye özgüdür. Dolayısıyla hangi manada kullandığını bilmek için de onun açıklamalarına bakmak gerekmektedir. Nevevî’nin racih olmayan görüş için kullandığı ıstılahlar şunlardır:

Kadîm (القديم): Nevevî’nin, kavl-i kadîm ile kastettiği şey, Şâfiî’nin Mısır’a yerleşmeden önce Bağdat’ta iken tasnif ettiği kitaplar ya da yazılı fetvalardır.³⁰⁰ Şâfiî’nin bu fetvalardan döndüğü ve kendisinden bu fetvaların rivayet edilmesini istemediği nakledilmiştir. Bundan dolayı kavl-i cedîdde, kavl-i kadîme muhalif bir

²⁹⁸ Muhammed Semî Seyyid Abdurrahman er-Rüstakî, el-Kadîm ve’l-Cedîd min Akvâli’l-İmami’ş-Şâfiî min Hilâli Kitâb Minhâci’t-Tâlibîn, Dâr İbn Hazm, y.y., trs. s. 140.

²⁹⁹ Nevevî, Kitâbu’t-Tahkîk, s. 33.

³⁰⁰ Heytemî, Tuhfetu’l-Muhtâc, I, s. 54; Yaman, “Fetva Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetva-Mezhep İlişkisi”, s. 28.

hüküm varsa râcih olanı kavli-i cedîd olur.³⁰¹ Şâfiî'nin, kavli-i cedîdde, değinmediği kavli-i kadîmdeki meseleler ise onun mezhebi kabul edilir.³⁰²

Şâfiî'nin kadîm görüşlerinin en meşhur ravileri arasında, Ahmed b. Hanbel, Hasan b. Muhammed ez-Za'farani (ö. 260/874), Hüseyin b. Ali Kerâbîsî (ö. 248/862) ve Ebû Sevr (ö. 240/854) sayılmaktadır.³⁰³

Bu bağlamda, Nevevî altın ve gümüş kapların kadîm mezhebe göre kullanımının tenzihen mekruh, cedîd mezhebe göre ise tahrimen olduğunu söylemiştir.³⁰⁴

Fi Kavlin (في قول): Nevevî, bu ifadeyle İmam Şâfiî'nin mesele hakkında birden fazla görüşü bulunduğu ve “fi kavlin” ifadesiyle belirtilen görüşün mercûh olduğuna işaret etmektedir. Bu görüşün mukabilinde de “sahih” ya da “esah” bulunmakta ve fetva da bunlara (yani sahih ya da esaha) göre verilmektedir.³⁰⁵

Misal; Nevevî, nafil oruçta zeval vaktine kadar yapılacak niyetin geçerli olduğunu söyledikten sonra, bir görüşe göre (fi kavlin) zevalden sonra da yapılacak niyetin sahih olacağını belirtmiştir.³⁰⁶ Ancak ifade ettiğimiz gibi “fi kavlin” ifadesiyle kullanılan görüş zayıftır.

Fi Vechin (في وجه): Nevevî, “fi vechin” ifadesini, Şâfiî âlimlerin bir mesele hakkında üç ya da daha fazla görüşü bulunduğunu ve bu görüşün zayıf olduğunu belirtmek istediği yerlerde kullanmaktadır.³⁰⁷

Kîle (قيل): Nevevî, “kîle” ifadesiyle mesele hakkında Şâfiî âlimler arasında farklı görüşler bulunduğu ve bu ifadeyle kullanılan görüşün zayıf olduğuna işaret etmektedir.³⁰⁸

³⁰¹ İmam Şâfiî'nin kavli-i kadîminden yaklaşık yirmi-otuz mesele, daha kuvvetli delili olması sebebiyle, Şâfiî âlimler tarafından fetvaya esas kabul edilmiştir. Ancak Şâfiî bunlardan döndüğü için ona nispet etmemişlerdir. Bakınız; Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 113; Şirbînî, I, s. 67; Remlî, Nihâyetü'l-Muhtâc, I, s. 48.

³⁰² Endûnesî, s. 179; Şirbînî, I, s. 67; Heytemî, Tuhfetu'l-Muhtâc, I, s. 54.

³⁰³ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, II, s. 200; Şirbînî, I, s. 67; Remlî, Nihâyetü'l-Muhtâc, I, s. 50.

³⁰⁴ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, I, s. 44.

³⁰⁵ Nevevî, Minhâcü't-Tâlibîn, s. 65; Şirbînî, s. 68; Ehdel, s. 641.

³⁰⁶ Nevevî, Minhâcü't-Tâlibîn, s. 74.

³⁰⁷ Nevevî, Kitâbu't-Tahkîk, s. 28; Ehdel, s. 645-646.

³⁰⁸ Heytemî, Tuhfetu'l-Muhtâc, I, s. 54; Ehdel, s. 641.

Bu bağlamda, Nevevî, “kîle” (denildi ki) ifadesini kullanarak namazda gözleri kapatmanın mekruh sayıldığını söylemiş, ancak kendisi, namaz kılan kimsenin başına bir zarar gelecek endişesi taşımadıkça gözlerini kapatmasının mekruh olmadığını belirtmiştir.³⁰⁹

Mercûh görüşe işaret eden bu ıstılahlar, mezhebin zayıf ya da amel edilmeyen görüşlerinin bilinmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu ıstılahlar bilinmediği zaman mezhebe aykırı görüş beyan edilebilmekte ve yanlış ya da zayıf görüşle fetva verilmektedir. Bu nedenle ilimle uğraşan ve özellikle Nevevî’nin eserlerinden yararlanmak isteyen kimsenin bu ıstılahları bilmesi gerekmektedir.

2.2.3.3. Râcih ya da Mercûha İşaret Etmeyen İstılahlar

Nevevî’nin kullandığı ıstılahlardan bazıları tek başına ne râcih ne de mercuha işaret etmekte ancak ibarenin siyak sibakından anlaşılabilir. ilgili ıstılahlar şunlardır:

Kezâ / ve kezâ (كذا / كذا): Nevevî’nin bu ifadeyle ne kastettiği sözün devamından anlaşılabilir. Şayet “Kezâ” ya da “ve kezâ”dan sonra esah ifadesini kullanmış ise mukabilinde sahih, sahih ifadesini kullanmış ise mukabilinde zayıf, azhar ifadesini kullanmış ise mukabilinde zahir, meşhur ifadesini kullanmış ise mukabilinde hafi (gizli) bulunur.³¹⁰

Kavlân (قَوْلَان): Nevevî, “kavlân” ifadesiyle Şâfiî’nin mesele hakkında iki görüşü bulunduğuna işaret etmektedir. Râcih olanı ise Şâfiî’nin belirttiği görüştür.³¹¹

Nevevî, meshe uygun olan iki mesti üst üste giyen birinin sadece üstteki mesti meshetmesinin sahih olup olmadığı konusunda biri kadîm diğeri de cedîd olmak üzere iki görüş (yani kavlân) bulunduğunu söylemesi buna örnek olarak verilebilir. Kadîm

³⁰⁹ Nevevî, Minhâcû’t-Tâlibîn, s. 30.

³¹⁰ Ehdel, s. 647.

³¹¹ Ehdel, s. 643-644.

görüŖe göre mesh sahih iken cedîd görüŖe göre ise sahih değildir. Nevevî, cumhura göre en zâhir (azhar) olan görüŖün, cedîd olduğunu belirtmiŖtir.³¹²

Ekvâl (أقوال): Nevevî, “ekvâl” ifadesiyle Şâfiî’nin mesele hakkında ikiden fazla görüŖü bulunduğuna iŖaret etmektedir.³¹³ Râcih olanı ise Şâfiî’nin belirttiği ya da Şâfiî âlimlerin tercih ettiği görüŖtür.³¹⁴

Misal olarak Nevevî, cemaat halinde namaz kılan kadınların ezan okuyup okumayacakları ve kamet getirip getirmeyecekleri konusunda farklı görüŖler (ekvâl) olduğunu söylemesidir. Bu görüŖler Ŗunlardır:

1. Sadece kamet getirmeleri müstehaptır. Nevevî, meŖhur olan görüŖün bu olduğunu söylemiŖtir.
2. Ne ezan okurlar ne de kamet getirirler.
3. Ezan okumaları da kamet getirmeleri de müstehaptır.³¹⁵

Vechân/Evcuh (وجهان / أوجه): Nevevî, “vechân” ifadesiyle mesele hakkında Şâfiî âlimlerin iki görüŖü, “evcuh” ifadesiyle ikiden fazla görüŖü bulunduğuna iŖaret etmektedir. Bu görüŖlerden biri zayıf diğeri de esah ya da sahih’tir.³¹⁶ Ayrıca bu görüŖler bir tek âlimin olabileceği gibi iki farklı âlimin de olabilir.³¹⁷

Nevevî’nin eserlerinden tam manasıyla yararlanabilmek için, onun kullandığı bu ıstılahların bilinmesi büyük bir önem kazanmaktadır. Bu ıstılahların ne manaya geldiği bilinmeden Nevevî’nin eserlerinden yapılacak okumalardan sağlıklı bir bilgiye ulaŖmak pek mümkün görülmemektedir. Çünkü bu ıstılahlar râcih ya da mercûh görüŖe iŖaret etmekte ya da Şâfiî mezhebi içinde fetvanın hangi görüŖe göre verildiğini beyan etmektedir.

³¹² Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, I, s. 127.

³¹³ Remlî, Nihâyetu’l-Muhtâc, I, s. 48.

³¹⁴ Ehdel, s. 644.

³¹⁵ Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, I, s. 196.

³¹⁶ Şirbînî, I, s. 63; Ehdel, s. 646.

³¹⁷ Remlî, Nihâyetu’l-Muhtâc, I, s. 48.

2.2.4. Tercih Kaideleri

İmam Şâfiî ve Şâfiî âlimlerden bir mesele hakkında birden fazla görüş rivayet edilmesi, mezhep âlimlerini büyük bir çaba sarf ederek râcih ve müftâ bih olan görüşü tespit etme yoluna sevk etmiştir. Neticede bu çaba ve uğraş İmam Râfiî ve İmam Nevevî'nin fikhî eserlerinde zirveye ulaşmıştır. Zira bu iki âlim, onca görüş içinden tercihe şayan olanını ortaya koymak için mezhebin ayıklanmasında büyük bir hizmet vermiş ve yoğun bir çaba sarf etmişlerdir.³¹⁸

İmam Râfiî ardından da İmam Nevevî mezhepte râcih olan görüşü tespit etmeye çalışırken bunu, bir takım kaide ve kurallara dayanarak yapmışlardır. Nevevî el-Mecmu' ve Ravzatü't-Tâlibîn³¹⁹ isimli eserinde bu kaideleri zikretmiştir. Bu kaideler özetle şu şekildedir:

1. Muarızı bulunmayan bir delil ile desteklenmiş Şâfiî'nin görüşü varsa ister kadîm olsun ister cedîd, mezhebin görüşü budur.³²⁰ Zira Şâfiî “Kitabımda Rasulullah’ın (s.a.s) Sünnetine muhalif bir şey bulursanız, Sünnette geçeni alın sözümü bırakın”³²¹ dediği rivayet edilmiştir.³²²

2. Kavl-i cedîdde, kavl-i kadîmin zıddına Şâfiî'nin görüşü bulunursa fetva kavl-i cedîddeki olur. Ancak kadîm ile cedîd arasında çelişki söz konusu değilse ya da Şâfiî cedîdde kadîmdeki meseleye değinmemişse müftâ bih kavl-i kadîm olur.³²³

3. İmam Şâfiî'den tarih (cedîd - kadîm) ve delilin kuvveti açısından eşit iki görüş nakledilse ve hangisinin cedîd olduğu bilinmiyorsa Şâfiî'nin tercih ettiği ile amel edilir. Ancak hangisinin cedîd olduğu biliniyorsa cedidle amel edilir.³²⁴

³¹⁸ Kavâsimî, s. 532.

³¹⁹ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 111-112.

³²⁰ “Muarızı bulunmayan bir delil” ifadesine dikkat edilmelidir. Nitekim el-Heytemî, Şâfiî'den rivayet edilen “*sahih hadis benim mezhebimdir*” sözünü “*muarızı bulunmayan sahih hadis...*” şeklinde açıklamıştır. Bakınız; Heytemî, Tuhfetu'l-Muhtâc, I, s. 54.

³²¹ Şâfiî'nin bu sözünün muhatabı, ilerde geleceği gibi, mezhebin usûlünü bilen, delillerine hâkim, eserlerine vâkıf ve âşına, müctehid tabakalarını bilen yani tercih âlimleri ile tahrir âlimlerini birbirinden ayırt edebilen kimselerdir. Zira Nevevî, İmam Şâfiî'nin kavl-i kadîminden, sonraki Şâfiî âlimlerin yalnızca yirmi-otuz kadar meseleyi fetvaya esas kabul ettiklerini belirtmiştir. Hatta Şâfiî bunlardan döndüğü için ona nispet dahi etmemişlerdir. Bakınız; Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 113; Nevevî, Şerhu Müslim, XIV, s. 29.

³²² Kavâsimî, s. 532.

³²³ Kavâsimî, s. 533.

³²⁴ Kavâsimî, s. 533.

4. Şâfiî'den nakledilen iki görüş arasında kadîm-cedîd ya da önceki-sonraki açısından tercih yapmaya yarayan bir karine bulunamazsa ve Şâfiî'nin tercih ettiği görüş de açık değilse, bu durumda mezhebi cedîdde kullandığı istinbât usûlü esas alınarak hangi görüşün ona ait olabileceği konusunda derin bir araştırma yapılır.³²⁵

Bu dört kaideyi, mezhebin usûlünü bilen, delillerine vakıf, eserlerine aşina, müctehid tabakalarını birbirinden ayırt edebilen kimseler işletebilir. Ancak kişi bunları yapacak ilme sahip değilse bu durumda İmam Nevevî kendisine şu dört kaideyi sunmuştur ki, iki kavil (Şâfiî'nin görüşleri) ya da vech (Şâfiî âlimlerin görüşleri) arasında ihtilaf olduğu durumlarda hangisinin mezhebin râcih ve müftâ bih görüşü olduğunu tespit edebilsin.³²⁶

5. Sayı, ilim ve takva yönünden en fazla âlimin sahih dediği tercih edilir. Şayet tearuz olursa daha âlim olanının tashih ettiği takdim edilir.³²⁷

6. Görüşleri nakleden âlimleri esas alarak tercih yapılır. Örneğin, Buveytî, Rabi' b. Süleyman el-Murâdî ve Müzenî'nin rivayet ettikleri, Rabi' b. Süleyman el-Cîzî ve Harmele b. Yahya et-Tucîbî'nin (ö. 243/858) rivayet ettiklerine takdim edilir.³²⁸ Hattâbî, Buveytî'yi saymamış, ancak İmam Nevevî onu da ekleyerek Rabi' b. Süleyman el-Murâdî ve Müzenî'den daha büyük bir âlim olduğunu dolayısıyla da zikredilmesi gerektiğini söylemiştir.³²⁹

7. Fikhî mezhep imamlarının çoğunluğunun görüşlerine muvafık olanı tercih etmek.³³⁰

8. İlgili bab, bölüm ya da konu başlığı altında zikredilen hükmü, ilgili olmayan bab ya da konu altında zikredilen hükme tercih etmek.³³¹

Bu kaidemize örnek olarak şunu zikredebiliriz: Hac ile alakalı herhangi bir meselede iki farklı görüş varsa ve bunlardan biri hac bölümünde, diğeri de zekât bölümünde geçiyorsa hac bölümünde geçeni tercih edilir.³³²

³²⁵ Kavâsimî, s. 533.

³²⁶ Kavâsimî, s. 533.

³²⁷ Kavâsimî, s. 533.

³²⁸ Muhammed Hasan Heytu, el-İctihad ve Tabakâtu Müctehidi's-Şâfiyye, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988, s. 92; Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, Meâlimu's-Sünen, Matbaatu'l-İlmiyye, Halep, 1932, I, s. 4.

³²⁹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 521.

³³⁰ Kavâsimî, s. 534.

³³¹ Kavâsimî, s. 534.

³³² Kavâsimî, s. 534.

2.2.5. Fetvaya Dair Genel Bazı Hususlar

Nevevî, eserlerinde fetva verme konusunda dikkat edilecek birtakım hususlara yer vermiştir. Bunlar, fetva verenin (müftî) işine olan sadakatini ve fetva talebinde bulunanın (müsteftî) ciddiyetini ortaya koyması için gerekli hususlardır. Daha açık şekilde ifade edecek olursak, bu hususlara dikkat edildiği takdirde fetva vermedeki amaç yerine gelmiş dolayısıyla soru ve/veya sorun en uygun şekilde çözülmüş olacaktır.

Aşağıda Nevevî'ye göre fetva verme işi için gerekli ilkeleri ve istidlalde bulunurken kullandığı delilleri zikredeceğiz. Nevevî'nin delil zikretmediği yerlerde ayet, hadis, âlimlerin sözleri ya da farklı kitaplardan delilini ve gerekçesini sunmaya çalışacağız. Bu hususların delili ve gerekçesi ile birlikte genel olarak şu şekildedir:

1. Müftînin cevabı açık ve kısa, dili avamın anlayabileceği sadelikte ve netlikte olmalı, kafa karıştırıcı olmamalıdır.³³³ Ancak fetvayı kısa tutmaya çalışırken, fetvadan maksadın hâsıl olmasına dikkat edilmeli ve müsteftînin çözüm beklediği unutulmamalıdır. Dolayısıyla halkın anlamayacağı ifadeler kullanmaktan uzak durulmalıdır.

Allah (c.c) Ayet-i Kerime'de *"Her peygamberi kendi kavminin lisanıyla gönderdik ki onlara beyan etsin..."* buyurmaktadır. Müfessirler bu ayette geçen *"lisan"* kelimesinin *"kavmin konuştuğu dil"*; *"beyan etsin"* ifadesinin de, *"onlara indirilenleri açıklasın, emir ve yasakları bildirsın ki onları anlasın ve sorumluluklarını yerine getirsinler,"* manasına geldiğini söylemekte ve bunu Allah'tan bir lütuf olarak değerlendirmektedirler.³³⁴

Kısa ve net cevaplı soruları Nevevî'nin Fetâvâ'sında çokça görmek mümkündür. Örneğin o, *"Bir kimse elbisesini necis bir boyayla boyasa ya da başını ve saçlarını necis kınayla kınalasa ve o şeyi yıkamakla rengi çıkmasa, sadece bu yıkama ile necis olan şey*

³³³ Nevevî, Şerhu Müslim, IV, s. 108; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 114.

³³⁴ Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşki, Tefsiru'l-Kur'ân'î'l-Azîm, thk. Sami b. Muhammed Selame, Dâru't-Taybe, y.y., 1999, IV, s. 477; Cemâluddin Ebû'l Ferac Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, Zadü'l Mesir fi İlmi't-Tefsir, thk. Abdurrezzak el-Mehdî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 2001, II, s. 504; Muhammed Seyyid Tantavî, et-Tefsîru'l Vasît li'l- Kurâni'l-Kerîm, Dâru'n-Nahda, Kâhire, 1988, VII, 513.

tahir olur mu” şeklinde bir soruya “Evet tahir olur” tarzında bir cevap vermiştir.³³⁵ Görüldüğü gibi Nevevî, kendisine sorulan soruya kısa ama açık bir cevap vermiştir.

2. Müftî, müsteftîye karşı yumuşak ve müsamahakâr davranmalı, sorularına sabretmeli, tahammül etmelidir. Zira onun bu şekilde davranması halinde sevabı çok olan bir fiil işlemiş olacaktır. Ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.s) ashâbına son derece yumuşak davrandığı ve sık sık tekrar eden sorularına karşı sabırla hareket ettiğine dair rivayetler nakledilmiştir.

Nevevî, Hz. Peygamberden rivayet edilen bu tarz hadislerin akabinde onun bu yönünü vurgulayarak, Rasulullah’ın (s.a.s) bu güzel ahlakını müftînin de örnek almasının gerekliliğine değinmiştir.³³⁶ Bahsi geçen rivayetlerden biri Cibril hadisi olarak bilinen Peygamberimiz (s.a.s) ile Cebrail (a.s) arasında geçen meşhur rivayettir.³³⁷ Zira bu hadisten hem soru soranın hem de sorulananın göstereceği üstün edep ve ahlak kuralları istinbât edilmiştir. Bunlardan biri de müftînin soru soran kişiye karşı göstereceği tavırdır. Yani müftî yumuşaklığıyla ve müsamahakâr oluşuyla müsteftînin kendini rahat hissetmesine ve soruları rahatça sorabilmesine yardımcı olacaktır.³³⁸

3. Nevevî, kelâmî bir konuda soru sorulması halinde müftînin tenzîhî bir üslûb kullanması, meselelere çok dalmaması ve teklif alanına girmeyen, Allah’ın sıfatları gibi hususların manalarını Allah’a havale etmesi gerektiğini belirtmiştir.³³⁹ Zira kişinin dini ve uhrevî açıdan kendisini ilgilendirmeyen ve fayda sağlamayan mâlâyânî şeyleri terk etmesi Müslümanlığının güzelliğindendir.³⁴⁰ Aynı şekilde, Allah ve Rasul’ünün yalanlanmayacağı ve insanların anlayacağı düzeyde konuşmak gerekmektedir.³⁴¹

Peygamberimiz (s.a.s) bazen kendisine sorulan, faydası olmayan sorulara çok kızardı. Örneğin Abdullah b. Huzâfe’nin (ö. 35/655-56) “babam kimdir” sorusunu sorması gibi. Zira bu tür soruların hiçbir faydası yoktur. Çünkü babası olarak bilinen adam dışında birine nispet edilse, eline, annesini rezil etmekten başka bir şey

³³⁵ Nevevî, el-Fetâvâ, mesele 34. Daha fazla örnek için şu meselelere bakınız; 46, 59, 63, 73, 84.

³³⁶ Nevevî, Şerhu Müslim, I, s. 160; II, s. 79; VI, s. 156.

³³⁷ Müslim, İman 8.

³³⁸ Nevevî, Şerhu Müslim, I, s. 160; II, s. 79; VI, s. 156; Orhan Çeker, “İftâ ve Bir Fetva Defteri Örneği”, s. 46.

³³⁹ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 495.

³⁴⁰ Tirmizi, Zühd 2317.

³⁴¹ Osmanî, s. 341; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Câmiu’l-Müsnedu’s-Sahîhu’l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâh Sallallahu Aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyâmihî, (Sahîh-i Buhârî), Müessesetu’r-Risâle Nâşirun, Beyrut, 2015, İlim, 49.

geçmeyecektir. Hz. Ömer amelî bir eseri olmayan müteşabih konular peşinde koşan adamı cezalandırmıştır. Aynı şekilde İmam Malik de Allah'ın arşa istiva etme meselesi hakkında sorulunca kızmış ve meseleye iman etmenin vacip keyfiyetinin meçhul, hakkında soru sormanın ise bidat olduğunu söylemiştir.³⁴²

Ayrıca müftînin, iman ve İslâm'ı ilgilendiren lafızlar hakkına fetva verebilmesi için o lafızları sarf eden kişinin ne kastettiğini bilecek kadar o yörenin örfünü bilmesi ve yeteri kadar tecrübe sahibi olması gerekir. O bölgenin insanı olmayan ve lafızların hangi manada kullanıldığını bilmeyen müftînin ise lafızlarla alakalı fetva vermesi caiz değildir.³⁴³

4. Bazen müftî, maslahatın gerektirdiği ölçüde aşırıya kaçabilir, mübalağa edebilir. Bu durumlarda şöyle diyebilir: “Müslümanların icmâ ettikleri husus budur.”, “Bu konuda farklı görüşe sahip kimse bilmiyorum”, “buna muhalefet eden vacibi terk etmiş, doğru olandan sapmış olur.”³⁴⁴ Müftî bunu yaptığı zaman müsteftî buna rağmen aksi bir fiilde bulunmayacak dolayısıyla nehyedilmek istenen şeyden engellenmiş olacaktır.

5. Müftî, en önemli sorulardan başlayarak fetva vermeli ve bir an önce müsteftînin sorusuna cevap vermeye çalışmalıdır. Nevevî, özellikle İman ve İslâm hakkında soru soran ya da İslâm'a girmek için gelen müsteftînin talebine olabildiğince hızlı karşılık verilmesinin vacip olduğunu ve bunda âlimlerin ittifak ettiğini söylemiştir.³⁴⁵ Soru soranlar içinde kadın ya da yolcu olması ve beraber yolculuğa çıktıkları guruptan geri kalacak olmaları durumunda, diğer soru soranların da zarar görmemesi şartıyla kadın ve yolcuların soruları öne alınabilir.³⁴⁶

6. Müftînin, maslahat görmesi durumunda normal şartlarda vermeyeceği bir fetvayı tağlîz yoluna giderek fetva vermesi caizdir. Başka bir deyişle müftî müsteftînin durumunu göz önünde bulundurarak fetva vermek zorundadır. İmam Şâfî'nin tarif ettiği gibi müsteftî bir bakıma hasta, müftî de ona çare arayan doktordur. Nasıl ki doktor reçetesini hazırlarken hastasının halini dikkate alarak hazırlıyor ve ona uygun ilaç ve

³⁴² Yusuf el-Karadâvî, el-Fetva Beyne'l İnzibât ve't-Teseyyüb, Dâru's-Sahve, Kahire, 1988, s. 48.

³⁴³ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 479.

³⁴⁴ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 495.

³⁴⁵ Nevevî, Şerhu Müslim, VI, s. 156.

³⁴⁶ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 115.

tedavi sunuyorsa müftî de müsteftînin halini dikkate alarak ona uygun çözüm sunmaya çalışmalıdır.³⁴⁷ Nevevî konuyu şu misalle açıklamıştır:

Müsteftî, adam öldüren kimsenin tövbesinin kabul edilip edilmeyeceği hakkında sorar da aldığı cevap neticesinde takınacağı tavır tahmin edilebiliyorsa, müsteftînin bu tavır göz önünde bulundurularak cevap verilmelidir. Sözelimi müsteftî, cevabı aldıktan sonra adam öldürmeye gideceği anlaşılırsa ona şöyle denir. “Rivayet edildiğine göre İbn Abbas katilin tövbesinin kabul edilmeyeceğini söylemektedir.” Zira İbn Abbas bir gün otururken yanına biri gelmiş ve “adam öldüren kimsenin tövbesinin kabul edilip edilmeyeceğini” sormuş, İbn Abbas da bu kimsenin tövbesinin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. Aynı soruyu daha sonra başka biri sormuş, İbn Abbas tövbesinin kabul edileceğini söylemiştir. İbn Abbas’ın yanındakiler merak edip neden farklı fetva verdiğini sorunca, ilk soran adamın gözlerinden adam öldürmeye gideceğini anladığını bu sebeple ona tövbesinin kabul edilmeyeceğini söylediğini belirtmiştir. İkincinin ise adam öldürdükten sonra pişman olmuş bir vaziyette gelip sorduğunu dolayısıyla da onu ümitsizliğe düşürmek istemediğini söylemiştir.³⁴⁸

Müftî, İbn Abbas’ın bu görüşüne katılmıyorsa dahi, ondan böyle bir rivayet nakledildiğini söylemekle müsteftînin bu fiilden uzak durmasını sağlayacaktır. Zira müftî bu rivayeti aktarmakla zahiren de olsa İbn Abbas’ın görüşüne katıldığı hissini vermiş olacaktır. Aksi takdirde müsteftî, adam öldürdükten sonra tövbe etme imkânı olduğunu anlarsa bu çirkin işlemi yapabilir.³⁴⁹

Bu noktada “müftî müsteftînin niyetini nasıl anlayabilir ki” şeklinde bir soru sorulabilir. Bu hususta şunlar söylenebilir: Müsteftînin niyetini ve neler yapabileceğini kestirmek elbette güçtür ve kabiliyet ister. Bunun için müftî konuyla alakalı sorular sorarak müsteftînin niyetini ortaya koymaya çalışır. Neticede müsteftî iyi niyetli olursa müftî de ona yardımcı olmak için gereken çabayı gösterecektir. Ancak müsteftî samimi olmayıp kötü maksatlı biri olup müftî bunu anlarsa ona fırsat vermez ve nasihatını da yaparak gönderir.³⁵⁰

7. Nevevî, Ebû'l-Kasım es-Saymerî'den naklen, başkalarına zarar verecek bir durum olmaması şartıyla müftînin, müsteftîye yol gösterebileceğini ve ona rehberlik

³⁴⁷ Atar, “Fetva”, s. 493.

³⁴⁸ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 102-103.

³⁴⁹ Nevevî, Şerhu Müslim, XI, s. 174.

³⁵⁰ Çeker, “İftâ ve Bir Fetva Defteri Örneği”, s. 37.

edebileceğini söylemiştir. Mesela hanımına bir ay boyunca infak etmemek üzere yemin eden birine şöyle denilebilir: “karına mehrinden ya da borç verebilirsin” Yine rivayet edildiğine göre bir adam İmam Ebû Hanife’ye (r.a) gelerek “Kefâret ödemedi ve günahkâr da olmadan bir ramazan günü eşimle beraber olmak için yemin ettim.” demiş. Ebû Hanife de (r.a) “eşinle yolculuğa çıkın” cevabını vermiştir.³⁵¹ Zira yolculuk halinde oruç bu kimselere farz olmayacaktır. Böylece adam hem yemin edip yeminini tutmadığı için günahkâr olmayacak hem de kefâret ödemekten kurtulacaktır.

8. Müftî, kendinden daha düşük seviyedekilerle ya da öğrencileriyle bile olsa ehil olmaları durumunda, soruyu konuşmalı ve istişare ederek çözmeye çalışmalıdır. Ancak gizli kalması gereken ya da ortaya çıkması iyi neticelenmeyecek sonuçlara yol açacaksa başkalarıyla konuşmamalıdır.³⁵²

Bu noktada müftînin sâdık ve güvenilir biri olması gerektiğine dikkat çekmekte yarar vardır. Zira müsteftî cevabını alabilmek için meseleyi açıkça izah edecek ve normal zamanlarda anlatmaması gereken mahrem konular gibi bazı şeyleri anlatmak zorunda kalacaktır. İşte burada müftîye düşen görevi, duyduğu bu haberleri yaymaması ve sağa sola anlatmadan -varsa- ayıpları gizlemesidir. Zira müftî bunun aksini yaparsa toplumun ona olan güvenini sarsar ve toplum ondan uzaklaşır. Dolayısıyla müftî vazifesini yapamaz bir konuma gelerek görev dışı kalmış olacaktır.³⁵³ Hâlbuki onun vazifesi şer’i hükümleri insanlara bildirmek, onların dini ve hukukî alanlardaki sorunlarına çözüm üretmek ve sorunlarını ortadan kaldırmaktır.³⁵⁴

Müftînin istişare yapmasından maksat Kur’ân-ı Kerim’de istişareyi emreden ayetlere imtisal etmektir.³⁵⁵ Zira bu emre muhatap olan Peygamberimiz de (s.a.s) ashabıyla istişare etmiş onların fikrini sormuştur. Onun vefatından sonra aynı şeyi Hz. Ebûbekir (ö. 13/634) ardından da Hz. Ömer (ö. 23/644) yaptı. Endülüs’te on altı üyeden oluşan fakîh danışma meclisiyle devam eden uygulamanın benzerini, bugün bazı İslâm ülkelerinde ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu’nun vazifeleri arasında görmek mümkündür.³⁵⁶

³⁵¹ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 489; Nevevî, Şerhu Müslim, VI, s. 25.

³⁵² Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 106; Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 485.

³⁵³ Çeker, “İftâ ve Bir Fetva Defteri Örneği”, s. 45.

³⁵⁴ Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, s. 31.

³⁵⁵ Âl-i İmrân: 3/159; eş-Şûra 42/38.

³⁵⁶ Atar, “Fetva”, s. 493.

9. Müftî sadece hakkında soru sorulduğu meseleyi açıklar, müsteftînin değinmediği konular içinse açıklamada bulunmaz, şayet açıklama yapacak olsa da “mesele böyle ise cevap şu şekildedir, şöyle ise bu şekildedir” diyerek yapar. Ayrıca müsteftînin yararına olacağını düşündüğü ve onun değinmediği bir ziyade varsa onu cevaba eklemesi de müstehaptır.³⁵⁷

Nevevî, bu hükme varırken şu hadisleri ve benzerlerini esas kabul etmiştir: “*Bir adam, Rasûlullah’a (s.a.s) biz deniz yolculuğu yaparız ve beraberimizde az su bulundururuz o suyla abdest alırsak içme suyumuz kalmayacak ve susuz kalacağız bu durumda deniz suyundan abdest alabilir miyiz? diye sordu. Rasûlullah (s.a.s), denizin suyu temiz, ölüsü de helaldir*” buyurdular.³⁵⁸ Bu hadiste Rasûlullah (s.a.s) deniz suyundan sorulduğu halde o, hem suyunun temiz olduğunu hem de ölüsünün helal olduğu beyan etmiştir. Zira denize açılan kimse birtakım zorluklarla karşılaşabileceği gibi yiyecek sıkıntısı da çekebilir. Bu sebeple Peygamberimiz (s.a.s) deniz yiyeceklerinin hükmü hakkında sahabeye bilgi vermiştir.³⁵⁹

Nevevî’nin bu konu bağlamında istidlalde bulunduğu hadislerden bir diğeri de şudur: Bir adam mescide girerek namaz kıldıktan sonra Hz. Peygamberin yanına gelip selam vermiştir. Rasulullah (s.a.s) selamını aldıktan sonra “*dön namazını kıl, zira sen namaz kılmadın*” buyurmuştur. Adam namaz kılarak tekrar gelmiş ancak yine aynı şeyle karşılaşmıştır. Olay üç defa tekrar edince adam “*Ya Rasulallah (s.a.s) seni hak ile gönderen Allah’a yemin ederim ki ben bundan iyisini bilmiyorum, bana öğret*” demiştir.³⁶⁰

Rasulullah (s.a.s) bu adama önce abdesti ve kible gibi namazın birtakım şartlarını sonra da namazı öğretmiştir. Adam sadece namazı sorduğu halde Rasulullah (s.a.s) namazın sıhhat şartlarını da öğretmiştir.³⁶¹ Çünkü namaz açıkta kılındığı halde kılmayı öğrenememiş kimsenin, abdest gibi daha kapalı ortamlarda yapılan namazın sıhhat şartlarını da bilmeme ihtimali bulunmaktadır.

³⁵⁷ Nevevî, el-İcâz fî Şerhi Süneni Ebî Dâvûd es-Sicistânî, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Selmân, Dâru’l-Eseriyye, Ummân, 2007, s. 352; Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 481.

³⁵⁸ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, el-Câmiu’l-Muhtasar mine’s-Süneni ‘an Rasûlillâh Sallallahu Aleyhi ve Sellem ve Ma’rifeti’s-Sahîh ve’l-Malul ve ma Aleyhi’l-Amel, Müessesetu’r-Risâle Nâşirun, Beyrut, 2011, Tahâret 69.

³⁵⁹ el-Hattâbî, Meâlimu’s-Sünen, I, s. 43; Nevevî, Şerhu Müslim XIII, s. 169.

³⁶⁰ Müslim, Kitâbu’l-Salât, 46; Buhârî, İsti’zân 18.

³⁶¹ Müslim, Kitâbu’l-Salât, 46; Buhârî, İsti’zân 18.

Nevevî, Rasulullah'ın (s.a.s) bu davranışından müftînin gerek görmesi durumunda müsteftînin sormadığı ancak bilmesinde yarar olacak şeyleri de öğretmesinin müstehap olduğu sonucunu çıkarmıştır.³⁶²

Bu hususla alakalı Nevevî'nin Fetâvâ'sında misaller bulmak mümkündür. Nevevî, “Beyaz sakalı kınamanın hükmü nedir” tarzında gelen bir soruda, kadın-erkek ayırımına gitmiş hatta erkeğin cihatta olup olmaması halini de zikretmiştir. Ardından kınanın rengine göre de bir tafsilatta bulunmuş ve meselenin sonunda konuyla alakalı bir hadis zikrederek cevap vermiştir. Nevevî, soruda, mutlak boyama/kınalama sorulduğu halde o ihtiyaca binaen gerekli ayırımı ve tafsilatı yapmış, meseleyi böylece izaha kavuşturmuştur.³⁶³

10. Fetvanın sorunu ortadan kaldıracak nitelikte olması gerekmektedir. Zira müsteftînin fetva sormaktan maksadı, amel edeceği hükmü bilmesi olunca müftînin de cevabı bu isteği karşılayacak nitelikte olmalıdır. Dolayısıyla müftînin “bu mesele ihtilafıdır”, “iki görüş var”, “iki farklı rivayet var” gibi cevap addedilmeyecek sözlerle yetinmemesi ve amel edilmeye elverişli olan görüşü bildirmesi gerekir. Şayet kendisi de bilmiyorsa cevabı buluncaya kadar beklemeli, cevabı bulamaması durumunda fetva vermemelidir. Ayrıca müftî, müsteftînin dilinden anlamıyorsa güvenilir bir tercümandan yardım alması yeterlidir.³⁶⁴

Nevevî'nin çoğu eserinde “şu konuda iki görüş var”, “iki görüş var” şeklinde ifadelerle karşılaşmak mümkündür. Ancak o meseleyi öylece bırakmayıp râcih görüşü ya da sahih rivayeti belirtmektedir.³⁶⁵

11. Müsteftînin, müftîye karşı son derece edepli olması ve ona saygılı davranması da icap etmektedir. Yüzüne karşı ellerini oynatmaması, nereleri ezbere bildiğini sormaması ve cevabını aldığı anda da “ben de böyle düşünmüştüm”, “başka bir müftî bana şöyle dedi”, “cevabın şu şekilde ise yaz değilse yazma” gibi cevaplar vermemesi gerekmektedir. Müsteftî, müftî ayaktayken veya müsait değilken soru sormamaya da dikkat etmelidir.³⁶⁶

³⁶² Nevevî, Şerhu Müslim, IV, s. 108.

³⁶³ Nevevî, el-Fetâvâ, mesele 15.

³⁶⁴ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 480- 481; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 113; VIII, s. 282.

³⁶⁵ Örnek için bakınız; Nevevî, el-Fetâvâ, mesele 232; Nevevî, Minhâcü't-Tâlibîn, s. 25, 41, 126, 232.

³⁶⁶ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 485.

2.2.5.1. Yazılı Fetvaya Dair Genel Bazı Hususlar

İslâm'ın ilk dönemlerinde şer'i bir meselenin hükmünü sorma ve cevabını alma ameliyesi çoğu kez sözlü olarak gerçekleşiyordu. Yazılı soru-cevap ise nadir olarak karşılaşılan bir durumdu. Hicri II. asırdan sonra icihad neticesinde ortaya konmuş fetvalar yazılmaya başlandı. III. asırdan sonra iftâ makamının kurum haline dönüşmesiyle artık yazılı fetva geleneği daha sık görülmeye başlanmıştır.³⁶⁷ Bu yeni gelişmeyle beraber sözlü genel fetvalarda dikkat edilecek hususların yanında ek olarak yazılı fetvalarda dikkat edilecek özel hususlar gündeme gelmeye başlamıştır. Yazılı fetvaya dair özel hususlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Yazılı fetvalarda dikkat edilmesi gereken hususların başında, yazının okunaklı ve anlaşılır olması gelmektedir.³⁶⁸ Fetvanın elle yazıldığı ve kırtasiye malzemesine zor şartlarda ulaşılabilirdiği bir dönemde yazının okunaklı olması büyük bir önem arz etmekteydi. Teknolojinin gelişmesi ve imkânların artmasına bağlı olarak yazının okunaklı olması nispeten önemini yitirdiği söylenebilirse de lafız ve mana açısından açık, net ve anlaşılır olması bütün zamanlar için geçerli bir kuraldır.

Müftî gelen soruyu cevaplarken müsteftî yanında değilse soruyu detaylandırarak, beyan etmeye ve tamamını kuşatmaya çalışır. Şayet müftî gelen soruyu anlamaz ve soruyu soran mevcut değilse, bu durumda Saymerî müftînin “Cevap verebilmemiz için daha fazla açıklama yapılsın” ya da “soru anlaşılamamıştır” yazar derken, bazı âlimlerden naklen de hiçbir şey yazmaz, öylece bırakır demiştir. Bazı âlimler de müftînin “soruyu soran gelsin de onunla konuşalım” yazabileceğini belirtmiştir.³⁶⁹

2. Nevevî, müftînin fetvanın başında dua etmesi gerektiğini söylemiş, İmam Mâlik (ö. 179/795)³⁷⁰ ve Mekhul'un (ö. 112/730)³⁷¹ fetvanın başında “lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” (لا حول و لا قوة إلا بالله) yazdıklarını nakletmiştir. Ayrıca istiâze, besmele, hamdele, salvele yazdıktan sonra “Rabbim göğsüme genişlik ver” (رَبِّ اشْرَحْ لِي)

³⁶⁷ Atar, “Fetva”, s. 494.

³⁶⁸ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 485.

³⁶⁹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 481, 492.

³⁷⁰ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesut el-Begavî eş-Şâfiî, Şerhu's-Sünne, thk. Şuayb Arnâvut-Muhammed Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebetu'l- İslâmiyye, Dimâşk-Beyrut, 1983, I, s. 306; Zehebî, Târihu'l-İslâm, IV, s. 719.

³⁷¹ Ali el-Kârî, Mirkâtu'l-Miftâh, I, s. 298; Ali el-Kârî, Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe, thk. Halil Muhyeddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnân, 1985, I, s. 181.

والله ” (وَاللّٰهُ اَعْلَمُ), Fetvanın sonuna da “ve billâhi’t-tevfik” (وَبِاللّٰهِ التَّوْفِيقِ), “vallâhu a’lem” (وَاللّٰهُ اَعْلَمُ)³⁷²; Fetvanın sonuna da “ve billâhi’t-tevfik” (وَبِاللّٰهِ التَّوْفِيقِ), “vallâhu a’lem” (وَاللّٰهُ اَعْلَمُ)³⁷³ yazmanın da hoş görüldüğünü belirtmiştir.³⁷³

Fetvanın sonuna Allah daha iyi bilir ve benzeri duaları yazdıktan sonra da kendisiyle tanındığı ismini-soy ismini yazarak sonuna da isteğine bağlı olarak eş-Şâfiî ya da el-Hanefî şeklinde nispesini ekleyebilir.³⁷⁴

Fetvanın sultana yazılması halinde sonuna “Allah ıslah etsin” (أَصْلَحْهُ اللهُ), “Allah doğruya iletsin” (سَدَّدْهُ اللهُ) v.b. dualar yapabilir. Ancak “Allah saltanatını uzun kılsın” (أَطَالَ اللهُ بَقَاءَهُ) şeklinde duadan kaçınmalıdır. Zira önceki âlimlerin bu yönde dua ettiğine dair bir şey nakledilmemiş³⁷⁵ ve bu tarz dua mekruh görülmüştür.³⁷⁶

3. Soru basit olsa da müftî, soruyu kelime kelime okumalı, soru kısmına dikkat etmeli ve zor soruları araştırır gibi araştırmalıdır.³⁷⁷ Okuyamadığı bir yer olursa fetva isteyen kişiye okuyamadığı yeri sormalı, kâğıtta boş yerler varsa oraları çizmeli ve suistimale açık kapı bırakmamalıdır.³⁷⁸

Konuyla ilgili olarak, Şâfiî müctehid ve kadılarından Ebû Hâmid Ahmed b. Bişr el-Merverrûzî’nin (ö. 362/973) başından geçen şöyle bir olay aktarılmaktadır: Adamın biri Merverrûzî’ye “Adamın biri ölür ve geriye bir kız çocuğu, ana bir kız kardeş ve amca oğlu bırakırsa bunların her birinin mirastan alacağı pay ne olur.” Şeklinde bir yazı yazıp göndermiştir. Ancak bunu yazarken ana bir kız kardeş ile amca oğlu arasına bir kelime sığacak kadar boşluk bırakmıştır. Merverrûzî malın yarısını kız çocuğunun kalanını ise amca oğlunun alacağını yazıp geri gönderdikten sonra soruyu soran adam daha önce bıraktığı bu boşluğa “baba” kelimesi ekleyerek Merverrûzî’nin meseleyi bilemediği iftirasını atarak ona kara çalmıştır.³⁷⁹ Zira ilgili meseleye “baba” eklenince mirastan alınacak pay değişeceğinden Merverrûzî’nin meseleyi yanlış çözdüğü izlenimi uyandırılmış olacaktır. Bu nedenle müftî bu tür aldatmaca ve kandırmacalara karşı dikkatli olmalıdır.

³⁷² Taha 20/25.

³⁷³ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 486-487; Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 113.

³⁷⁴ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 487-488; Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 114.

³⁷⁵ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 488; Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 113.

³⁷⁶ Nevevî, el-Ezkâr, s. 586.

³⁷⁷ Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 106.

³⁷⁸ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 485; Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 106.

³⁷⁹ İbnü’s-Salâh Osman b. Abdurrahman, Edebu’l-Müftî ve’l-Müsteftî thk. Muvaffak Abdullah Abdulkadir, Mektebetü’l Ulûmi ve’l-Hikem, Medine, 2002, I, s. 138.

4. Müftînin vereceği cevap, fetva isteyen kimsenin hoşuna gitmeyip, kendi kâğıdına yazdırmak istemezse müftî, fetvayı şifahen verir, müsteftîyi razı etme yolunu seçip, onun istediğini yapmamalıdır. Nevevî, müsteftîyi razı etme yollarından biri olarak fetvada müsteftînin lehine olan şeyleri yazıp, aleyhine olan şeyleri terk etmesi olduğunu söylemiştir.³⁸⁰ Bu sebeple müftî böyle bir tutuma asla girmemelidir. Zira fetva Allah'ın mesajını kullarına iletmeğidir. Müftî bu mesajı iletirken yalnızca Allah'tan korkmalı, onun dışında hiç kimseden hiçbir surette çekinmemeli ve kınayıcıların kınamasından da endişe etmemelidir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de yalnızca Allah'tan korkmak, üzerimizde gözetici olduğunu hatırlamak ve onun yolunda kınanmaktan çekinmemek güzel vasıflardan sayılmış ve bu hasletlere vurgu yapılmıştır.³⁸¹

5. Müftînin cevabını yazacağı kâğıda, fetva vermeye ehil başka bir müftî önceden cevap yazmış, kendisi de ona muvafık cevap verecekse “Bu cevap doğrudur, ben de böyle düşünüyorum” ya da “Benim de fikrim aynen bu yöndedir” tarzında yazabileceği gibi o ibareden daha kısa bir cevap da verebilir.³⁸² Kendisinden önceki fetvaya ehil değilse aynı kâğıda cevabını yazmaz.³⁸³ Kendisinden önceki müftî tanımadığı biriye onun kim olduğunu araştırır, yine tanıyamazsa, ehil olmaması ihtimaline binaen onunla aynı kâğıtta cevap vermekten imtina etmelidir.³⁸⁴

6. Nevevî'nin aktardığına göre, Hatîp el-Bağdâdî ve Saymerî “müftîye, es-Salâtu'l-vustâ (الصلوة الوسطى)³⁸⁵ ve el-Kur' (القرء)³⁸⁶ gibi ahkâm ayetleriyle alakalı bir soru sorulursa cevap vermeli, ancak el-Kıtmîr (القطمير)³⁸⁷ ve el-Ğislîn (الغسلين)³⁸⁸ gibi ahkâm ayetleriyle alakalı olmayan soruları tefsir ehline yönlendirmelidir. Ancak sözlü cevap da verebilir” demektedirler.³⁸⁹ Nevevî onların sözlerini naklettikten sonra müftînin fakih ve işin ehli olması halinde ahkâm ayetlerine de cevap verebileceğini zira ahkâm ayetleri ile diğer ayetler arasında bir fark olmadığını belirtmiştir.³⁹⁰

³⁸⁰ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 489; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 115.

³⁸¹ Âl-i İmrân: 3/ 175; Nisâ 4/1; Maide 5/7, 54; Ahzâb 33/39

³⁸² Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 491.

³⁸³ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 106.

³⁸⁴ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 116.

³⁸⁵ Bakara: 2/238.

³⁸⁶ Bakara: 2/228.

³⁸⁷ Fâtır: 35/13.

³⁸⁸ Hakka: 69/36.

³⁸⁹ Hatîp el-Bağdâdî, II, s. 401-402.

³⁹⁰ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 496.

7. Nevevî, müftînin “Bizim görüşümüz budur”, “bizim verdiğimiz fetva bu yöndedir” “Mezhebimiz (vardığımız netice) budur” şeklinde ifadeler kullanmasında bir beis olmadığını çünkü o kişinin bu işe ehil olduğunu söylemiştir.³⁹¹

2.2.6. Fâsık, Mestur, Ehl-i Bidat, Hâricî ve Rafızî’nin Fetvası

Fâsık, sözlükte, “hurma ve benzeri şeyler için kabuğunu yırtıp çıkmak; belirli bir sınırı aşmak”³⁹² anlamına gelen fîsk ya da fûsûk kelimelerinden türemiş bir sıfattır. Terim anlamında âlimlerin farklı tanımları bulunmakla beraber “haktan sapan, Allah’ın emirlerine boyun eğmeyen âsi mümin ya da kâfir” diye tanımlanabilir.³⁹³

Nevevî de Fusûk kelimesinin Arap dilinde “hurûç” (çıkış, sapma, ayrılma) manasına geldiğini, “fasık adam” denildiğinde ise Allah’ın emir ve itaatinden çıkan, uzaklaşan, ayrılan anlamında kullanıldığını belirtmiştir.³⁹⁴

Fasık ve bidatı sebebiyle tekfir edilmeyen bidat sahibi kimsenin arkasında namaz kılmak kerahatle beraber sahihtir.³⁹⁵ Fasık’ın fetvasına gelince Nevevî, fâsık kimsenin fetvasının kabul edilmeyeceği konusunda âlimlerin ittifakı olduğunu söylemiş ve Hatîp el-Bağdâdî’den³⁹⁶ bu konuda icmâ olduğunu nakletmiştir. Fasık kimsenin fetvasının kabul edilmemesiyle birlikte kendisini ilgilendiren bir mesele ortaya çıktığında kendi fetvasıyla amel etmesi vacip olur.³⁹⁷

Mestur ise zahiren âdil olduğu kabul edilen ancak iç adaleti bilinmeyen kimselere denir.³⁹⁸ Nevevî, bu tür kimselerin fetvası konusunda da iki görüş olduğunu ifade ettikten sonra en sahih olan görüşün bu tür kimselerin fetvasının kabul edilmesi yönünde olduğunu belirtmiştir. Çünkü bir kimsenin iç adaletinin anlaşılması çok zor bir durumdur. Dolayısıyla dış adaletiyle iktifa edilmiştir. İkinci görüş ise şehadetinin kabul edilmediği gibi, fetvasının da kabul edilmeyeceğidir.³⁹⁹

³⁹¹ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 487; Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 114.

³⁹² İbn Manzûr, X, s. 308.

³⁹³ İbn Manzûr, X, s. 308; Yusuf Şevki Yavuz, “Fâsık” DİA, İstanbul, 1995, XII, s. 202.

³⁹⁴ Nevevî, Şerhu Müslim VIII, s. 114; İbn Manzûr, X, s. 308.

³⁹⁵ Nevevî, el-Mecmû’, V, s. 248.

³⁹⁶ Hatîp el-Bağdâdî, II, s. 330.

³⁹⁷ Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, II, s. 346; XI, s. 99; Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 469-470.

³⁹⁸ Nevevî, Şerhu Müslim, I, s. 28; Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 103.

³⁹⁹ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 470; Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 103.

Nevevî'nin Saymerî'den naklettiğine göre Hâricî'lerin ve bidatı sebebiyle kâfir ya da fasık addedilmeyen bidat sahiplerinin fetvası sahihtir.⁴⁰⁰ Hatîp el-Bağdâdî de benzerini zikrettikten sonra sahabeye ve selef-i salihine söven Râfızî'lerin fetvasının kabul edilmeyeceğini ve sözlerinin geçersiz olduğunu belirtmiştir.⁴⁰¹

2.3. NEVEVÎ'YE GÖRE MÜSTEFTÎNİN DURUMU

Bilindiği gibi fetva olayında etkin rol oynayan taraflar müftî ve müsteftîdir. Müsteftînin yapması gereken ilk şey sorusunu sormak üzere yetkin bir müftîyi bulması ve sorusunu ona sormasıdır. Ancak bazen müsteftî aynı olayla birkaç kez karşılaşabilmekte ya da bulunduğu bölgede birden fazla müftî bulunabilmektedir. Bu bölümde müftînin bu durumlarda ne yapması gerektiği üzerinde duracağız.

2.3.1. Müsteftînin Ehliyet Sahibi Müftî Araması

Müsteftîyi ilgilendiren meselelerin başında müsteftînin ehliyet sahibi âlim bir müftîyi araması ve sorusuna ona sorması gelmektedir. Zira ilimde mahir olduğu bilinen kimseler dışındakilerden fetva kabul edilmez.⁴⁰² Ancak müsteftî soruları bizzat kendisi gidip sorabileceği gibi, emin, sadık ve güvenilir birini de gönderip fetva isteyebilir.⁴⁰³

Müsteftînin fetva talebinde bulunduğu müftî, fetva vermeye ehil biri olarak meşhur olmuşsa, Nevevî'nin sahih görüş olarak aktardığına göre, onun bu şöhreti fetva vermeye ehil olduğunun kanıtı olarak kabul edilmektedir. Ancak kendini ilme nispet eden ve ilim adamı olduğunu söyleyen kimselerin sadece bu sözlerine güvenerek onlardan fetva sorulması caiz değildir. Müftînin fetva vermeye ehil olduğunu sadece adalet sahibi birinin haber vermesi de yeterli görülmüştür. Ancak bu haberi verenin de âlim ile âlim olmayanı ayırt edecek kadar bir ilme ve basirete sahip olması

⁴⁰⁰ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 470; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 109.

⁴⁰¹ Hatîp el-Bağdâdî, II, s. 333.

⁴⁰² Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şîrâzî, el-Mühezzeb fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., trs, II, s. 317.

⁴⁰³ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 501.

gerekmektedir. Yoksa adil de olsa sıradan bir kimsenin müftî için ehil olduğu yönünde bir haber vermesi ihtiyatla karşılanmalıdır.⁴⁰⁴

2.3.2. Birden Fazla Müftînin Olduğu Yerde Müsteftînin Durumu

Nevevî, iki veya daha fazla müftînin olduğu bir yerde, müsteftînin sorusunu sormak için hangi müftîye soracağı meselesinde iki görüşün olduğunu nakletmiştir. Birinci görüş, hangisinin daha âlim ve güvenilir olduğunu araştırmaya gerek duymadan dilediği müftîye sorabileceği yönündedir. Çünkü hem müftîlerin hepsi bu işe ehil kabul edilmekte hem de müsteftî avamdan olduğu için hangi müftînin daha âlim olduğu konusunda ictihad etmesi talep edilemeyeceği gibi araştırıp sorması da gerekmeyecektir. Ayrıca sahabe döneminde sahabîler arasındaki fazilet açıkça ortada olmasına rağmen müsteftî dilediği sahabîye fetva sorabiliyordu. İkinci görüş ise müsteftînin daha âlim ve güvenilir olan müftîye sorması gerektiği yönündedir. Çünkü müsteftî daha âlim ve faziletli olanını araştırıp, soruşturabilir. Nevevî iki görüşü de naklettikten sonra zahir olan görüşün birincisi yani dilediği müftîye sorabileceği görüşünün olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁵

İbnü's-Salâh da birinci görüşün sahih olduğunu söyledikten sonra, bir mesele hakkında bulunan iki delilden veya iki rivayetten daha sağlam olanı tercih edildiği gibi iki müftînin olduğu yerde de en güvenilir olanının bilinmesi halinde güvenilir olanının tercih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İki müftî de âlim ise daha takvalı olanı tercih edilirken ikisinin takva sahibi olması durumunda da daha âlim olanına fetva sorulmalıdır. Müftîlerin biri âlim diğeri ise takva sahibiye âlim olanı takdim edilmelidir.⁴⁰⁶

2.3.3. Farklı Fetvalar Karşısında Müsteftînin Durumu

İki farklı fetva karşısında müsteftînin durumu, bir önceki başlıkta ele aldığımız, birden fazla müftînin olduğu yerde söz konusu ihtilafa binanen farklılık göstermektedir.

⁴⁰⁴ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 497; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 103.

⁴⁰⁵ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 104; Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 497-498.

⁴⁰⁶ İbnü's-Salâh, Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî, I, s. 160.

Yani şayet müsteftîye (birinci görüş yani) daha âlim ve güvenilir müftîyi arayıp bulmasını ve fetvasını ona sormasını şart koşarsak, bu şartlara uygun müftînin fetvasını duyduğunda fetvayı almak zorunda kalacaktır. Ancak (ikinci görüş olan) zahir görüşe göre müsteftî muhayyer olup, sorusunu istediği müftîye sorabiliyordu.⁴⁰⁷

Dolayısıyla ikinci görüşe binaen, müsteftînin muhayyer bırakılması ve iki müftînin verdiği fetvanın farklılık arz edip müsteftîde bir karışıklığa yol açması halinde, müsteftînin ne yapması gerektiği ile alakalı Şâfiî âlimlerden beş farklı görüş nakledilmiştir. Bu beş görüş şunlardır:

1. Müsteftî, bu görüşler içinde en zor olanını tercih eder.
2. Müsteftî, görüşler içinde en kolayına gelenini tercih eder.
3. Müsteftî, hangi görüşün daha evlâ olduğunu araştırır, daha âlim ve takva sahibi olan müftînin fetvasını alır.
4. Müsteftî, bir müftîye daha sorar, hangi müftîye muvafakat etmişse onu alır.
5. Müsteftî muhayyerdur, dilediği müftînin fetvasını alabilir.⁴⁰⁸

Nevevî, bu görüşleri naklettikten sonra en zahir olan görüşün, “müsteftînin bu konuda muhayyer olduğunu belirten görüş” olduğu söylemiştir. Çünkü müsteftî, ictihad ehlinde olmadığı için, onun yapması gereken şey, fetvasını işin ehline sormasıydı, bunu da yaptığına göre aldığı cevaplardan istediğiyle amel edebilmektedir.⁴⁰⁹

İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî (ö. 790/1388) ise müftînin iki farklı rivayet karşısında ictihad veya tercih yapmadan ne iki rivayetle birden ne de dilediğiyle fetva vereceği gibi, müsteftînin de iki farklı fetva karşısında ictihad veya tercih yapmadan⁴¹⁰ ne iki görüşle birden ne de dilediğiyle amel edeceğini söylemiştir. Şâtıbî ayrıca müsteftînin, iki görüş arasında muhayyer olduğunu söyleyenlere de itiraz ederek bu anlayışın doğru olmadığını şu iki gerekçeyle savunmuştur:

Birincisi, müsteftînin, iki fetva karşısında tercih veya ictihad yapmadan dilediğini almakta muhayyer olduğunu kabul etmek, müftînin iki rivayet karşısında tercih veya ictihad yapmadan, dilediğini almakta muhayyer olduğunu kabul etmekle eş değerdir ki bu da caiz değildir.

⁴⁰⁷ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 105.

⁴⁰⁸ İbnü's-Salâh, Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî, I, s. 164.

⁴⁰⁹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 500.

⁴¹⁰ Burada talep edilen tercih işleminin, müsteftînin bu sığata haiz olması şartıyla ilişkili olsa gerek. Zira bu tercih yapma ehliyeti olmayan birinden tercih yapmasını beklemek, müctehid olmayan birinden ictihad yapmasını beklemekle eş değerdir ki bu da caiz değildir.

İkincisi, şeriatın asıl maksadı insanları heva ve heveslerine uymaktan alıkoymasıdır. Dolayısıyla, müsteftîyi, dilediği mezhepten kendisine en hoş geleni almakta serbest bırakmak bu aslı iptal ve nakzedecektir.⁴¹¹

Kanaatimizce Şâtıbî'nin bu itirazlarına cevap vermek pek de zor değildir. Çünkü birinci gerekçesinde öne sürdüğü müsteftînin iki fetva karşısında muhayyer bırakılması ile müftînin iki rivayet karşısında muhayyer bırakılması bizce aynı şey değildir. Zira müsteftînin aldığı her bir fetva ile amel eden bir taife ya da mezhep mevcuttur ancak rivayetlerde bu, söz konusu olmayabilir. İkinci gerekçe olarak sürülen heva ve hevese uymak da söz konusu değildir. Zira müsteftîye düşen görev, sorusunu yetkin bir müftîye sormasıydı,⁴¹² sorusunu sorduktan sonra ise yapması gereken onunla amel etmesidir. Bu durumda da heva ve hevesine göre değil müftînin vermiş olduğu fetvaya göre amel etmiş olacaktır.

2.3.4. Müsteftînin Aynı Olayla Tekrar Karşılaşması Durumu

Müsteftî, bir mesele hakkında fetva aldıktan sonra, tekrar aynı olayla karşılaşması durumunda, şayet müsteftî daha önce aldığı fetvanın nas ya da icmâ'ya dayandığını biliyorsa tekrar sorması gerekmez. Ancak kıyas ya da içtihada dayanması durumunda tekrar müftîye sorup sormaması gerektiği noktasında iki görüş bulunduğunu ifade eden Nevevî, “en sahih olan görüşe göre tekrar sorması gerekir” demiştir. İkinci görüş ise tekrar sormasının gerekmediği ve önceki fetvanın devam ettiği yönündedir.⁴¹³

Nevevî, müsteftînin aynı olayla ikinci kez karşılaşması halinde yapması gereken şeyi Ravzâtü't-Tâlibîn isimli eserinde yukarıda zikrettiğimiz şekilde açıklamıştır. Ancak el-Mecmû' isimli eserinde ise hükmün dayandığı kaynaklar ayırımına gitmeden mesele hakkında iki görüş bulunduğunu söylemiştir. Birinci görüş, hükmün değişmiş olabileceği ihtimaline binaen tekrar sorması gerektiğidir. İkinci ve Nevevî'nin en sahih

⁴¹¹ İbrâhim b. Musa el-Gırnâtî eş-Şâtıbî, el-Muvâfakât, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Selmân, Dâr İbn Affân, y.y., 1997, V, s. 76-77.

⁴¹² Ebû'l-Feyzi Muhammed Fıkhî el-Aynî el-Hanefî, Risâletun fî Edebi'l Müftî, thk. Osman Şahin, Neşriyât Vakfı'd-Diyaneti't-Türkiye - Dâr İbn Hazm, İstanbul-Beyrut, 2018, s. 69.

⁴¹³ Nevevî, Ravzâtü't-Tâlibîn, XI, s. 104-105.

dediği görüş ise mesele hakkında ilk aldığı hükmün devam ettiği, dolayısıyla da tekrar meseleyi sorması gerekmediği yönündedir.⁴¹⁴

2.3.5. Müsteftînin Delil Sorması

Nevevî, aldığı fetvanın delili konusunda müsteftîye kapalı kalan yönler olması halinde müftîden açıklama talebinde bulunmasının caiz olacağını söylemiştir. Ancak müsteftî edep dışı ve müftînin hoş karşılamayacağı bir şey yapmadığından emin olmalıdır.⁴¹⁵

Peygamberimiz (s.a.s) sadaka hakkında ashâbıyla konuştuğu bir mecliste bir kimsenin ailesiyle olan cinsi münasebetinin bile sadaka olduğunu ifade etmiş ancak bazı sahabîler buna tam manasıyla anlam veremediğinden “*Ya Rasûlallah! Birimiz şehvetini tatmin ederse yine ecre mi nail olur?*” diye sordular. Rasulullah (s.a.s) onlara, bir kimsenin şehvetini haram yoldan tatmin etmesinin günah olduğu gibi helal yolla tatmin etmesinin de sevap olduğunu beyan etmiştir.⁴¹⁶

Nevevî, sahabîlerin burada yaptığı bu fiilden hareketle müsteftînin anlayamadığı meselenin delilini sormasının caiz olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu hadisten kıyasın da caiz olduğunun çıkarılabileceğini ve Zâhiri’ler hariç âlimlerin tamamının kıyası delil olarak kabul ettiklerini belirtmiştir.⁴¹⁷ Nevevî, müsteftînin delil sormasını caiz kabul etmekle beraber bunu aynı mecliste yapmamasını edebe daha uygun görmektedir.⁴¹⁸

Müftînin, Kur’ân ve Sünnetten olması halinde delili zikretmesinde sakınca olmadığını söyleyen Nevevî⁴¹⁹ açık ve anlaşılır bir nas olması halinde delili cevaba eklemesinin müstehap olduğunu belirtmiştir.⁴²⁰

Yusuf el-Karadâvî fetvada hükümle beraber hikmetinin ve gerekçesinin de zikredilmesini Kur’ân ve Sünnetin üslûbuna uygun görmektedir. Mesela namaz ayeti namazın fuhşiyata engel olduğunu söyler, oruç ayeti “...sakınasınız diye” şeklinde

⁴¹⁴ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 501.

⁴¹⁵ Nevevî, Şerhu Müslim, I, s. 196; VII, s. 92-93.

⁴¹⁶ Müslim, Kitâbu’z-Zekât 53.

⁴¹⁷ Nevevî, Şerhu Müslim, I, s. 196; VII, s. 92-93.

⁴¹⁸ Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 106.

⁴¹⁹ Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 106; Nevevî, Şerhu Müslim, VII, s. 93.

⁴²⁰ Nevevî, Şerhu Müslim, VIII, s. 27.

gerekçelendirir.⁴²¹ Ayrıca içki ve kumarı yasaklayan ayetler⁴²², “şeytanın Müslümanlar arasında kin ve düşmanlığı arttırmak istemesi ve Allah’ı anmaktan alıkoymak istemesi” gerekçesiyle birlikte zikredilmiştir.⁴²³

Saymerî müftînin avamdan birine fetva vermesi durumunda delili zikretmeyeceğini ancak fakih biri ise zikredebileceğini söylemiştir. Örneğin, velinin izni olmadan nikâh kıyma konusunda soru soran kimseye, “*Rasulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: velisiz nikâh olmaz*”⁴²⁴ şeklinde bir cevap verebilir.⁴²⁵

Maverdî ise kitap tasnifi ile fetvanın birbirinden ayrılması için müftînin delili zikretmemesi ve sözü uzatmaması gerektiğini aksi halde müderristen bir farkı kalmayacağını ve müderrise dönüşeceğini söylemiştir.⁴²⁶

2.4. NEVEVÎ’YE GÖRE MÜFTÎ’NİN AHKÂMI VE DERECELERİ

Müftî deyince insanın aklına, müftîde aranan şartları taşıyan ve Müslümanlara rehberlik eden âlim görüntüsü gelmektedir. Bu âlimler gerçekten toplum içinde dinî-sosyal sorunları çözmede ve önderlik etmede başarılı bir sınav vermektedirler. Bu sebeple müftîlere dair hükümleri ve onların derecelerini bilmek büyük bir önem arz etmektedir.

2.4.1. Müftînin Ahkâmı

Başta müftîde aranan genel şartlar olmak üzere, müftînin fetva vermekten kaçınması gereken haller, aynı sorunla tekrar karşılaşması ve ücret alması gibi konulara değineceğimiz bu bölümde müftîye dair ahkâmlar üzerinde duracağız.

⁴²¹ Ayet ve Sünnetten daha fazla delil için bakınız; Karadâvî, el-Fetva, s. 117-118.

⁴²² Maide: 5/90-91.

⁴²³ Şahin, s. 129.

⁴²⁴ Tirmîzî, Nikâh 1126.

⁴²⁵ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 492.

⁴²⁶ İbnü’s-Salâh, Edebu’l-Müftî ve’l-Müsteftî, I, s. 141.

2.4.1.1. Müftîde Aranan Genel Şartlar

Müftî, Müslüman, akıllı, baliğ, sözüne güvenilir, fakîhu'n-nefs,⁴²⁷ müteyakkız (gafil olmayan) ve sahih ve doğru hüküm çıkarmada mahir/uzman olmalı, kişiliğini zedeleyecek ve fâsık addedilmesine sebep olacak şeylerden uzak durmalıdır. Takva ve vera sahibi, dindar ve muhafazakâr olmalıdır. İmam Mâlik bir kimsenin âlim sayılabilmesi için, terkinde günah olmayan ve insanlardan yapmalarını talep etmediği hükümlerle bile kendisinin amel etmesi gerektiğini söylemiştir.⁴²⁸

Müftînin Müslüman olma şartı genelde usûl kitaplarında zikredilmez çünkü bu durum herkesçe bilinen apaçık bir durumdur. Ayrıca fasığın bile fetvasının kabul edilmeyeceği konusunda icmâ olduğunu daha önce belirtilmiştir. Dolayısıyla kâfirin fetvası konusunda bir ihtilaf olmaması daha doğal bir durumdur.

Akıl ve buluğ ise bir kimsenin idrak ve temyiz gücünü kendinde bulundurmasının şartı kabul edildiğinden akıl sağlığı yerinde olmayan kimse ile çocuğun fetvası kabul edilmemektedir.⁴²⁹ Genç birinin ise fetva vermeye ehil olması durumunda fetva vermesi caizdir.⁴³⁰

Hür ya da köle, kadın ya da erkek olması arasında bir fark olmadığı gibi⁴³¹ kör ya da ahras (dilsiz) olması da bir sakınca doğurmamaktadır. Ancak ahras olması durumunda, yazı yazabiliyor olması ya da işaretinin anlaşılır olması gerekmektedir.⁴³²

2.4.1.2. Müftînin Fetvasından Dönmesi

Müftînin yanılmış olduğunun farkına varması ya da görüşünü değiştirecek bir hadise meydana gelmesi sebebiyle fetvasından dönmesi gayet doğal karşılanması

⁴²⁷ Fakîhu'n-nefs ifadesi; fıkıhın iliklerine kadar işlediği, kanına ve hücrelerine karıştığı kimseler için kullanılır. Dolayısıyla fıkıh, bu tür kimseler için düşünmeye ihtiyaç kalmadan, artık bir meleke haline dönüşmüştür.

⁴²⁸ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 469; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 99.

⁴²⁹ Heytu, s. 17,18.

⁴³⁰ Muhammed Fıkhî, s. 53.

⁴³¹ Hatîp el-Bağdâdî, II, s. 330.

⁴³² Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 469; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 109; İbnü's-Salâh, Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî, I, s. 107. Osman şahin, fetva verme salahiyeti için müftîde aranan vasıfları, bilindiği kadarıyla sistematik olarak ilk kez belirleyen kişinin İmam Şâfiî olduğunu söylemektedir. Bakınız; Şahin, s. 39.

gereken bir durum olup⁴³³ müftînin asla bundan çekinmemesi gerekmektedir.⁴³⁴ Kaynaklarımızda bu anlamda rivayet edilen haberler ve nakledilen hâdiseler azımsanmayacak kadar çoktur. Mesela Hz. Ömer, Ebû Mûsa el-Eş'ârî'ye gönderdiği mektubunda, verdiği hükümün yanlış olduğunu anlaması durumunda yanlışından dönmesi için hiçbir şeyin ona engel olmaması gerektiğini söylemiştir.⁴³⁵ Hz. Ömer de bizzat miras meselesinde bir hüküm vermiş, bir sene sonra ise ictihadı değiştiği için benzer bir meseleye farklı bir hüküm vermiştir.⁴³⁶

Burada söz konusu mesele ise müsteftînin, böyle bir durumla karşılaşması halinde takınması gereken tavidir. Şayet müsteftî, aldığı fetvayla amel etmeden, müftînin fetvasından döndüğü haberini alırsa onunla amel etmesi caiz olmaz. Ancak müftî fetvasından dönmeden önce müsteftî aldığı fetvayla amel etmişse karşımıza iki durum çıkmaktadır. Birincisi fetvanın kat'i delillere muhalif olması ikincisi ise ictihadî bir mesele olması halidir. Birinci halde yani kat'i delillere muhalif olması durumunda müsteftînin bu ameli nakzetmesi (bozması/son vermesi) gerekmektedir. İkinci halde ise yani ictihadî bir mesele olması durumunda ictihad ictihadı nakzetmeyeceği⁴³⁷ için bu ameli nakzetme mecburiyeti yoktur. Nevevî bu ayrıntıyı zikrettikten sonra Saymerî, Hatîp el-Bağdâdî⁴³⁸ ve İbnü's-Salâh'ın bu tafsilatı zikrettiğini ve bunda ittifak halinde olduklarını ve bu konuda muhalif bir şey bilmediğini belirtmiştir.⁴³⁹

Yukarıda zikrettiğimiz mesele müftînin müstakil olması halidir. Müftînin mukallit olması halinde ise farklı görüşler vardır.

İbnü's-Salâh, mukallit müftî için mensup olduğu mezhep imamının nassının, müctehid müftî için şer'i naslar hükmünde olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla mukallit müftî fetva verdikten sonra imamının nassına muhalif olduğunu anlarsa mesele ictihada açık olsa dahi fetvasından dönmeli ve önceki fetvasını nakzetmelidir.⁴⁴⁰

İbnü'l-Kayyim ise müftî mukallid dahi olsa şer'i naslara muhalif olmadığı ve başka mezhep imamına muvafık olduğu müddetçe sırf kendi imamının mezhebine

⁴³³ Atar, "Fetva", s. 493.

⁴³⁴ Osmanî, s. 345.

⁴³⁵ Beğavî, Şerhu's-Sünneti, X, s. 114.

⁴³⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, Müsnedü'l-İmâm ed-Dârimî, thk. Merzûk b. Heyyâs Âl Merzûk ez-Zehrânî, yy. 2015, I, s. 233.

⁴³⁷ Mecelle, Md. 16; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, V, s. 441; XI, s. 107.

⁴³⁸ Hatîp el-Bağdâdî, II, s. 127.

⁴³⁹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 477; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 106-107.

⁴⁴⁰ İbnü's-Salâh, Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî, I, s. 109-110.

muhalif olduğunu anlamasıyla önceki fetvasını nakzetmeyeceğini söylemiş ve nakzedeceğini söyleyen bazı Şâfiî ve Hanbelî âlimlere itiraz etmiştir.⁴⁴¹

2.4.1.3. Müftînin Fetva Vermekten Kaçınması Gereken Haller

Bazı durumlar vardır ki müftî, bu tür hallerde fetva vermekten sakınmalıdır. Nevevî, bu halleri, akli meşgul edecek ve sağlıklı düşünmesini engelleyecek durumlar olarak nitelendirmiştir. Bu hallerin bazıları şunlardır: Kızgınlık, açlık, susuzluk, hüzn, şiddetli sevinç, uykusuzluk, bıkkınlık, eziyet veren sıcaklık, ağırlı hastalık. Bu konuda asıl kabul edilen delillerin başında Hz. Peygamberin “*Sizden biri kızgın olduğu halde iki kişinin arasında hüküm vermesin*” hadisidir.⁴⁴² Ancak bu tür sorunlara rağmen müftî sağlıklı ve isabetli cevap vermekten emin olursa, sakıncalı olmakla beraber, fetva vermesi caiz kabul edilmiştir.⁴⁴³

Nevevî, bütün bu durumlarda yani müftînin sağlıklı düşünmesine engel olacak hallerde, verilecek fetva ve hükmün geçerli, ancak mekruh olduğunu belirtmiştir. Zira Zeyd b. Halid el-Cühenî’den rivayetle, bir gün, bir adam gelerek Rasulullah’a (s.a.s) lukata (buluntu) devenin hükmünü sormuş, bunun üzerine Rasulullah (s.a.s) yanakları kızarıncaya kadar kızmış ve deveye karışmamasını zira ona zarar gelmeyeceğini söylemiştir.⁴⁴⁴ Nevevî bu hadisin şerhinde, kızgınlık ve benzeri durumlarda mekruh olmakla beraber verilecek fetva ve hükmün geçerli olduğunu ancak bu kerahatin Peygamberimiz (s.a.s) için söz konusu olmadığını belirtmiştir.⁴⁴⁵

2.4.1.4. Müftînin Birkaç Kitapla Yetinmesi

Kitaptan fetva verecek kimsenin ilk yapması gereken şey güvenilir bir nüshadan meseleyi tahkik etmesidir. Nevevî, Şâfiî bir müftînin kitaptan naklen fetva vereceği zaman, tercihlerdeki farklılıklara binaen oluşan ihtilaflar nedeniyle sadece bir iki kitaba

⁴⁴¹ Ebû Abdullah Muhammd b. Ebûbekir İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, İ’lâmu’l-Muvakkiin an Rabbi’l-Âlemîn, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Âl Selmân, Dâr İbni’l-Cevzi, Suud, 2002, IV, s. 170, 171.

⁴⁴² Osmanî, s. 364; Buhârî, Ahkâm 13.

⁴⁴³ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 478; Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 110.

⁴⁴⁴ Bu hadisin aslı daha uzun olup farklı buluntular hakkında da sorular içermektedir. Biz, hadisin sadece konumuzla alakalı olan son kısmını naklettik. Bakınız; Sahîh-i Müslim, Kitâbu’l-Lukata, 2.

⁴⁴⁵ Nevevî, Şerhu Müslim, XII, s. 24.

dayanarak fetva vermesini caiz görmemektedir. Çünkü O'na göre bazen on kişi bir mesele hakkında hüküm nakleder de, naklettikleri şey mezhepte şaz bir görüş ya da râcih olan görüşün aksi olabilir. Dolayısıyla müftînin, Şâfiî mezhebinin diye aktardığı bu hüküm çoğunluğun aksine bir hüküm olabilir.⁴⁴⁶ Bu nedenle müftînin fetva vermesi için yeterli sayıda kitaba müracaat etmesi ve meseleyi iyice araştırıp ortaya koyması gerekmektedir. Zira daha öncede vurguladığımız gibi fetva vermek din adına konuşmaktır. Ehil olmayan ya da gereken özeni göstermeyen kimseler büyük bir vebale girmekte ve Müslümanların mukaddesatına saygısızlık etmektedirler.

2.4.1.5. Müftînin Fetva Verdiği Meselenin Tekrar Sorulması

Nevevî, herhangi bir müftînin bir mesele hakkında fetva verdikten sonra, aynı mesele ile tekrar karşılaşması halinde ne yapması gerektiği ile alakalı farklı durumlar zikretmiştir. Biz bu durumları daha açık olacağı için üç gurup halinde sunmayı uygun gördük.

1. Şayet müftî ilk verdiği fetvayı ve delilini hatırlıyorsa tekrardan bakıp konuyu araştırması gerekmemektedir.⁴⁴⁷

2. Müftî, fetvayı hatırlıyor ancak delili hatırlamıyorsa ve fetvasını değiştirecek bir şey de olmamışsa, zayıf görüşe görüşe göre aynı fetvayı tekrar verebilir. Ancak Nevevî, en sahih olan görüşe göre meseleyi tekrar incelemesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁴⁸

3. Müftînin fetvasını değiştirecek bir olay meydana gelmesi halidir ki bu durumda kesinlikle meseleyi tekrardan araştırması gerekmektedir.⁴⁴⁹

2.4.1.6. Müftînin Başka Bir Müftîye İtiraz Etmesi

Nevevî, bir müftînin başka bir müftîye, verdiği fetva sebebiyle, itiraz edip edemeyeceği meselesinde, ilk müftînin verdiği fetvanın dayandığı delili esas almıştır. Şayet ilk müftînin vermiş olduğu fetva, naslara aykırıysa ya da özel (has) sebebi olan bir meseleyi genel (umum) bir mesele gibi açıklamışsa bu durumda başka bir müftînin

⁴⁴⁶ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 480; Nevevî, et-Tahkîk, s. 21.

⁴⁴⁷ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 480; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 100.

⁴⁴⁸ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 480; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 100.

⁴⁴⁹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 480; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 100.

itiraz etmesi caiz olur.⁴⁵⁰ Ancak müftînin vermiş olduğu fetva, nas, icmâ ya da açık kıyasa aykırı değilse bu durumda başka bir müftînin itiraz etme hakkı yoktur.⁴⁵¹

2.4.1.7. Müftînin Râvi Hükümünde Değerlendirilmesi

Müftî hakkında tartışılan meselelerden biri de müftînin fetva verirken ravi hükmünde mi yoksa şahit hükmünde mi değerlendirilmesi gerektiği meselesidir.

Nevevî, İbnü's-Salah'ın müftîyi ravi hükmünde değerlendirdiğini bu sebeple de akrabalık, yakınlık, düşmanlık, menfaât ve zarar gibi durumların ona tesir etmeyeceğini belirtmiştir. Zira müftî, kimseye özgü olmayan, herkese adil yaklaşan, şeriat hakkında haber veren kimse konumundadır. Dolayısıyla onun, şahid hükmünde değil, ravi hükmünde değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur.⁴⁵²

Müftî, belli bir kişiyle anlaşmazlık yaşar da onun hasmı olursa bu durumda Nevevî'nin, Mâverdî'den naklettiğine göre müftînin şهادetinin kabul edilmediği gibi fetvası da kabul edilmez.⁴⁵³

2.4.1.8. Müftî ile Kadı Arasındaki Fark

Müftîde aranan şartların benzerleri kadı için de istenmiştir. Yani kadı Müslüman ve adalet sahibi olması, Kur'ân, sünnet, icmâ, kıyas ve Arapçayı iyi derecede bilmesi gerekmektedir. Ancak şu kadarı var ki kadı, hür, erkek, duyabilen, görebilen ve konuşabilen biri olmalıdır. Şayet bu şartları sağlayan biri yoksa devlet başkanı zarurete binaen başka birini göreve getirir. Kadı, delirme, bayılma, gözlerini kaybetme, ictihad ehliyetini yitirme gibi bir sorunla karşılaşursa vereceği hüküm geçerli değildir.⁴⁵⁴

Nevevî, kadılık vazifesinin ittifakla farz-ı kifâye olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla birinin bunu yapması gerekmektedir. Bu vazife yerine gelmediği zaman ise herkes uhrevî anlamda sorumludur. Göreve gelme noktasında yetkin olanlar vazifeyi üstlenmekten imtina ederlerse devlet başkanı, birini zorla göreve getirir. Yetkin

⁴⁵⁰ Nevevî, Şerhu Müslim, X, s. 107.

⁴⁵¹ Nevevî, Şerhu Müslim, II, s. 24.

⁴⁵² Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 469; İbnü's-Salâh, Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî, I, s. 106.

⁴⁵³ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 469.

⁴⁵⁴ Nevevî, Minhâcü't-Tâlibîn, s. 336, 337.

olmayanı göreve getirmek ise haram olduğu gibi, yetkin olmayan kimsenin böyle bir talepte bulunması da haramdır.⁴⁵⁵

Müftî ve kadı başlangıç itibariyle ikisi de Kur’ân ve Sünnette mevcut hükümlerden yola çıkarak hüküm veriyorsa da birbirinden ayrıldıkları noktalar mevcuttur.⁴⁵⁶ Müftî ve kadı arasında en önemli fark kadının verdiği hükmün bağlayıcı olması, müftînin fetvasının ise haber verme manasında olup bağlayıcı olmamasıdır.⁴⁵⁷ Yani müftînin fetva verdikten sonra müsteftîyi zorlama yetkisi bulunmamaktadır. Kadının yargılama neticesinde verdiği karar ise taraflar açısından bağlayıcı olup sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdürler. Şayet taraflar bu yükümlülükten kaçarlarsa hüküm devlet eliyle icra edilir.⁴⁵⁸

Müftî ve kadı ile ilgili tartışılan bir diğer mesele de kadının verdiği fetvanın sıhhatidir. Bazı âlimler, kadının sadece ibadetlerle alakalı konularda verdiği fetvaların sahih olduğunu, kazâ (yargı) konularında ise töhmet bulunması sebebiyle caiz olmadığını, bazıları da mutlak manada mekruh olduğunu söylemiştir. Kadı Şureyh’in de “ben, fetva değil hüküm veririm” dediğini nakletmektedirler.⁴⁵⁹

Nevevî ise kadının fetva vermesi noktasında Şâfiî mezhebinde meşhur olan görüşün kadının de fetvasının sahih olarak kabul edildiği görüşü olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁰

2.4.1.9. Müftînin Fetva Karşılığında Ücret Alması

İmam Nevevî, müftînin beytü’l maldan fetva karşılığında ücret almasının caiz olmasına karşın muhtar olan görüşe göre almaması gerektiğini söylemiştir. Ancak fetva vermek, ilgili müftîye farz-ı ayn olursa⁴⁶¹ yeterli malı bulunması halinde, ücret alması sahih görüşe göre haram olur. Aynı şekilde beytü’l maldan aldığı maaşı varsa hiçbir

⁴⁵⁵ Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 92.

⁴⁵⁶ Atar, “Fetva”, s. 487.

⁴⁵⁷ Muhammed Fikhî, s. 50.

⁴⁵⁸ Nevevî, Ravzatü’t-Tâlibîn, XI, s. 109; Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 469; Atar, “Fetva”, s. 488.

⁴⁵⁹ İbnü’l-Kayyim, İ’lâmu’l-Muvakkiin, VI, s. 140.

⁴⁶⁰ Nevevî, el-Mecmû’, I, mkd. s. 470. Kadı ile müftî arasındaki diğer farklar için bakınız; Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, s. 39-41; Osmanî, s. 14.

⁴⁶¹ Mesela, o bölgede sadece bir müftî olması durumunda, farz-ı ayna dönüşmesi halinde olduğu gibi. Bakınız; Osmanî, s. 350, dipnot 2.

şekilde ücret alması caiz değildir. Beytü'l maldan aldığı maaşı yoksa yine en sahih görüşe göre şahıslardan fetva karşılığı ücret alamaz.⁴⁶²

Ebü Hâtim el-Kazvînî (ö. 440/1048) gibi bazı âlimler, müftünün “sözlü olarak fetva vermem gerekiyor ancak yazılı olarak vermek zorunda değilim” diyerek yazı karşılığında ücret alabileceği hilesine başvurabileceğini söylemiştir.⁴⁶³

Nevevî, daha sonra Saymerî ve Hatîp el-Bağdâdî'ye göre bölge ahalisinin, kendileri için zamanını harcayan müftüye ücret tahsis etmelerinin caiz olduğunu nakletmiştir.⁴⁶⁴

Hatîp el-Bağdâdî de devlet başkanının, fıkıh öğretmeye ve fetva vermeye kendini adayan kimselere başka işle uğraşmak zorunda kalmayacak kadar beytü'l maldan ücret tahsis etmesi gerektiğini söylemiş ve kendi isnadıyla Hz. Ömer'in bu tür kimselere senede yüz dinar verdiğini rivayet etmiştir.⁴⁶⁵

2.4.2. Müftî Dereceleri

Müftîlerin derecelere göre sınıflandırılması ve bu sınıflandırılmanın bilinmesi, onlardan daha çok ve yerinde yararlanmayı kolaylaştıracaktır. İmam Nevevî, İbnü's-Salâh'ın müftî tabakalarında yaptığı taksimi esas alarak müftüye, müstakil müftî ve müstakil olmayan müftî diye ikiye ayırmıştır. Müstakil olmayan müftî tabakasındakileri de dört kısma ayırmıştır. Zira tespit edilebildiği kadarıyla müftîleri ilk kez derecelere tabi tutan zat Şâfiî âlimlerinden İbnü's-Salâh'tır.⁴⁶⁶

⁴⁶² Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 478; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 111.

⁴⁶³ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 478-479; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 111.

⁴⁶⁴ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 479; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 111.

⁴⁶⁵ Hatîp el-Bağdâdî, II, s. 347; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 111.

⁴⁶⁶ Şahin, s. 52, 53. Hanefî mezhebinde ilk kez müctehidleri tabakalara göre ayıran zat İbn Kemal Paşadır. O, müctehidleri, dinde müctehid, mezhep içinde müctehid, meselede müctehid, tahrir ehli mukallit, tercih ehli mukallit, meseleler arasında temyiz yapmaya muktedir mukallit ve bunların hiçbirini yapmaya muktedir olmayan mukallit olarak yedi tabakaya ayırmıştır. Bakınız; İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer ed-Dimaşkî el-Hanefî, Raddu'l-Muhtâr ale'd-Durri'l-Muhtâr, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1992, I, s. 77; Osmanî, s. 103-111.

2.4.2.1. Mutlak Müstakil Müftî

Nevevî, mutlak müstakil olarak tanımladığı bu tabakadaki müftîler için bir takım şartlar zikretmiş, bu vasıflara sahip kimselerin varlığıyla farz-ı kifâye'nin yerine geleceğini belirtmiştir. Çünkü şer'i hükümleri şer'i delillerinden alma noktasında bu kimseler, herhangi bir mezhebi taklid etmez, ona kayıtlı kalmazlar.⁴⁶⁷ Bu düzey müftîlerin, bir mezhebe bağlı ya da kayıtlı olmaması (müstakil) vasfıyla anılması, mutlak müntesip derecesindeki müftîleri tarifin dışında bırakmaktadır.⁴⁶⁸

İbnü'l-Kayyim müftînin bazı hükümlerde başka bir müftîyi taklid etmesinin onu mutlak müftî olmaktan çıkarmayacağını zira bütün âlimlerin mutlaka bazı meselelerde taklid ettiği daha âlim birinin bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁹

Çağdaş islam hukukçusu Takî Osmanî de mutlak müftînin, her ne kadar şer'i hükümleri kitap ve Sünnetten çıkarma (istinbât) konusunda bağımsız olsa da mutlaka sahabe ve tabiinin sözlerine baktığını ve onları ahkâmı anlamada kullandığını hatta nas bulamadığı zamanlarda kendi görüşlerine takdim ettiğini söylemiştir.⁴⁷⁰

Daha önce müftîde aranan genel şartlar bahsinde zikrettiğimiz şartların yanı sıra müstakil müftînin, Kitap, sünnet, icmâ ve kıyas yoluyla elde edilen şer'i hükümlerin delilini çok iyi bilmesi gerekmektedir.⁴⁷¹ Çünkü bir kimsenin fetvaya ehil olarak kabul edilmesi için gereken şartların başında şer'i hükümleri bilmesi gelmektedir. Şer'i hükümlerin asılları da Kur'ân, sünnet, icmâ ve kıyas olduğuna göre bunları bilmemesi düşünülemez.⁴⁷²

Kur'ân'ı Kerim İslâm'ın düsturu, şer'i delillerin ilki ve bütün hükümlerin aslıdır. Ancak Kur'ân'dan maksat sırf Kur'ân'ı hafızasında taşıması değil onu fıkhetmesi, tedebbür edebilmesi ve ondan hüküm çıkarabilmesidir. Usûlcüler Kur'ân'ı hıfzeta büyük önem vermişlerse de onu ezberlemeyi ictihad şartlarından saymamış, ahkâm ayetlerini bilmeyi ve gerektiğinde onlara dönebilmeyi yeterli görmüşlerdir.⁴⁷³

⁴⁶⁷ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 471.

⁴⁶⁸ Osmanî, s. 127.

⁴⁶⁹ İbnü'l-Kayyim, İ'lâmu'l-Muvakkiin, IV, s. 162.

⁴⁷⁰ Osmanî, Usûlü'l-İftâ, s. 99.

⁴⁷¹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 471.

⁴⁷² Hatîp el-Bağdâdî, II, s. 330.

⁴⁷³ Heytu, s. 21.

Nevevî'nin, müftîde aranan şartlara ilişkin, ittifak olduğunu zikrettiği meselelerden biri ahkâm hadislerini bilmesidir.⁴⁷⁴ Müftînin ahkâm ayetlerinde olduğu gibi ahkâm hadislerini ezbere bilmesi daha uygun kabul edilmişse de ezber şartı koşulmamıştır. İhtiyaç halinde bakabilmesi için hadislerin yerlerini bilmesi yeterli görülmüştür. Bu da özellikle hadis kitaplarının tertip edilmesi ve düzenlenmesi ile birlikte müftînin işini oldukça kolaylaştırmıştır.⁴⁷⁵

Nevevî, müftînin delillere ilişkin şartları, delâlet vecihlerini ve bu delillerden hüküm istinbât etme tekniğini bilmesi gerektiğini söylemiş bunun da fıkıh usûlü ilminden elde edilebileceğini belirtmiştir.⁴⁷⁶ Zira fıkıh usûlü, fıkıhın üzerine bina edildiği delillerdir.⁴⁷⁷ Bu nedenle müftî hükmünü aradığı meseleyi Kur'ân, sünnet ve icmâda bulamadığında, ictehad ederek sonuca varacağından, hükümleri çıkarma yol ve yöntemini öğreten fıkıh usûlünü bilme ihtiyacı duymaktadır.⁴⁷⁸

Müftînin ayrıca Kur'ân ve Sünnet ilimlerinde bahsi geçen nasih-mensuhu ve temel esas kabul edilen bu iki delilin (Kur'ân ve Sünnet) dili Arapça olması hasebiyle de sarf, nahiv ve Arap dilini çok iyi bilmesi gerekmektedir.⁴⁷⁹

Usûl âlimleri İslâmî ilimlerde Arapçanın önemini ve müftînin Arapça ilminde ulaşması gereken seviyeyi de zikretmişlerdir. Ancak Arapçada Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), Sibeveyh (ö. 180/796) ya da Müberrid (ö. 286/900) seviyesine ulaşma şartını koşmamışlardır. Arapların hitabını anlayacak, sarîh lafzı zahîr lafızdan, mecaz olanını hakiki manasında kullanılanından, muhkemini müteşâbihinden, mutlakını da mukayyed olanından ayırabilecek kadar lafızların manalarını bilecek seviyeye gelmesini yeterli görmüşlerdir.⁴⁸⁰

İbn Ebi Şeybe (ö. 235/849) ve Hatîp el-Bağdâdî'nin rivayet ettiğine göre, Hz. Ali (ö. 40/661) kıssalar anlatan bir adamı görünce ona nâsîh-mensuhu bilip bilmediğini sormuş, adam “bilmiyorum” deyince “helak oldun ve helak ettin” diyerek onu

⁴⁷⁴ Nevevî, Şerhu Müslim, I, s. 4.

⁴⁷⁵ Heytu, s. 23.

⁴⁷⁶ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 471.

⁴⁷⁷ Ebû İshak İbrahim b. Ali eş-Şîrâzî, el-Lumâ' fî Usûli'l-Fıkıh, thk. Muhyeddin Dib Musto, Dâr İbn Kesîr, 2014, s. 35; Hatîp el-Bağdâdî, I, s. 192.

⁴⁷⁸ Atar, “Fetva”, s. 491.

⁴⁷⁹ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, I, s. 3; Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 471.

⁴⁸⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî el-Tusî, el-Mustesfâ, thk. Muhammed Abdusselâm Abdu's-Şâfiî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y., 1993, s. 344; Heytu, s. 27-29.

azarlamıştır.⁴⁸¹ Rivayette adamın kıssalar anlattığı söylense de sözleri arasında hüküm belirtmesi de söz konusu olabilmektedir.⁴⁸²

Müftînin, bilmesi gereken konulardan biri de âlimlerin ihtilaf ve ittifak ettikleri meselelerdir.⁴⁸³ Ahmed b. Hanbel fetva verecek kimselerin sadece hadislerle yetinemeyeceğini kendisinden önce yaşamış âlimlerin de mesele hakkındaki bütün görüşlerine vakıf olması gerektiğini söylemiştir.⁴⁸⁴

Müftînin ayrıca fıkıh bilgisine sahip olması, fıkıhın ana meselelerini ve fûrularını kavraması gerekmektedir.⁴⁸⁵ Çünkü fetva vermek ilmî bir donanımı ve birikimi gerektirmektedir. İlmi olmayan birinin fetva vermesi de keyfine ve hevesine göre olacağından böyle birinin bu önemli mevkiye geçmesi caiz değildir. Zira bu anlamda, din adına bilgisizce konuşan kimsenin, zem, yergi, kınanma ve azaba mustehak olduğunu bildiren naslar çoktur. Bildiğinin aksine hüküm veren hâkim ve müftîler de aynı derecede sorumludurlar. Bu manada rivayet edilen hadislerden biri şudur: *“Hâkimler üç sınıftır. Bunların biri cennette diğer ikisi de cehennemdedir. Hakkı bilip onunla hüküm veren cennettedir. Hakkı bilip aksiyle hükmeden ve bilmediği halde hükmedip haksızlık yapan cehennemdedir.”*⁴⁸⁶

Hadis zahirde hâkimleri muhatap alsa da müftîler için de aynı hüküm söz konusudur.⁴⁸⁷ Dolayısıyla bu hadis, müftînin ichtihad kudretine sahip olamaması halinde vereceği fetvadan uhrevî sorumluluğu olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁸⁸

Buraya kadar Nevevî'nin zikrettiği şartları kapsayıcı olduğu için İmam Şâfiî'nin açıklamasını nakletmeyi konu bütünlüğü açısından yararlı görüyoruz. Şâfiî, Kur'ân-ı Kerîm'e, nâsih ve mensuhuna, muhkem ve müteşabihine, mekki ve medeni olanına, ondan murad edilenine ve nüzul sebebine hâkim olmayan, aynı şekilde hadis ilmini,

⁴⁸¹ Ebûbekir İbn Ebû Şeybe, Abdullah b. Muhammed el-Absî, el-Musanef fi'l Ahâdis ve'l Âsâr, thk. Kemal Yusuf el-Hut, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1989, V, s. 290; Hatîp el-Bağdâdî, I, s. 244.

⁴⁸² Şahin, s. 37.

⁴⁸³ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 471.

⁴⁸⁴ Karadâvî, s. 33.

⁴⁸⁵ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 471.

⁴⁸⁶ Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünen-i Ebî Dâvud, Akdiye 2; İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, Sünen-i İbni Mâce, Ahkâm 3.

⁴⁸⁷ Bkz; İbnü'l-Kayyim, I, s. 30; Nevevî, Şerhu Müslim, XII, s. 14.

⁴⁸⁸ Hattâbî, Meâlimus's-Sünen, IV, s. 160.

Arap dilini ve şiirini ve farklı bölgelerdeki âlimlerin ihtilaflarını bilmeyen birinin dinde fetva vermesinin caiz olmadığını söylemiştir.⁴⁸⁹

Nevevî, yukarıda saydığımız şartları zikrettikten sonra, şer'i hükümlerin tamamının, müftînin zihninde hazır olmasının şart olmadığını, büyük çoğunluğun ezberinde, kalan meseleleri de idrak edebilecek düzeyde olmasının yeterli olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁰

Müstakil müftîde bulunması gereken şartlardan olup olmadığı tartışılan meselelerden biri de hesap gerektirecek fıkhi meseleler için hesap bilip bilmemesidir. Nevevî, bu konuda mezhep âlimleri arasında farklılık olduğunu belirtmekle beraber en sahih olan görüşe göre müftînin hesap işlemini bilmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁹¹

Ebû Hanife, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel koşulan bütün şartları sağladığından ve istenen bütün sıfatları bulundurduğundan müstakil müftî (mutlak müctehid) düzeyinde kabul edilmiştir.⁴⁹²

Bir sonraki başlığımızda mutlak müntesip müftînin sıfatlarını ve hükümlerini işlemeye çalışacağız.

2.4.2.2. Müstakil Olmayan Müftî

Âlimlerin, ilimde ve kaynakları kullanmada farklı seviyelerde olmaları sebebiyle kaynakları doğrudan kullanamayanlar, kaynakları doğrudan kullananlara tabi olmuş ve onların usûllerini kullanmak zorunda kalmıştır. Nevevî uzun zamandır müstakil müftî yetişmediğini ve fetvanın mezhep imamlarına bağlı müftîlere yani müstakil olmayan müftîlere kaldığını belirtmiş, müstakil olmayan müftîlerin de dört tabakadan oluştuğunu ifade etmiştir.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, el-Ümm, thk. Rif'at Fevzî Abdulmuttalip, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 2011, I, s. 236-237; Hatîp el-Bağdâdî, II, s. 331-332.

⁴⁹⁰ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 472.

⁴⁹¹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 472, 473.

⁴⁹² Ömer Nasuhi Bilmen, Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, trs. I, s. 243.

⁴⁹³ İbnü's-Salâh, Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî, I, s. 91; Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 472.

2.4.2.2.1. Mutlak Müntesip Müftî

Mutlak müntesip müftîler, müstakil müftî sıfatına haiz oldukları için mezhep imamının ne mezhebini ne de delillerini taklid etmezler. Müntesip müftî ismiyle anılmalarının gerekçesi ise mezhep imamlarının ictihad yöntemini benimsemeleridir. Başka bir ifadeyle, mutlak müntesip müftî içtihat yetkisine sahip olmakla beraber içtihadı, müstakil müftînin içtihadına muvafık geldiği için o müftînin mezhebine nispet edilmiş, dolayısıyla müstakil müftî derecesinde addedilmemiştir.⁴⁹⁴

Şâfiî mezhebi içinde Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418/1027) ve Ebû Ali es-Sincî (ö. 427/1036) gibi bazı âlimler, Şâfiî âlimlerin, diğer mezhep âlimlerinin aksine, İmam Şâfiî'yi mahza taklid etmediklerini ancak onun ictihad yöntemini ve kıyas metodunu en sağlam yol olarak gördüklerinden ve onun dışında ictihad yolu bulamadıklarından onun ictihad anlayışını benimsediklerini iddia etmişlerdir.⁴⁹⁵

İbnü's-Salâh, Şâfiî âlimlerin, Şâfiî'yi mahza taklid etmedikleri iddiasının mutlak manada bütün yönleriyle doğru olmadığını zira bu âlimlerin en azından bir kısmının mutlak ictihad seviyesine ulaşmadığını (dolayısıyla Şâfiî'yi taklid ettikleri yönler de olduğunu) belirtmiştir.⁴⁹⁶

Bununla beraber İbnü's-Salâh ve Suyutî mutlak müntesip müftîlerin, müstakil müftîleri taklid etmediklerini ancak ictihadlarının çoğu kez onların ictihadına muvafık olması sebebiyle onların mezhebine nispet edildiği görüşünü kabul etmişlerdir.⁴⁹⁷ Zira daha önce zikrettiğimiz gibi İbnü'l-Kayyim ve çağdaş âlimlerden Takî Osmanî bazı hükümlerdeki taklidlerin müftîye zarar vermediğini yani onları mutlak müftî olmaktan çıkarmadığını söylemişlerdir.⁴⁹⁸

Nevevî, bu düzeydeki müftîlerin fetvasının, gerek amel edilmesi açısından gerek icmâ'ın gerçekleşip gerçekleşmemesi açısından müstakil müftînin fetvası gibi olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁹

Bu tabakada İbrahim b. Yahya el-Müzenî (ö. 264/877), Ebû Sevr ve İbnü'l-Münzir gibi fakihlerin isimleri anılsa da⁵⁰⁰ Râfiî ve Nevevî, Ebû Sevr'in müstakil

⁴⁹⁴ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 472.

⁴⁹⁵ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 472; Osmanî, s. 117.

⁴⁹⁶ İbnü's-Salâh, Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî, I, s. 93; Osmanî, s. 129.

⁴⁹⁷ Osmanî, s. 117.

⁴⁹⁸ İbnü'l-Kayyim, IV, s. 162; Osmanî, s. 99.

⁴⁹⁹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 472.

mezhebi bulunduğunu ve onun muhalif görüşlerinin mezheb içinde bir görüş olarak değerlendirilemeyeceğini söylemişlerdir.⁵⁰¹

2.4.2.2. Mukayyed Müftî (Mezhepte Müftî / Ashâbu'l-Vücûh)

Mukayyed müftî, mezhep imamının mezhebine müntesip olmakla beraber, onun usûlünü temellendirmede bağımsız olan müftîlerdir. Ancak delillendirmede intisap ettikleri müctehidin usûlünün ve kaidelerinin dışına çıkmazlar.⁵⁰²

Bu tabakadaki müftîler için şu şartların bulunması gerekmektedir:

1. Fıkıh ve fıkıh usûlü bilgisi, tafsili şer'i hükümlerin delillerini ve kıyası bilmesi,
2. Tahric ve istinbâta maharet ve tecrübe sahibi olması.
3. Mensubu olduğu müctehidin, hakkında görüşü bulunmayan meseleleri O müctehidin usûlünün altına girdirebilme konusunda ehil olması.⁵⁰³

Buradan anladığımız bu düzeydeki âlimler için aranan şartların en önemlilerinden biri kıyastır. Zira bu âlimler meselenin hükmünü ortaya koyabilmek için yapacağı şeylerden biri mezhep imamlarının sözlerine başvurmak ve ona göre hüküm çıkarmaktır. Kıyası delil olarak kabul etmeyenlerin ictihad mertebesine ulaşmayacağı ve fûruu fıkıh meselelerinde muhalefetlerinin icmâyı yarmayacağı meselesi⁵⁰⁴ de kıyasın ehemmiyetini göstermesi açısından önemli bir delildir.

Bu tabakada değerlendirilen müftî, müstakil müftînin bir takım şartlarını ya da vasıflarını bütünüyle barındırmadığından taklitten kurtulmuş sayılmaz. Nevevî, bu eksikliğin daha çok hadis ve Arapça gibi alanlarda olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁵

Müstakil müftîler şer'i naslardan hüküm çıkardıkları gibi, bu düzeydeki müftîler de imamlarının naslarını asıl kabul ederek hüküm çıkarırlar. Hüküm konusunda bazen imamının delilini de yeterli görerek bu görüşün muarızı var mı yok mu diye de

⁵⁰⁰ Osmanî, s. 126-127.

⁵⁰¹ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, II, s. 200-201.

⁵⁰² Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 473; Ahmet Özel, "Merverrûzî, Ebû Hâmîd", DİA, XXIX, s. 233.

⁵⁰³ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 473; Şahin, s. 55-56.

⁵⁰⁴ İbnü's-Salâh, Fetâvâ İbnü's-Salâh, thk. Muvaffak Abdullah Abdulkadir, Mektebetü'l Ulûmi ve'l-Hikem, Beyrut, 1987, s. 205.

⁵⁰⁵ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 473.

bakmazlar. Ashâbü'l vücûhtan olan Şâfiî fakihler bu kısım altında değerlendirilmektedir.⁵⁰⁶

Bu tabakadaki müftîlerin, bir meselede ya da özel bir konuda bazen bağımsız (müstakil) olabileceği gibi,⁵⁰⁷ imamının nassı bulunmayan meselede onun usûlüne binaen tahrirde bulunabilir.⁵⁰⁸

Bu düzeydeki müftînin, mezhep imamının nassı bulunmayan meselede tahrir yoluyla vermiş olduğu fetvayla amel eden müstefînin, bu müftîyi mi yoksa mezhep imamını mı taklid etmiş olacağı meselesinde farklı görüşler mevcuttur. İbnü's-Salâh ve el-Cüveynî⁵⁰⁹ bu fetvanın, imamın usûlüne binaen tahrir edildiği için ona nispet edilebileceğini kabul ederken, Ebû İshak eş-Şîrâzî,⁵¹⁰ Nevevî, eş-Şîrbînî⁵¹¹ ve Şemsuddin er-Remlî⁵¹² bu meselenin Şâfiî'ye nispetinin caiz olmayacağını söylemişlerdir.

İmam Nevevî, kitaplarda “Bu hüküm, er-Rabi’ tarafından...; şu hüküm filan kimse tarafından...” (هذا من كيس فلان ، هذا من كيس الربيع) denildiğinde bu hükmün bizzat Şâfiî'ye ait olmadığını aksine ismi zikredilen âlimin tahrir ettiği bir mesele olduğunu söylemiştir.⁵¹³

Mezhep içinde ashâbü'l vücûhtan kabul edilen âlimlerden bazıları şunlardır: Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294/907),⁵¹⁴ Ebû Ahmet el-Cürcânî, Ebû İshak el-İsferâyînî (ö. 418/1028),⁵¹⁵ Ebû'l-Kasım es-Saymerî,⁵¹⁶ Ebû Yahya el-Belhî,⁵¹⁷ Ebû Hâmid Ahmed b. Bîşr el-Merverrûzî (ö. 362/973),⁵¹⁸ Ebû'l-Hasan Ahmed b. Seyyâr es-Seyyârî (ö. 268/882)⁵¹⁹ ve Ebû Âsım el-Abbâdî (ö. 458/1066).⁵²⁰

⁵⁰⁶ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 473.

⁵⁰⁷ Nevevî, Ravzatü't-Tâlibîn, XI, s. 96.

⁵⁰⁸ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 474.

⁵⁰⁹ Heytu, s. 43.

⁵¹⁰ Muhammed Tarık Mağribiyye, el-Mezhebu's-Şâfiî Dirasetun 'an Ehemmi Mustalahâtihi ve Eşheri Musannefâtihi ve Merâtibi't-Tercîhi fih, Dimaşk, 2011; s. 168. Osmanî, Usûlü'l-İftâ, s. 114-115, 130-131.

⁵¹¹ Şîrbînî, I, s. 64.

⁵¹² Remlî, Nihâyetü'l-Muhtâc, I, s. 48.

⁵¹³ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, IV, s. 123.

⁵¹⁴ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, I, s. 92.

⁵¹⁵ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, II, s. 169.

⁵¹⁶ İbn Kâdî Şuhbe, I, s. 184.

⁵¹⁷ Nevevî, Tehzîbu'l Esmâ, II, s. 272.

⁵¹⁸ Özel, “Merverrûzî”, s. 233.

⁵¹⁹ Nevevî, Şerhu Müslim IV, s. 95.

⁵²⁰ Heytu, s. 7.

2.4.2.2.3. Ashâbu'l Vücûh Derecesine Ulaşamayanlar (Fetva ve Tercihde Müftî)

Bu düzeydeki müftîler, ashâbu'l vücûh derecesine ulaşmayan ancak fetvada müftî tabakasında bulunan âlimlerdir. Bu âlimler aynı zamanda fakihu'n-nefs⁵²¹ olup, mezhebin hâfızı vasfına haiz ve delillerini de iyi bilen kimselerdir. Bunlar meseleri tasvir etme,⁵²² benzerlerinden ayırt etme, tafsilatlı olarak açıklayabilme, meselenin anlaşılabilmesi için gerekli ön bilgileri sunabilme, mezhebin görüşlerini mezhebe sokuşturulmuş görüşlerden ayırabilme ve tercih yapabilme kudretine de sahiptirler. Bu düzeydeki müftîlerin, ashâbu'l vücûh derecesine ulaşamamış olmalarının sebebi, ya mezhebi onlar kadar bilememeleri ya da onlar kadar tahrir ve istinbâta mahir ve tecrübe sahibi olamamaları ya da fıkıh usûlünde onlar gibi derinleşmemiş olmaları gibi eksikliklerdir.⁵²³

Mezhebi tahrir edip tertip eden ve eserler telif eden bu düzeydeki müftîler tahrirde bir önceki tabakadaki müftîlerin düzeyine çıkamamışlardır. Bunların bir kısmının fetvası cem' edilmişse de mezhep içinde ashâbu'l vücûh düzeyinde kabul edilmemiştir.⁵²⁴

Nevevî bu düzeydeki müftîlerin hicri dördüncü asrın sonlarına kadar sürdüğünü söylemiştir. Çağdaş âlimlerden Muhammed Hasan Heytu ise, her ne kadar dördüncü asırdan sonra gelmişse de Râfî ve Nevevî'nin de bu düzey müftîler derecesinde sayılabileceğini söylemiştir.⁵²⁵

2.4.2.2.4. Mezhep Bilginleri (Mezhep Hâfızları ve Nâkilleri)

En son tabaka olarak zikredilen ve mezhebin delillerini temellendirme noktasında yetersiz kabul edilen bu düzey müftîler mezhebin hafızı ve nâkili durumunda

⁵²¹ Fakihu'n-Nefs ifadesi daha önce de değindiğimiz gibi; fıkıhın iliklerine kadar işlediği, kanına ve hücrelerine karıştığı kimseler için kullanılır. Dolayısıyla fıkıh, bu tür kimseler için düşünmeye ihtiyaç kalmadan, artık bir meleke haline dönüşmüştür.

⁵²² Şekil, misal, çeşit ve sıfat gibi manalarda kullanılan "es-Sûrâ" sözcüğü, ıstılahî olarak meseleyi örneklendirmek, misal vermek ve meselenin sıfatını/sûretini ortaya koymak gibi manalarına gelmektedir. Bakınız; Ebû Ceyb, s. 272.

⁵²³ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 475.

⁵²⁴ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 475.

⁵²⁵ Heytu, s. 49.

olup ayrıca hem açık hem de kapalı meseleleri anlayıp kavrayabilecek bir düzeydedirler.⁵²⁶

Nevevî, bu tabakadaki müftîlerin, mezhebin yazılı kaynaklarından naklettikleri görüş ve fetvalara itibar edildiğini söylemiştir. Mezhepte açık bir nas bulamamaları halinde -aynı manaya geldiğini anlamak için uzunca düşünmeye gerek duyulmaması şartıyla- aynı manaya gelen görüşü naklederler. Bu manada da bir şey bulamazlarsa mezhepte yerleşik bulunan kaidelerin altına dâhil edilebilecek görüşle fetva verirler.⁵²⁷

Nevevî, bu düzey müftîlerin, zikrettiğimiz adımları kullanarak fetva veremedikleri bir mesele ile karşı karşıya kalmaları halinde sukût etmeleri gerektiğini belirtmiş ancak İmâmu'l-Harameyn'in dediği gibi böyle bir durumla karşılaşmanın çok nadir yaşandığını ifade etmiştir.⁵²⁸

Nevevî bu tabakadaki müftîlerin, fakihu'n-nefs olması ve fıkhıta üstün bir birikime sahip olması gibi şartların bulunması gerektiğini söylemiştir.⁵²⁹ Zira müftî tebliğ ve tebyin ettiği dinin hükümlerini bilmeden aktarması düşünülemez. Bu nedenle müftîde istenen şartları bulundurmayan ve fetva verme ehliyetine sahip olmayan bir kimsenin fetva vermesi sebebiyle hem kendine hem de topluma zarar vereceği ve bu zararın telafisinin mümkün olmayacağı söylenmiştir.⁵³⁰

İbnü's-Salâh da ilk üç tabakadaki müftîler için, fıkhnın çoğu meselesinin ezberinde olması, kalan meselelere de ictihad neticesinde kolayca ulaşabilmesi gibi şartlarla yetinildiği gibi son iki tabakadaki müftîler için de fıkhnın çoğu meselesinin ezberinde olması kalan meselelere de mütalaa ve benzeri yollarla kolayca ulaşabilmesi gibi şartlarla yetinilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵³¹

Şunu da belirtmek gerekir İmam Nevevî beş tabakayı da zikrettikten sonra, beşinde de mezhebin hafızı ve fakihu'n-nefs olmak gibi şartların bulunması gerektiğini belirtmiş, bu sıfatları taşımayan kimselerin ise fetva makamına geçmekle büyük bir vebale girmiş olacaklarını ifade etmiştir.⁵³²

⁵²⁶ Şahin, s. 57

⁵²⁷ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 475.

⁵²⁸ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 475.

⁵²⁹ Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 475.

⁵³⁰ Atar, "İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı", s. 31, 32.

⁵³¹ İbnü's-Salâh, Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî, I, s. 100-101.

⁵³² Nevevî, el-Mecmû', I, mkd. s. 475.

Şâh Velîyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762), Râfî ve Nevevî'nin mutlak müftîyi müstakil ve müntesip olmak üzere iki kısma ayırdıklarını ve sözlerinden anlaşılan da müstakil müftînin diğer müftîlerden şu üç yönüyle ayrıldığını söylemiştir:

1. Müstakil müftî, ictehadlarını üzerine bina ettiği usûl de kendisine aittir ve o usûlde tasarrufta bulunabilir.

2. Müstakil müftî, şer'i hükmü bulmak, mütearız deliller arası tercih yapmak, râcih olan görüşü beyan etmek için ayet, hadis ve âsârları doğrudan kullanır.

3. Müstakil müftî, şer'i hükümleri ilgili şer'i delillerden çıkarma konusunda ilk kişidir.

Müntesip müftî ise şer'i delilleri taramada ve hükümlere ulaşmada mezhep imamının usûlünü kullanır, onun görüşlerinden çokça istifade eder. Bununla beraber şer'i hükümlerin şer'i delillere dayandığını bilmektedir. Ayrıca şer'i delillerden hüküm çıkarma yeteneğine de sahiptir.

Mezhepte müftî ise mezhep imamının görüşleri olduğu meselelerde onları taklid eder, imamının görüşü olmayan meselelerde de onun usûl ve kaidelerini bildiği için, diğer görüşlerinden ve usûlünden hareketle ictihadda bulunur. Mezhepte mütebahhir kabul edilen bu düzeydeki âlimler görüşler arasında da tercih yapabilme kudretine sahiptir.⁵³³

⁵³³ Şâh Velîyullah Ahmet b. Abdurrahim el-Fârûkî ed-Dihlevî, İkdu'l-Cîd fi Ahkâmi'l-İctihâdi ve't-Taklîd, thk. Muhammed Ali el-Halebî el-Eserî, Dâru'l-Feth, y.y., 1995, s. 23-24.

SONUÇ

İki bölüm halinde ortaya koymaya çalıştığımız “İmam Nevevî ve Fetva Anlayışı” isimli çalışmamızdan, elde ettiğimiz bilgileri ve yaptığımız tespitleri şöyle sıralamak mümkündür.

Çalışmamızın birinci bölümünü araştırırken İmam Nevevî’nin başta Şâfiî mezhebine mensub kişiler olmak üzere bütün Müslümanalar için ne kadar önemli bir isim olduğunu gördük. Bu da bizim açımızdan çalışmanın daha zevkli hale gelmesine vesile olmuştur.

Nevevî çok kısa bir süre içerisinde akranlarını geride bırakarak zirveye ulaşmış bir isimdir. Çünkü o, ömrünü tamamen ilme adanmış ve bir dakikasını dahi boşa geçirmemiştir. Çalışması, çabalaması ve samimi gayreti neticesinde Allah (c.c.) vaktine ve ilmine bereket vermiştir. Öyle olunca da özellikle Şâfiî mezhebi için özel bir isim haline gelmiştir.

Nevevî’nin özel bir isim olmasının temelinde ise câmi’ bir ilim adamı olması yatmaktadır. Başka bir tabirle Nevevî, ansiklopedik âlimlerdendir. Yani sadece bir alanda ihtisas yapıp diğer alanlardan bihaber kalmamıştır. O, hadis, fıkıh ve Arap dilinde otorite kabul edildiği gibi, Kur’ân ve Akâid ilimlerine dair eserleri de büyük bir hizmet görmüş ve görmeye devam etmektedir.

Nevevî’nin Hadis, Fıkıh ve Kur’ân ilimlerine dair yazmış olduğu eserleri diğer alanlarda yazmış olduğu eserlere nispetle daha çok yayılmış ve tanınmıştır. Ülkemizde ise “*Riyazu’s-Sâlihîn*”, “*el-Ezkâr*” ve “*el-Erbâ’un*” eserlerinin yayılmış ve tanınmış olması sebebiyle neredeyse sadece hadisçi ve tasavvufî yönü bilinmektedir. Oysa o çok yönlü bir kimliğe sahip âlimlerimizdendir. Özellikle fıkıhla alakalı yazmış olduğu “*Minhâcü’t-Tâlibîn*” ve “*el-Mecmu’ Şerhu’l-Mühezzeb*” isimli eserleri büyük bir ilgi ve hizmet görmüştür.

Nevevî’nin bazı konularda mezhepten farklı bazı tercihleri olmuştur. Bunun birçok sebebi bulunmakla beraber temel sebebi, hadislerle olan vukufiyeti nedeniyle sahih hadisler olduğu söylenmiştir.

Nevevî; Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud’un eserlerine şerhte bulunmuştur. Gerçi Buhârî ve Ebû Dâvud şerhlerini bitirmeden vefat etmiştir. Ancak Sahih-i Müslim’e yaptığı şerh kıymetli ve kalıcı eserler içerisinde yerini korumaya devam etmektedir.

Nevevî'nin diğerk önemli vasfı ise onun muhakkik ve insaflı bir âlim olmasıdır. Yani o sadece kendinden önceki âlimlerin sözlerini ve görüşlerini nakletmekle yetinmemiş aynı zamanda bu görüşleri sıkı bir elemeye tabi tutmuştur. Bunu yaparken de asla mezhep ya da meşreb taassubuna düşmemiş delillerin kendisini ulaştırdığı sonuçları söylemekten çekinmemiştir. Görüşlerini eleştirdiği büyük şahsiyetlerin genelde isimlerini zikretmemiştir. Ancak bazı yerlerde, diğerk âlimlerin ilgili görüşü doğrulayacak şeyler söylemesi ve desteklemesi ihtimali bulunduğundan sözü sahibine nispet ederek onun kim olduğunu belirtmiştir. Bunu yapmasından anlaşılıyor ki onun niyeti birilerini karalama ya da leke çalma değil hakikati ortaya çıkarmaktır.

Helal ve haram noktasında son derece titiz olan Nevevî, şüpheli şeylere asla yaklaşmamıştır. Vakıf arazisi gerekçesiyle Dimaşk'ın meyvelerinden dahi yememiş, babasının köyden gönderdikleriyle hayatını idame ettirmiştir. İyiliği emretme, kötülükten sakındırma konusunda da ileri bir seviyede bulunmuştur.

Nevevî, müteahhir kabul edilen âlimlerden yaklaşık iki asır sonra gelmesine rağmen, tercih ve tashihte bulunabilme kudretine sahip olduğundan, fetva ve tercihte müftî tabakasında sayılmıştır. O, aynı zamanda Şâfiî mezhebinde imam Râfiî ile birlikte “şeyhayn” diye anılmış ve tercihleri mezhebin râcih görüşleri olarak kabul edilmiştir. İkisinin tashihte ihtilaf ettikleri meselelerde ise genel olarak Nevevî'nin tashihleri takdim edilmiştir.

İkinci bölümde Nevevî'nin ulaşabildiğimiz bütün eserlerinden onun fetva anlayışını ortaya koymaya çalıştık. Bununla birlikte üç eserinden fazlasıyla yararlandık. Bu eserler “*el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*”, “*Ravzatü't-Tâlibîn*” ve “*Şerhu Sahih-i Müslim*” idi. Özellikle “*el-Mecmu'*”nın mukaddimesinde ve “*Ravza*”nın ilgili bölümünde müftî ve müsteftînin hükümleri ve fetva adabına dair önemli bilgiler mevcuttur. Netice olarak bu bölümle ilgili olarak ulaştığımız ve tespit edebildiğimiz önemli bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz:

Nevevî'ye göre iftâ meselesi vazifenin kaynağı ve sorumluluğu açısından gerçekten büyük bir öneme sahiptir. Zira müftî, mesele hakkında konuşurken aslında din adına konuşmuş olmaktadır. Çünkü bir mevzu çerçevesinde meselenin hükmünü ortaya koymaya çalışırken farz, vacip, helal, haram, mekruh, mendub gibi dini ifadeleri kullanmakta ve o meseleye dinin bakışını yansıtmaya çalışmaktadır. Bu sebeple meselenin önemine binaen bir o kadar da uhrevî sorumluluk gerektirmektedir.

Samimi duygu ve ihlaslı bir niyetle yapılmaması ya da yetkin olmayan kimseler tarafından yerine getirilmeye çalışılması ise Müslümanların kutsalına hakaret manasına geldiği gibi, bu tür kimseler fetva makamına geçmekle de büyük bir vebale girmiş olacaklardır. Fetvada gevşeklik göstermek de aynı şekilde haramdır. Müftünün, meselenin hükmünü bilmeden, gerekli araştırma ve incelemeyi yapmadan hüküm vermesi, fetvada gevşeklik gösterme durumları arasında sayılmaktadır.

İftâ meselesinde ulemanın titiz davrandıkları gerçeğinden hareketle işe ehil olanların fetva vermekten kaçınmaması gerekir. Çünkü ehil olanlar bu işten kaçındıkları zaman bir boşluk oluşacak ve bu boşluğu ehil olmayanlar doldurmaya çalışacaktır. Dolayısıyla da toplum, ihtiyacını ehil olmayan kimselerden karşılamaya yöneleceğinden büyük zararlara yol açmış olunacaktır.

Fetva meselesi müsteftî açısından da aynı derecede öneme sahip olduğundan müsteftî, karşılaştığı problemi çözebilmek için yetkin birini aramak ve sorusunu ona sormak zorundadır. Eğer kendi bölgesinde soracak birileri de yoksa bunun için yolculuk yapmalı yani kendisine yakın bölgelerde bulunan bilginlere ulaşmalıdır. Zira ilk dönemlerde bunun için yolculuk yapan âlimlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Birden fazla sayıda müftî olan bölgelerde ise müsteftî en âlim ve en takvalı olanına sorusunu yöneltmelidir.

İlimde mahir olmayanlarla, fasık kimsenin fetvası geçersiz olduğundan müsteftî, fetva soracağı kimsenin durumundan haberdar olmalıdır. İki farklı fetva karşısında dilediğini seçmekle muhayyer olmakla beraber bir müftîye daha sorması ihtiyatlı olanıdır.

Müftî açısından fetva vermenin hükmü ise yerine ve zamanına göre değişmektedir. Bir beldede yalnızca bir müftî varsa fetva vermesi farz-ı ayn hükmünü alırken, birden fazla müftî olması halinde ise farz-ı kifâye olarak kabul edilmektedir. Ancak birden fazla müftî olduğu yerde müsteftî zor durumda kalır ve başkasına sormaya yetecek kadar zamanı olmadığı için harama düşeceği bir vakitte sorarsa müftünün cevabı bilmesi halinde fetva vermesi yine farz-ı ayn haline dönüşmektedir.

İftâ ile ictihadın, müftî ile müctehidin aynı manalarda kullanıldığını söyleyenler olmuşsa da aralarında birtakım farklar bulunmaktadır. Fetva hem kat'î hem de zannî meselelerde verilen cevaplar için kullanılabilirken, ictihad ise sadece zannî meselelerde verilen cevaplar için kullanılmaktadır. Bir diğer fark ise şudur: İctihad, müctehidin şer'i

hükme varmasıyla tamamlanırken, fetva ise varılan hükmün başkalarına aktarılmasıyla tamamlanmış olur. Müftî ile müctehidin aynı manada kullanıldığını söyleyenler ise müftînin mutlaka müctehid olması gerektiğine işaret etmişlerdir.

Fetva tercihinde Nevevî'nin özel manada kullandığı ıstılahlar bulunmaktadır. Bu ıstılahların özel manasında kullanılması kendisiyle başlamış ve ondan sonra gelen âlimler de aynı manada kullanmaya özen göstermişlerdir. Bunların bazısı râcih bazısı mercûh görüşe işaret ederken bir kısmı da ancak siyak sibakla beraber anlaşılabilir. Nevevî'nin bir de mezhep içindeki farklı görüşler arasında tercih yapmada sunduğu birtakım kaide ve kuralları bulunmaktadır. Bu kaidelerin bir kısmını mezhebin usûlünü bilen, eserlerine muttali olmuş ve müctehid tabakalarından haberdar olanlar işletebilirken diğer kısmını bu seviyede olmayanlar da işletebilmektedir.

İftâ müessesesinin doğru bir şekilde yürütülebilmesi ve müftî ile müsteftî arasında sağlıklı bir iletişimin kurulabilmesi için dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Bu hususlara riayet edildiği zaman fetva vermedeki amaç yerine gelmiş dolayısıyla soru veya sorun daha uygun bir şekilde çözülmüş olacaktır. Bu hususları genel hatlarıyla şu şekilde aktarabiliriz:

Müftî müsteftîye karşı yumuşak olmalı, maslahat görmesi halinde ise mübalağa edebilir. Müftî, müsteftînin durumunda göz önünde bulundurmalıdır. Doktor için hasta ne ise müftî için de müsteftî odur. Dolayısıyla ona uygun çözüm sunulmalı, gerekirse yol göstermelidir. Bölgede ondan daha âlimleri olması halinde ise onlara yönlendirmesi güzel bir davranış kabul edilmektedir.

Müftînin cevabı avamın anlayacağı şekilde sade ve anlaşılır olmalı yazılı ise okunaklı olmalıdır. Kelâmî bir konuda olması halinde de tenzihi bir dil kullanmaya gayret göstermelidir.

Müftî müsteftîye karşı yumuşak olmalı, maslahat görmesi halinde ise mübalağa edebilir. Müftî, müsteftînin durumunda göz önünde bulundurmalıdır. Doktor için hasta ne ise müftî için de müsteftî odur. Dolayısıyla ona uygun çözüm sunulmalı, gerekirse yol göstermelidir. Bölgede ondan daha âlimleri olması halinde ise onlara yönlendirmesi güzel bir davranış kabul edilmektedir.

Müftî güvenilir ve sadık olmalı, meseleleri istişare ederek çözmeye çalışmalıdır. Müftî, vereceği cevabın sorunu ortadan kaldıracak nitelikte olmasına gayret göstermeli, cevap sayılmayacak, kafa karıştırıcı cevaplarla yetinmemelidir. Fayda görmesi halinde delili zikretmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Hatta cevap açık ve anlaşılır bir nas ise cevaba eklemesi müstehaptır.

Müftî sahih ve doğru hüküm çıkarmada mahir olmalıdır. Hür, köle, kadın, erkek, kör ya da sağır olması arasında bir fark bulunmamaktadır. Müftînin bazen yanılması ya

da hatalı sonuca varması da gayet doğal bir durum olarak telakki edilmekle beraber müftînin böyle durumlarda yanlışından dönmesi gerekmektedir.

Müftînin yanılmasına ya da hatalı ictihadda bulunmasına sebep olacak durumlarda fetva vermekten sakınmalıdır. Kitaplardan fetva vermesi halinde ise kabul görmüş meşhur kitaplardan olmasına özen göstermeli, bir iki kitapla yetinmemelidir. Aynı soruyla karşılaşması halinde meseleyi ve delilini hatırlıyorsa yeni bir araştırma yapmaya gerek yoktur. Ancak fetvasını değiştirmesine yol açacak bir gelişme yaşanmışsa meseleyi tekrar incelemelidir.

Müsteftî de müftîye karşı son derece edebini muhafaza etmeli, konuşmasına ve hareketlerine dikkat etmelidir. Meselenin delilini sorması caiz ise de aynı mecliste olmaması daha uygundur.

Fetva ve kazâ (yargı) aynı kaynaklardan beslenmesi açısından aynı gibi gözüксе de, iftâ, sivil kimseler tarafından yerine getirilebilmesi, dinî boyutlu ve bağlayıcı olmaması yönüyle kazâdan ayrılmaktadır. Zira kazâ devlet gücüyle desteklenmekte ve kararlar bağlayıcılık kazanmaktadır.

Müftînin beytû'l maldan ücret alması caiz ise de almaması daha iyidir. Hatta o müftîye fetva vermek farz-ı ayn ise yetecek kadar malı olması halinde ücret alması haram olur. Beytû'l maldan aldığı ücret bulunması durumunda da şahıslardan ücret alamaz.

İslâm'ın temel kaynaklarından doğrudan yararlanabilme ölçüsüne bağlı olarak zamanla âlimler arasında farklı dereceler oluşmuştur. Kaynaklardan hüküm çıkarırken diğer âlimlerin usûl ve kaidelerinden bağımsız olanlara müstakil mutlak müftî, başka âlimlerin usûl, furû' ya da kaidelerine bağlı kalanlara ise müstakil olmayan müftî denmiştir. Müstakil olmayan müftî de müntesip mutlak müftî, mezhepte müftî, fetvada müftî ve mezhep hafızı olmak üzere dört kısımda mütalaa edilmiştir.

Müstakil müftînin, şer'î delillerden hüküm çıkarmada kullandığı usûl kendisine aittir. Yani kaynaklardan yararlanmada başka birinin usûlüne göre değil, kendi belirlediği usûl çerçevesinde hareket eder. Ayrıca ayet ve hadislerden doğrudan hüküm çıkarır. Çelişkili gibi gözüken deliller arasından da tercih yapma ve râcih görüşü beyan etme kudretine sahiptir.

Müntesip müftî ise delillerden doğrudan değil, bağlı olduğu âlimin görüşleri çerçevesinde ve onun usûlünü kullanarak yararlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akpınar, Cemil “İbn Cemâa”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XIX, İstanbul, 1999.

Askalânî, İbn Hacer Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, ed-Düraru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine, (I-VI), Meclisu Dâirati'l-Mearifi'l-Osmaniye, Hindistan, 1972.

Askalânî, İbn Hacer Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî, (I-XIII), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1959.

Askalânî, İbn Hacer Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali, Telhîsu'l-Habîr fî Tahrîci Ahâdisi'r-Râfiyyi'l-Kebîr, (I-IV), Müesseset-i Kurtûba, Mısır, 1995.

Atar, Fahrettin, “Fetvâ”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XII, İstanbul, 1995.

Atar, Fahrettin, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, MÜİFD, Sayı: 3, İstanbul, 1985, s.19-48.

Aybakan, Bilal, “Mühezzeb”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXI, İstanbul, 2006.

Aybakan, Bilal, İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi, İz yayıncılık, 2.baskı, İstanbul, 2011.

Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîp, el-Fakîh ve'l-Mutefakkih, (I-II), Dâr İbn'ul Cevzî, Suud, 2000.

Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesut eş-Şâfiî, Şerhu's-Sünne, (I-XV), el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Dimaşk-Beyrut, 1983.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu, (I-VIII), Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, trs.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâh Sallallahu Aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyâmihî, (Sahîh-i Buhârî), Müessesetu'r-Risâle Nâşirun, Beyrut, 2015.

Ceb'ân, Zâfir b. Hasan, Tercemetu'l-İmami'n-Nevevî, y.y., 1428.

Çeker, Orhan, “İftâ ve Bir Fetva Defteri Örneği”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 6, 1996.

Dakar, Abdulgani, el-İmâmu'n-Nevevî Şeyhu'l-İslâm ve'l-Müslimîn ve Umdetu'l Fukahâ ve'l-Muhaddisîn, Dâru'l Kalem, Dimaşk, 1994.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, Müsnedü'l-İmâm ed-Dârimî, (I-II), y.y., 2015.

Dihlevî, Şâh Velîyullah Ahmet b. Abdurrahim el-Fârûkî, İkdu'l-Cîd fî Ahkâmî'l-İctihâdi ve't-Taklîd, Dâru'l-Feth, y.y., 1995.

Ebû Ceyb, Sa'dî, el- Kâmûsu'l-Fıkhî Lügaten ve İstilâhen, Dâru's-Sıddîk li'l-'ulûm - Dâr Nuri's-Sabah, Lübnan, 2011.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünen-i Ebî Dâvud, Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut, 2015.

Ebû Gudde, Abdulfettâh, el-Ulemâu'l-Uzzâb Ellezine Âseru'l İlme ani'z-zevâc, Mektebe'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, Beyrut, 1982.

Ehdel, Ahmed Meykarî Şümeyle, Sullemu'l-Muteallimi'l-Muhtâc İlâ Ma'rifeti Rumuzi'l-Minhâc, Lübnan, 2005.

Endûnesî, Abdulkadir b. Abdulmuttalip el-Mendeylî, el-Hazâinu's-Seniyye Min Meşâhîri'l-Kütübi'l-Fıkhîyye li Eimmetine'l-Fukahâi's-Şâfiyye, Müessesetu er-Risâle Nâşirûn, Beyrut, 2004.

Esnevî, Ebû Muhammed Cemaluddîn Abdurrahim b. Hasan, Tabakâtu's-Şâfiyye, (I-II), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

Fıkhî, Ebû'l-Feyzi Muhammed el-Fıkhî el-Aynî el-Hanefî, Risâletun fî Edebi'l Müftî, Neşriyât Vakfî'd-Diyaneti't-Türkiye - Dâr İbn Hazm, İstanbul-Beyrut, 2018.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Tusî, el-Mustesfa, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, y.y., 1993.

Hadramî, Ebû Muhammed et-Tayyib b. Abdullah, Kilâdetu'n-Nehri fî Vefayâti Â'yânî'd-Dehr, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2008.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, Meâlimu's-Sünen, (I-IV), Matba'atu'l-İlmiyye, Halep, 1932.

Heytemî, İbn Hacer Ahmed b. Muhammed b. Ali, el-Fetâvâ'l-Fıkhiyye'l-Kübra, (I-IV), Mektebetu'l-İslâmiyye, y.y., trs.

Heytemî, İbn Hacer Ahmed b. Muhammed b. Ali, Tuhfetu'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc, (I-X), Mektebetu't-Ticariyyeti'l-Kübra, Mısır, 1983.

Heytu, Muhammed Hasan, el-İctihâd ve Tabakâtu Müctehidi's-Şâfiyye, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988.

Hüseynî, Ebûbekir b. Hidâyetullah, Tabakâtu's-Şâfiyye, Dâru'l Âfâki'l Cedîde, Beyrut, 1982.

İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer ed-Dimaşkî el-Hanefî, Raddu'l-Muhtâr ale'd-Durri'l-Muhtâr, (I-VI), Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1992.

İbn Attâr, Alâaddin, Tuhfetu't-Tâlibîn fî Tercemeti'l İmam Muhyiddin, Dâru'l Eseriyye, Ürdün, 2007.

İbn Ebî Şeybe, Ebûbekir Abdullah b. Muhammed el-Absî, el-Musannef fî'l Ahâdis ve'l Âsâr, (I-VII), Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1989.

İbn Kâdi Şuhbe, Takiyuddin Ebûbekir b. Ahmed b. Muhammed, Tabakâtu's-Şâfiyye, (I-IV), Dâr Âlemi'l Kütüb, Beyrut, 1987.

İbn Kesîr, İmâduddin İsmail b. Ömer, el-Bidaye ve'n-Nihaye, (I-XIV), Dâr İhyai't-Türâsi'l-Arabî, y.y., 1988.

İbn Kesîr, İmâduddin İsmail b. Ömer, Tabakâtu's-Şâfiyye, (I-II), Dâru'l Medâri'l-İslâmî, Beyrut, 2004.

İbn Kesîr, İmâduddin İsmail b. Ömer, Tefsiru'l-Kur'an'î'l-Azîm, (I-VIII), Dâru't-Taybe, y.y., 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, Müessesetu'r-Risâle Nâşirun, Beyrut, 2015.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, Lisânu'l-Arap, (XV), Dâru's-Sâdir, Beyrut, 1991.

İbn Nüceym, Zeynuddin b. İbrahim b. Muhammed el-Mısırî, el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, (I-VIII), Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, y.y., trs.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l Ferac Cemâluddin Abdurrahman b. Ali, Zâdu'l Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, (I-IV), Dâru'l-Kîtâbi'l-Arabi, Beyrut, 2001.

İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdulvâhid, Fethu'l-Kadîr, (I-X), Dâru'l-Fikir, y.y., trs.

İbnü'l-Kayyim, Ebû Abdullâh Muhammd b. Ebûbekir el-Cevziyye, İ'lâmu'l-Muvakkiin an Rabbi'l-Âlemîn, (I-IV), Dâr İbni'l-Cevzî, Suud, 2002.

İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman, Edebu'l-Müftî ve'l-Müstefî, Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem, Medine, 2002.

İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman, Fetâvâ İbnü's-Salâh, (I-II) Mektebetü'l Ulûmi ve'l-Hikem, Beyrut, 1987.

İlhan, İbrahim, İmam Nevevî'nin Hayatı Minhâcu't-Tâlibîn Eserindeki Farklı Görüş ve Tercihleri, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2014.

Kandemir, Mehmet Yaşar “Mizzi”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXX, İstanbul, 2005.

Kandemir, Mehmet Yaşar, “Nevevî”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXX, İstanbul, 2007.

Kandemir, Mehmet Yaşar, İsmail Lütü Çakan, Raşit Küçük, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, (Riyâzu’s-Sâlihîn Şerhi,), (I-VIII), Erkam Yayınları, İstanbul, 2017.

Karadâvî, Yusuf, el-Fetva Beyne’l İnzibât ve’t-Teseyyüb, Dâru’s-Sahve, Kahire, 1988.

Kârî, Ali b. Muhammed Ebû’l Hasan el-Heravî, Mirkâtü’l-Miftâh Şerhu Mişkâtî’l Mesâbih, (I-IX), Dâru’l-Fikir, Beyrut-Lübnan, 2002.

Kârî, Ali b. Muhammed Ebû’l Hasan el-Heravî, Şerhu Müsnedi Ebi Hanife, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnân, 1985.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah, Keşfu’z-Zünûn ani’l Esmâ ve’l-Fünun, (I-II), Mektebetü’l Müsenna, Bağdad, 1941.

Kavâsımî, Ekrem Yusuf Ömer, el-Medhal ilâ Mezhebi’l-İmami’s-Şâfiî, Dâru’n-Nefâis, Ürdün, 2003.

Kuraşî, Abdulkadir b. Muhammed b. Nasrullah el-Hanefî, el-Cevâhiru’l-Mudiyye fi Tabakâtî’l-Hanefiyye, (I-II), Mir Muhammed Kütüphane, Karaçi, trs.

Küçük, Raşit “Riyâzu’s-Sâlihîn”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXV, İstanbul, 2008.

Mağribiyye, Muhammed Târık, el-Mezhebu’s-Şâfiî Dirasetun ‘an Ehemmi Mustalahâtihî ve Eşheri Musannefâtihî ve Merâtibihî’t-Tercihî fih, Dimaşk, 2011.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.

Medenî, Muhammed b. Süleyman el-Kürdî, el-Fevâidu’n-Nebeviyye fi men Yüftâ bi Kavlihi min Eimmetihî’s-Şâfiyye, Dâr-ı Nuri’s-Sabah, Lübnan, 2011.

Mekkî, Muhammed b. Ali b. Atiyye el-Hârisî, Ebû Tâlip, Kûtu'l-Kulûb fi Muâmelati'l-Mahbûb ve Vasfî Tarîki'l-Murîd ilâ Mekâmi't-Tevhid, (I-II), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

Memduhoğlu, Adnan, Şâfiî Mezhebinin Sistemleşmesine Katkısı Bağlamında Bir Fakih Olarak İmam Nevevî, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016.

Mevsuâtü'l-Fikhiyyetü'l-Küveytiyye, Metâbiu Dâru'l-Safve, (I-XXXXV), Kuveyt, 1995.

Müslim, Ebû'l Hüseyin, Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Neysaburî, el-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-Adli ani'l-Adli ila Rasulillah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, (Sahih-i Müslim), Müessesetu'r-Risâle Nâşirun, Beyrut, 2015.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Bustânu'l-Ârifîn, Dâru'r-Reyyân, trs, yy.

Nevevî, Yahya b. Şeref, el-Erba'ûne-Neveviyye, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2009.

Nevevî, Yahya b. Şeref, el-Îcâz fi Şerhi Süneni Ebi Dâvûd es-Sicistânî, Dâru'l-Eseriyye, Ummân, 2007.

Nevevî, Yahya b. Şeref, el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb, (I-XXVII), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2011.

Nevevî, Yahya b. Şeref, el-Mekâsid, Dâr Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2010.

Nevevî, Yahya b. Şeref, el-Mensûrât ve Uyûnu'l Mesâili'l-Mühimmât (el-Fetâvâ), Beyrut, 2012.

Nevevî, Yahya b. Şeref, el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc, (I-IX), Dâr İhyâi't-Türâsi'l Arabî, Beyrut, 1972.

Nevevî, Yahya b. Şeref, el-Usûl ve'd-Davâbit, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986.

Nevevî, Yahya b. Şeref, et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l Beşîri'n-Nezîr, Beyrut, 1985.

Nevevî, Yahya b. Şeref, et-Telhîs Şerhu'l Câmiî's-Sahîhi li'l-Buhârî, Dâru Taybe, Riyad, 2008.

Nevevî, Yahya b. Şeref, et-Tibyân fi Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2011.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Hilyetu'l-Ebrâr ve Şiâru'l Ahyâr fi Telhisi'd-Deavâti ve'l-Ezkâr el-Müstehabbeti fi'l-Leyli ve'n-Nehâr, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 2004.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Hulâsatu'l-Ahkâm fi Mühimmâtî's-Süneni ve Kavâidi'l-İslâm, (I-II), Beyrut, 1997.

Nevevî, Yahya b. Şeref, İrşâdü Tullâbi'l-Hakâ'ik İlâ Ma'rifeti Süneni Hayri'l-Halâik Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Dâr'ul-Yemâme ve Dâru'l-Farfûr, Dimaşk, 2009.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Kitâbu Metni'l-îzâh fi'l-Menâsik, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1985.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Kitâbu't-Tahkîk, Dâru'l-Fecr, Dimaşk-Beyrut, 2016.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Minhâcüt-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2005.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Ravzatü't-Tâlibîn ve 'umdetü'l-Müttakîn, (XII), el-Mektebetu'l-İslâmî Beyrut-Dimaşk, 1991.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Riyâzu's-Sâlihîn, Dâr İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut, 2007.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Ruûsu'l-Mesâil ve Tuhfetu Tullâbi'l-Fedâil, Dâru'l-Nevâdir, Dimaşk, 2010.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şâfiyye, Dâru'l-Beşâiri'l- İslâmiyye, Beyrut, 1992.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Tahrîru Lugati't-Tenbîh, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2010.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Tehzibu'l-Esmâi ve'l-Lügat, (I-IV), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, trs.

Nevevî, Yahya b. Şeref, Vücûbu Tahmîsi'l Ganîmet, (Tahrîru't-tenbih ile birlikte), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2010.

Nuaymî, Abdulkadir b. Muhammed ed-Dimaşkî, ed-Dâris fi Târihi'l-Medâris, (I-II), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1990.

Osmanî, Muhammed Takî, Usûlü'l-İftâ ve Âdâbuhu, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 2014.

Özel, Ahmet, “Merverrûzî, Ebû Hâmid”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXIX, Ankara, 2004.

Remlî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza, Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc, (I,VIII), Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1984.

Remlî, Şihâbuddîn Ahmet b. Hamza el-Ensâri, Fetâvâ'r-Remlî, (I,IV), Mektebetu'l-İslâmiyye, y.y., trs.

Rüstakî, Muhammed Semî Seyyid Abdurrahman, el-Kadîm ve'l-Cedîd min Akvâli'l-İmami's-Şâfiî min Hilâli Kitâb Minhâci't-Tâlibîn, Dâr İbn Hazm, y.y., trs.

Safedî, Selahaddin Halil b. Aybek, el-Vâfi bi'l Vefayât, (I-XXIX), Dâru'l İhyai't-Türâs, Beyrut, 2000.

Sehâvî, Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman, Menhelu'l Azbi'r-Ravî fi Tercemet-i Kutbi'l Evliyâ en-Nevevî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

Sifî, Ebûbekir “İbn Ferah”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XIX, İstanbul, 1999.

Subkî, Tâcuddin, Abdulvahab b. Takîyiddîn, Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l Kübra, (I-X), Dâr İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye, y.y., 1992.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebûbekir, Edebü'l-Fütyâ, Dâru'l Afâki'l Arabiyye, Kâhire, 2007.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebûbekir, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, y.y., 1990.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebûbekir, el-Minhâcu's-sevî fî Tercemeti'l İmam en-Nevevî, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 1988.

Şahin, Osman, Fetvâ Âdâbı, DİB Yayınları, Ankara, 2016.

Şâtübî, İbrâhim b. Musa el-Gırnâtî, el-Muvâfakât, (VII), Dâr İbn Affân, y.y., 1997.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali, el-Lumâ' fî Usûli'l-Fıkıh, Dâr İbn Kesîr, y.y., 2014.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali, el-Mühezzebe fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî, (I-III), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., trs.

Şîrbînî, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed el-Hatîp, Muğni'l-Muhtac ila Ma'rifeti Meâni Elfazi'l Minhâc, (I-V), Dâru'l Feyha- Dâru'l Menhel Naşirun, Dimaşk, 2009.

Tantâvî, Ali, el-İmâmu'n-Nevevî, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1977.

Tantavî, Muhammed Seyyid, et-Tefsîru'l Vasît li'l-Kur'ân'i'l-Kerîm, (XV), Dâru'n-Nahda, Kâhire, 1988.

Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, el-Câmiu'l-Muhtasaru mine's-Süneni 'an Rasulillah Sallallahu Aleyhi ve Sellem ve Ma'rifeti's-Sahîh ve'l-Malul ve ma Aleyhi'l-Amel, Müessesetu'r-Risâle Nâşirun, Beyrut, 2011.

Turan, Abdalbaki, "İbn Mâlik et-Tâî", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XX, İstanbul, 1999.

Vâhidî, Ebû'l Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, el-Vasît fî Tefsiri'l-Kur'ân'i'l-Mecîd, (I-IV), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

Yâfiî, Ebû Muhammed Afifuddin Abdullah b. Es'ad, Mirâtu'l-Cinân ve İbratu'l Yakzân, fî Ma'rifeti mâ Yu'teberu min Havâdisi'z-Zamân, (I-IV), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

Yaman, Ahmet, "Fetvâ Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetvâ-Mezhep İlişkisi", MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 48, 2015.

Yavuz, Mehmet, “İbn Cinnî”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XIX, İstanbul, 1999.

Yavuz, Yusuf Şevki “Fâsık”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XII, İstanbul, 1995.

Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, Tezkiratu’l Huffâz, (I-IV), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiye, Beyrut, 1988.

Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-İber fi Haberî men Ğaber, (I-IV), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiye, Beyrut, 1985.

Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, Tarihu’l İslâm ve Vefayâtu’l-Meşâhîri’l Â’lâm, (XV), y.y., 2003.

Zeylaî, Cemâluddin Ebû Muhammed Abdillâh b. Yusuf, Nasbu’r-Râye li Ahâdisi’l-Hidâye, (I-IV), Müessesetu’r-Reyyân, Beyrut, 1997.

Ziriklî, Hayruddin el-A’lâm Kamusu Terâcim li Eşheri’r-Ricâli ve’n-Nisâi Mine’l-Arabi ve’l-Musta’ribîn ve’l-Müsteşrikîn, (I-VIII), Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, Beyrut, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Ahmet Doğan
Uyruğu	Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri	1994-Midyat
E-Posta	ahmetdogan4727@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Midyat Aziz Önen Lisesi	2011
Lisans	Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2017
Yüksek Lisans	Adıyaman Üniversitesi	Devam ediyor.

Yabancı Dil	85 (Arapça)
-------------	-------------